

Steekspel 12

Jubileum editie
online

Het mysterie van de Rogstekers

Dit is de ingekorte online editie van Steekspel nr.12
De gedrukte uitgave met volledige inhoud is voor € 19,- te
bestellen via info@steekspel.eu

Steekspel

Kaart van Zeeland (P. van den Keere, 1617). Collectie Inter-Antiquariaat Mefferdt & De Jonge, Amsterdam

Jubileum editie

Het mysterie van de Rogstekers

in het land van Maas en Waal

verschenen ter gelegenheid van
het 5-jarig jubileum van
SteekSpel

Stichting Science & Stories
2022

eerder verschenen in de serie *SteekSpel*

1	<i>Pikante fratsen van de Rogstekers</i>	12 p	2017	mei
2	<i>De Legende begint in Den Bosch</i>	12 p		jun
3	<i>Verrassing uit Antwerpen</i>	12 p		jul
4	<i>Het spel van de Rogstekers</i>	16 p		sep
5	<i>Steekspel op het Haarlems zand</i>	16 p		nov
6	<i>Verborgten sleutel</i>	16 p		dec
7	<i>In de Efteling van Amsterdam</i>	16 p	2018	mrt
8	<i>Heel Holland kent de Rogstekers</i>	20 p		mei
9	<i>Boerenjongens en stoute meisjes</i>	40 p		sep
10	<i>Willem pakt uit</i>	52 p		dec
11	<i>Op jacht in Europa</i>	52 p	2019	jul
12	<i>In het land van Maas en Waal</i>	136 p	2020	dec
	1 t/m 6 verschenen in boekvorm als			
*	<i>Ochtendgloren van de rogstekers</i>	106 p	2017	dec

1 t/m 11 zijn gratis te lezen via <http://steekspel.eu>

eerder verschenen in andere uitgaven

- * *'Ze steken de rog!'* Herrieschoppers in de Tuin der Lusten
in: Bossche Kringen, jrg. 4, nr. 5, sep 2017
- * *Willem van Heythuysen* zijn internationale handel en wandel
in: Willem van Heijthuijsen (Haarlem, mei 2018)
- * *Duivelse draakjes in de binnenstad*
in: Oud-Dordrecht, jrg. 38, nr. 1, jun 2020

Het mysterie van de Rogstekers in het land van Maas en Waal

		pag.
	Voorwoord	2
1	Oranje boven Politieke satire met een rogstecker in de hoofdrol	3
2	De Zeeuwse kust Wat een rogstecker ben je toch! Rogstekers in een spreekwoordenboek	15
	Overzicht van verhalende getuigenissen uit SteekSpel 1 t/m 12	1600 - 1816 18
3	Maak kennis... met de echte Rogstekers Korte biografie van personen die de naam Rogstecker droegen of dit beroep uitoefenden	1550 - 1850 20
4	Het steken van de rog De visserijsector door de eeuwen heen Zalmsteken Krimpvis Jagers en scharrelaars Het bewaren van vis	32 32 36 41 51
5	De Rogstekers Wunderkammer der natuur Wat de geleerden ervan vonden Bedriegers en bedrogenen De herkomst van de rogstekers Best educated guess De betekenis De teloorgang en revival	60 62 68 75 85 88 93 97
	Overzicht van prenten Eregalerij	100 103
bijlage 1	De familie Goris	104
bijlage 2	Een monument voor de graaf van Horn	105
bijlage 3	Rogstecker als beroep	106
bijlage 4	Draakjes op weg door Europa	112
	Afbeeldingen Noten, bronnen en literatuur	114 115

Voor u ligt een jubileumuitgave van SteekSpel. - Tada! Onze website is vijf jaar geleden op 5 mei 2017 gelanceerd. Vanaf die dag hebben we in 12 afleveringen onze zoektocht beschreven naar de herkomst van het verhaal over de Rogstekers van Weert.

Gemakshalve gaan we ervan uit dat u de eerste 11 afleveringen al heeft gelezen. U kunt ze trouwens in drukvorm bij ons bestellen. Voor nu hebben we SteekSpel 12 als 'kroon op ons werk' verfraaid en verbeterd. Als kroon? Nou ja - een cadeautje dat we als jarige aan u presenteren.

Want ons verhaal is niet als een monument bedoeld - en ons onderzoek is niet van levensbelang. Monumentaal zijn alleen de prestaties van mensen die de wereld vooruit helpen.

De actualiteit leert helaas anders. Opnieuw is er een 'wereldleider' die zegt dat zijn bevolking bedreigd wordt en dat hen iets wordt ontzegd waarop ze recht hebben. Die geen andere mogelijkheid ziet dan een oorlog te beginnen. Hij wil iets groots bereiken, iets monumentaals.

Dit heeft allemaal niets met de Rogstekers te maken. Hun verhaal is zo eenvoudig dat er simpelweg niets achter kan zitten. Het werd op spotprenten uitgebeeld en is als het ware **a-monumentaal**.

Hoe zat het ook alweer? Er was een vishandelaar die bij Weert ongemerkt een rog verloor. Het dier werd door de inwoners gevonden en als een duivels monster beschouwd. Met groot rumoer greep men naar de wapens om het te bestrijden. Deze reactie was buiten proporties en leidde tot hilariteit alom.

Het verhaal verspreidde zich over het land en bleef eeuwenlang bestaan. Da's merkwaardig. Zou er dan toch iets meer achter zitten? En inderdaad blijkt ons verhaal over de Rogstekers geen 'broodje aap' dat zomaar uit de lucht kwam vallen.

Nu kunt u onze zoektocht het best vergelijken met het leggen van een **puzzel**. Elf afleveringen lang hebben we stukjes verzameld en los op tafel gelegd. Maar een duidelijk totaalbeeld kregen we nog niet.

Wel bleek dat we het niet alleen in Weert zelf moesten zoeken. We bezochten Den Bosch en Amsterdam, en kwamen ook in Antwerpen en Haarlem terecht. Vooral die laatste stad was voor het verhaal over de Weertenaren van groot belang. Haarlem was een toevluchtsoord voor migranten uit Weert en sommigen van hen bleken (als groep) een **mikpunt van spot**.

Maar waarom? En door wie? En hoe zit het met onze puzzel? Want als het verhaal zo simpel is, kan de puzzel toch niet zo moeilijk zijn. Toch werd deze groter dan gedacht, omdat de Rogstekers vaak als voorbeeld werden gebruikt om 'monumentaal' domme prestaties van anderen te bespotten. En omdat er - nogal mysterieus - schaduwfiguren op het toneel verschenen, die óók rogstekers werden genoemd.

Het werd een puzzel waarvan de deksel van de doos met een voorbeeld ontbreekt en waarvan veel stukjes door de tandeloze tijd zijn verdwenen. Tja, zo wordt zelfs de meest simpele puzzel nog ingewikkeld.

Maar we hebben goed nieuws voor u! We vonden cruciale stukjes waarmee we een proper en plausibel beeld konden vormen. Sterker nog: het kan haast niet anders dan dat dit de oplossing is. Mocht u zelf meer stukjes vinden: ze blijven van harte welkom!

Mogelijk kan ook met die stukjes de draak worden gestoken. En misschien leidt dat - net als bij de Weertenaren - tot een vorm van **zelfspot**. Ja, dat zouden meer mensen moeten doen! De waarde van zelfspot kan niet overschat worden. - *Vivat oeës Wieërt!*

1 Oranje boven

1675 Zaltbommel

Oproerig Bommel

(lokaal) politieke satire

fictie op non-fictie

impact ●●○○○

In 1672 werd de Staatse Republiek (Nederland) van alle kanten belaagd. De Franse koning Lodewijk XIV had Engeland en de bisschoppen van Keulen en Münster bereid gevonden een bondgenootschap te vormen. Samen zouden ze de Republiek aanvallen en bij winst de territoriale buit verdelen.^{1,2}

Op zee konden de Nederlanders zich onder leiding van Michiel de Ruyter nog met succes tegen een Engelse en Franse vloot verdedigen. Maar aan land zag het slecht uit. In juni naderde vanuit het zuidoosten een Frans leger. Als een zwarte onweerswolk begeleid door de *Zonnekoning* himself.³

Lodewijk XIV, de Zonnekoning (1701)

Ze hadden toestemming om door de bevriende landen van Luik en Keulen te marcheren. Zo konden ze de Spaanse Nederlanden links laten liggen. Een slimme zet van de koning. Ook de vestingstad Maastricht (vanaf 1632 Staats) werd voorlopig gepasseerd.

Dat gebeurde niet met de steden langs de Rijn in Kleve en Gelderland. Die werden één voor één opgerold. Want in feite trokken de Staatse troepen zich daar alleen maar terug. Zo bezette het Franse leger zonder veel moeite de Gelderse en Utrechtse steden. Terwijl de bisschop van Münster zich meester maakte van de oostelijke provincies en naar Groningen trok.^{4,5}

De opmars leidde tot grote onrust bij de inwoners van de Hollandse steden, en er ontstond een broeierige sfeer. Want veel mensen gaven de regering de schuld. Die had het landleger en de vestingwerken verwaarloosd. Vooral de Hollandse raadpensionaris **Johan de Witt** moest het als politiek leider ontgelden.⁶

In deze noodsituatie eiste het meest luidruchtige deel van de bevolking geen woorden maar daden. De roep om een nieuwe leider nam toe. En dat kon volgens hen alleen prins **Willem III van Oranje** zijn, ook al was hij slechts 21 jaar.⁷

Drie musketiers

Behalve de landsregering kwamen ook lokale bestuurders onder druk te staan. Niet alleen in Holland, maar ook in Zaltbommel. En in die stad speelde nog iets anders.

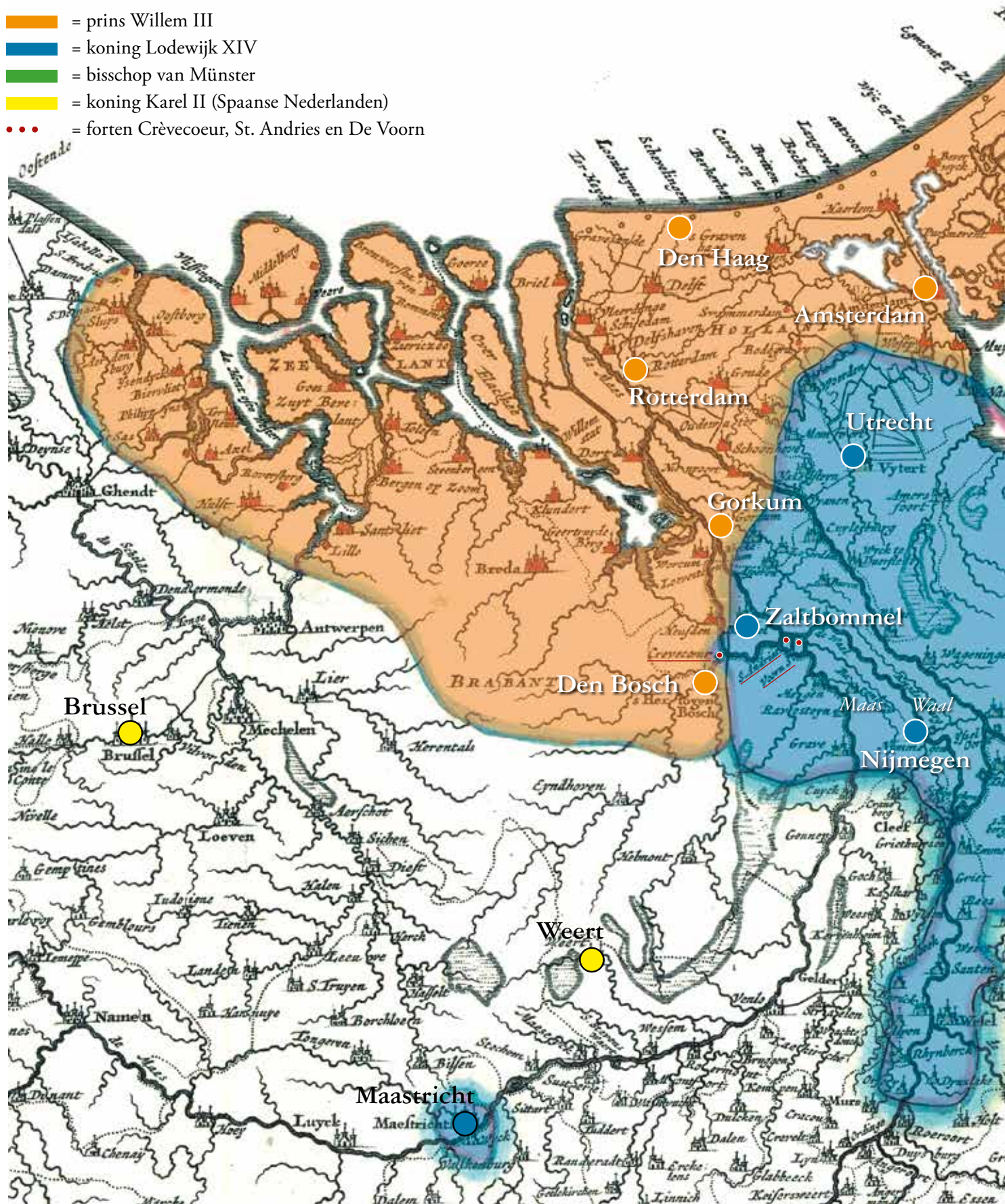
Allereerst was het alle hens aan dek om te proberen de verdediging nog op orde te krijgen. Want die was in slechte staat. Zo waren er te weinig kanonnen, munitie en manschappen. Verder ontbrak het aan palissaden en stormpalen bij de wallen. En in sommige delen van de gracht stond het water zo laag, dat de ooievaars er doorheen konden wandelen.⁸

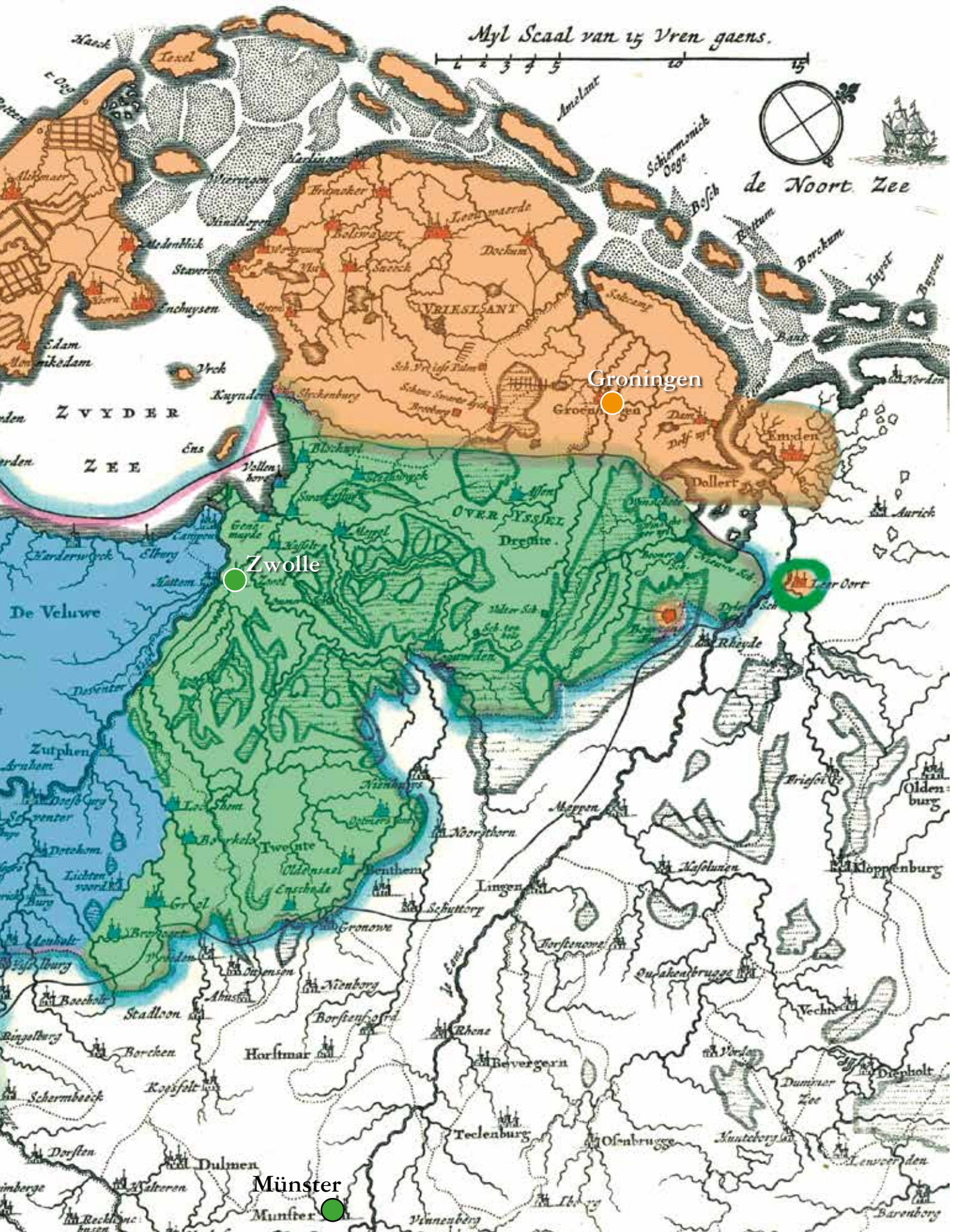
Bovendien was sprake van verdeeldheid. Niet eens zozeer tussen Staats- en Oranjegezinden. Maar des te meer een onderlinge wrevel en machtsstrijd tussen twee familiegroepen. Waarbij het toenmalige bestuur werd beheerst door de families van Meurs en van Ommeren.⁹

De Republiek, zomer 1673 (M. Doornick)

- = prins Willem III
- = koning Lodewijk XIV
- = bisschop van Münster
- = koning Karel II (Spaanse Nederlanden)
- = forten Crèvecoeur, St. Andries en De Voorn

Kennelijk maakte men zich in het andere kamp ongerust over de intenties van dit bestuur. Waren ze wel bereid de stad met hand en tand te verdedigen? Of wilde men deze liever aan de Fransen uitleveren, nu zoveel andere steden dat ook leken te doen?

Dat laatste zou zeer tegen de wil van de heren uit het andere kamp zijn geweest. Want zij hadden niet alleen veel vertrouwen in de kracht van hun vestingstad, maar ook in Oranje. Als de prins extra troepen en munitie zou sturen, zouden ze de Fransen een poepie laten ruiken.¹⁰

Hun bemoeienis werd niet op prijs gesteld door het bestuur. Voor hen waren het oproerkraaiers en 'scheurmakers'. En ze waarschuwden hen 'zich van het pernicieus voornemen tot tumult te onthouden, en zich in alle eer, modestie en stilligheid te gedragen zoals trouwe burgers betaamt'.^{11,12}

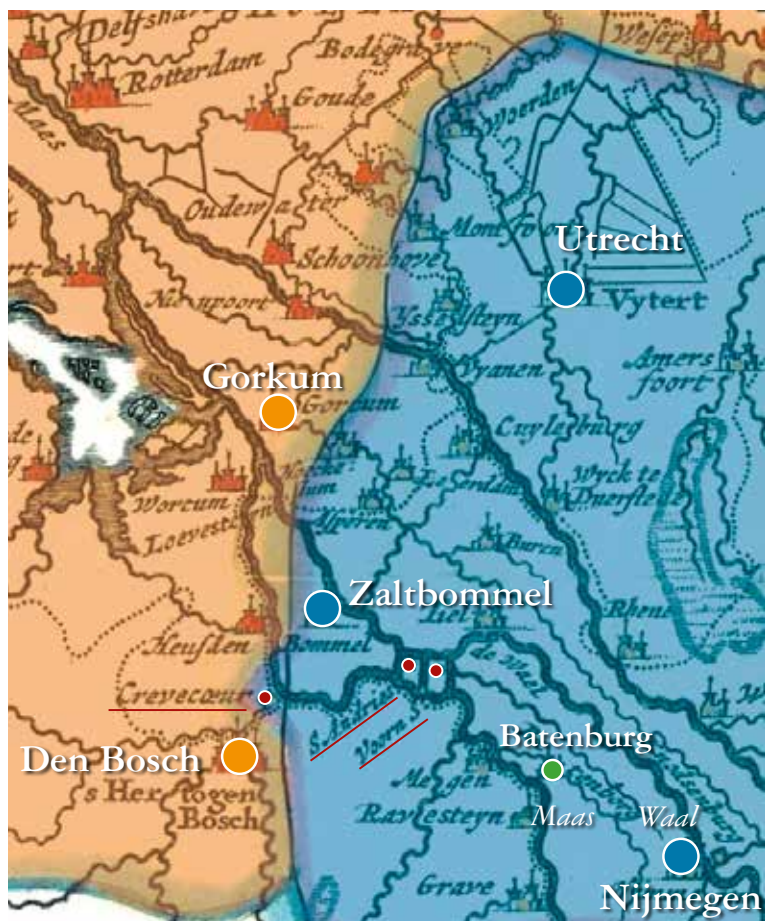
Maar de heren waren niet onder de indruk. Integendeel. Ze moesten juist in actie komen!

De gebeurtenissen die volgden werden door een anonieme schrijver (in 1675) in een 'waarachtig verhaal' op rijm gezet. Want ondanks de 'droeve tijden had hij zijn lachen vaak niet kunnen inhouden bij het aanschouwen van zulke vreemde posturen'.

En zeker ook de mensen die het hadden meegemaakt zouden naar zijn idee bij het lezen van het verhaal in lachen uitbarsten. Wanneer ze terugdachten aan 'de gesabelde Masaniello, de statige Grovenbock, en **Kreupel Aertje** die op een **Rogsteker van Weert** leek'.¹³⁻¹⁵

Zij waren de leiders van het andere kamp. Strijdbaar, calvinistisch en sterk Oranjegezind. En een van hen leek op een Rogsteker van Weert. Da's voor ons wel interessant. Want waaraan had hij dit te danken? We zullen zijn sporen en die van zijn kompanen in het Rampjaar volgen.

Daarvoor moeten we wel weten hoe de strijdlustige heren in het echt heetten. Welnu, het waren Gielis Mesteecker (*Masaniello*), Hendrik de Vael (*Grovenbock*) en **Leendert Goris** (*Kreupel Aertje*) die er alles aan wilden doen om hun stad te verdedigen.¹⁶⁻¹⁸

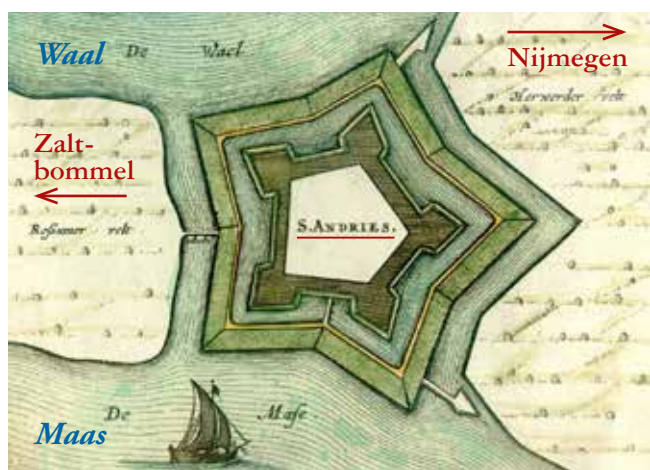

De Fransen naderen

En wat deed het bestuur om het onheil af te wenden? Allereerst hadden ze brieven naar de regering en de prins van Oranje geschreven. Met het dringend verzoek om troepen met kanonnen, kruit en lood te sturen. Plus vier of vijf goede artillerie opzichters. Omdat 'een van de twee ter plaatse niet over genoeg kennis beschikte'.¹⁹

Maar op de brieven kwam nauwelijks antwoord. Daarom besloot het bestuur er persoonlijk op uit te trekken. Zo ging op 20 juni een delegatie vanuit Zaltbommel naar het (Hollandse) Gorkum. Ze konden er twee compagnieën voetvolk lospeuteren. Een aardig resultaat, maar zeker niet genoeg om de stad te verdedigen.²⁰

Bovendien waren ze niet eens voor de stad zelf bestemd. Ze moesten worden ingezet om de verderop gelegen forten Sint-Andries en De Voorn te versterken. Op 22 juni kwamen de militairen aan. Ze werden meteen doorgestuurd naar Sint-Andries, omdat De Voorn zich diezelfde ochtend had overgegeven aan een Franse voorhoede (van 400 man).^{21,22}

Terwijl de Fransen het fort nog niet eens hadden bezet, stuurden ze een tamboer op pad om ook Sint-Andries op te eisen. Een sterker fort. Maar ook dit was voorzien van slechts één compagnie en een commandant die er geen vertrouwen in had. Hij weigerde niet alleen de versterkingen toe te laten, maar dreigde zelfs op hen te schieten als ze niet vlug zouden verdwijnen.²³

Zo kwam ook dit fort zonder slag of stoot in handen van de Fransen. De bezetting kreeg een aftocht naar Den Bosch, terwijl commandant Willem Pieck op weg naar Zaltbommel ging. Een keuze waarvan hij snel spijt zou krijgen.²⁴

Het plan

We schakelen nu over naar het 'waarachtig verhaal', het toneelstuk van onze schrijver. Hoe heeft hij de gebeurtenissen van 22 juni beschreven? U leest het hieronder, maar bedenk wel dat hij er zijn eigen smakelijke draai aan geeft.

Masaniello bespreekt de situatie met Grovenbock en **Kreupel Aert**. Hij vindt dat Andries schandelijk in de macht van de (Franse) koning is geraakt. En wil dat aan de burgers wordt omgeroepen dat als ze aan zijn zijde het fort willen heroveren, het binnen een uur weer aan 'ons Neêrland' is gehecht. 'Dan zal het ontzag voor ons groeien (en dat van de Raad besnoeien).'²⁵

Hij vraagt ook wat een passerende burgemeester ervan vindt. Die vindt het een kansloze missie. 'En een werk vol gevaar. Daarom is het best dat Masaniel bedaar.' Meer tijd wil de burgemeester niet besteden aan deze 'zotteklap', en hij loopt door.^{26,27}

Masaniello ontploft van woede. 'Daar gaat de schelm heen. De landverrader. Wat weerhoudt ons om de deugniet te doorrijgen?' Hij geeft Kreupel Aert de opdracht bij iedere poort een extra wacht te zetten. 'En laat geen goed passeren, of toon het mij om eerst te visiteren. Zo krijgt onze stad geen onheil boven het hoofd. En wordt onze vrijheid ons ook niet ontfroefd.'²⁸

Rogsteker (prent van Savery)

Enkele jongens hebben het gebeuren van een afstandje bekeken.

1e jongen:

'Heer wat hadden die lui noten op hun zangen.

*Het was of de ganse wereld alleen aan hún hoofd bad gebangen.*²⁹

*Ze spraken van mensen om te brengen
alsof men een verken de keel afstak.*

Nou trouwens, 't was niet vreemd. Met zo'n sabel was iedere bak

*een kop af. Het waren drie echte wanschappen snoeshanen.*³⁰

*Weg met Amadis van Gaulen, en de Ridder met de Zwanen.*³¹

*Ik lach eens hartelijk met Orson en Valentijn,*³²

nu d'r tegenwoordig zulke belden in de wereld zijn.'

2e jongen:

'Hé heb je de Rogstekers van Weert wel gelezen?

Ik geloof niet dat er betere belden bij konden wezen als deze.

*De een had een mes op 't gat, een hand breed, een voet lang.*³³

*Rechthout gezegd, toen ik die kerel zag werd ik bang.*³⁴

*Hij had een polvi aan zijn schoen, men kon er een mens
mee te barsten lopen.*³⁵

En zag zo wreed, of hij iemand het vel levend kon afstropen.

Ik wed als ze het innemen van de Schans hadden bestaan,^{36,37}

*dat de Franssen van de stank hadden moeten doorgaan.*³⁸

Ik geloof dat het van toen af aan al in hun broek heeft gelegen.

Want zodra ik hen zag, kwam me de stank in de neus tegen.

Maar laat ik stil zwijgen, daar komen de belden weer voor.

Anders maken ze me Malchas,

*en bruien me met een bakkerd aan mijn oor.'*³⁹⁻⁴¹

Rogsteeker (prent van Savery)

De actie

Van het plan om Sint-Andries te heroveren kwam niets terecht. Het was toch te hoog gegrepen. Wel kregen ze een ander doelwit in het vizier. Commandant Willem Pieck, die het fort zo makkelijk aan de Franssen had prijsgegeven.

Hij was op 22 juni tegen de avond in Zaltbommel aangekomen. Hoewel een aantal boze burgers hem zowat van zijn paard had getrokken, had hij zich op het stadhuis in veiligheid kunnen brengen. Daarna was hij over de Waal naar Tuil gevlucht.⁴²

Maar Mesteecker en zijn maten laten het hier niet bij zitten.

Kreupel Aertje:

'Heer Masaniel! Men moet die schelm zoeken.

*Die edelman waarop de burgers vloeken.*⁴³

Die wordt beticht, beschuldigd van het verraad

van Sint-Andries. Het is hoog tijd dat men gaat.'

Masaniel:

'Kom burgers volg, en zie of wij hem vinden.

Men zal hem straks dan vleugelen en binden.'^{44,45}

En ze kregen hem inderdaad te pakken. Om de volgende ochtend naar Zaltbommel terug te keren, en hun gevangene bij de burgemeesters in bewaring te stellen. Hoe kijken de jongens er tegenaan?

1e jongen:

'Gans blommer-herten,

*jongens maak ruim baan, maak ruim baan.*⁴⁶

*Daar komen de partijgangers met een gevangen edelman aan.*⁴⁷

Die ze ongewapend in zijn eigen huis hebben durven aantasten.

*Wie hoorde ooit van zulke stoute en onverveerde gasten?*⁴⁸

*Ik wed dat Masaniel, zodra de Prins het komt te weten,
een gouden ketting met een medaille om de hals zal worden
gesmeten.'*

2e jongen:

*'Dat kan wel zijn kameraad, maar ik zou van zijnentwege vrezen,*⁴⁹

*dat het aan een ijzeren of een kennipen genoeg zou wezen.'*⁵⁰

1e jongen:

*'Hoe kan men zo'n beroïeke daad niet anders erkennen?
Aangezien de helden in een groot perikel bennen.⁵¹
Als ze zo'n werk aangaan,
zal de triomf Kreupel Aert een voet groter maken.'*

2e jongen:

'En ik geloof dat hij door dit werk een voet korter zal raken.'^{52,53}

Nu was de vraag of ze een lintje of een straf zouden krijgen iets van latere zorg. Want toen ze hoorden dat de commandant die dag was vrijgelaten, leidde dat tot ergernis bij de heren en hun sympathisanten. En men betreurde het dat ze hem niet al eerder hadden omgebracht.⁵⁴

Het stadsbestuur had echter een spoedbericht van de Raad van State ontvangen. En dat wierp een ander licht op de vrijlating. De commandant moest namelijk zo snel mogelijk naar Den Haag om zich voor de capitulatie te verantwoorden.

Het bracht de burgemeesters op een interessant idee. Ze stelden Mesteecker voor om óók naar Den Haag te reizen en daar te vertellen wat hij de commandant ten laste wilde leggen. Mesteecker reageerde ontsteld en hield de boot af.

Zo zou de commandant samen met de koerier in een patrouilleboot per kerende post naar Holland varen. Terwijl Mesteecker 's avonds in zijn bedstee schoof om een andere actie voor te bereiden.⁵⁵

Op naar de prins

In de twee weken daarna namen de spanning en zorgen toe. De Fransen rukten steeds verder op. Maar soms was er ook positief nieuws.

Allereerst hoorde men eind juni dat vanuit Rotterdam een schip onderweg was met een grote hoeveelheid buskruit en munitie. Meteen stuurde men een eigen schip het transport tegemoet. Zodat het bij tegenwind met hulp van paarden naar Zaltbommel kon worden getrokken.⁵⁶

prins Willem III van Oranje

Maar het bericht dat op 4 juli binnenkwam zou veel Bommelse harten pas echt sneller laten kloppen. Weliswaar was de komst van extra troepen uitgesteld, maar er werd ook gemeld dat de Staten van Holland het *Eeuwig Edict* hadden teruggedraaid.⁵⁷

Met het Edict had men in Holland in 1667 het stadhouderschap voorgoed afgeschaft. Bovendien kon een stadhouder uit (een van) de andere provincies nooit tegelijkertijd de bevelhebber over het nationale leger zijn. Maar nu mocht er in 1672 dus tóch weer een stadhouder in Holland komen.⁵⁸

Het nieuws ging als een lopend vuurtje door de stad. En leidde tot grote opwinding, omdat iedereen wist wat dit betekende. De jeugdige prins Willem III zou tot stadhouder van Holland worden benoemd. Als kapitein-generaal was hij al de militaire leider van het land. En nu maakte het opzeggen van het Edict de weg vrij voor zijn politiek leiderschap.

Diezelfde avond stond een groep inwoners bij het huis van burgemeester van Ommeren in de Waterstraat. Ze hadden gehoord dat de prins in Gorkum zou zijn. En ze vroegen de burgemeester een delegatie te sturen om de prins zelf om troepen te vragen en hem het stadhouderschap over Zaltbommel aan te bieden.

De burgemeester erkende dat hun brieven naar de regering tot dan toe weinig hadden opgeleverd. En hij vond het een prima voorstel om het stadhouderschap aan de prins op te dragen.

Precies wat de inwoners wilden horen. En wat hen betreft was er geen reden om uit te stellen, wat men die dag nog kon doen. Zo trommelde een menigte mannen en vrouwen 's avonds om elf uur de leden van de vroedschap uit hun bed. Ze moesten zo snel mogelijk op het stadhuis komen en de prins tot stadhouder maken. Wie weigerde, zou men de nek breken.

Binnen de kortste keren was iedereen aanwezig. Sommigen sputterden nog dat de prins het stadhouderschap niet zou aannemen. Omdat van heel Gelderland alleen Nijmegen en Zaltbommel over waren. Maar natuurlijk kwam het besluit er toch. De volgende ochtend zou een commissie op weg naar de prins gaan. Een commissie van beide burgemeesters - plus twee woordvoerders namens de inwoners: Egidio Mesteecker en **Leonard Goris**.⁵⁹

Op 5 juli reisde het gezelschap per schip naar Gorkum. Maar de prins bevond zich in zijn legerkamp bij Bodegraven, en had het extreem druk met hoog bezoek uit binnen- en buitenland. Toch kregen ze hem daar 6 juli 's middags te spreken. Over Zaltbommel, de extra troepen en het stadhouderschap.

De prins zei dat het behoud van Zaltbommel belangrijk was, maar dat hij voorlopig niet in staat was de stad te helpen. Over het stadhouderschap wilde hij een nachtje slapen. Maar de volgende dag konden ze hem niet meer spreken. Wel kregen ze van zijn secretaris Constantijn Huygens te horen dat 'Zijne Hoogheid alles zou doen wat mogelijk was, en dat hij een akte als stadhouder van Zaltbommel graag zou ontvangen'.⁶⁰

Hiermee konden de heren vertrekken. En terwijl de *Hollandse Waterlinie* volliep, reisden ze via Gorkum terug naar huis. In Gorkum zag het ondanks de zorgelijke tijden verrassend feestelijk uit. Veel mensen hadden de Oranjevlag uithangen, omdat de prins inmiddels tot stadhouder van Holland was uitgeroepen. Prompt lieten ook Mesteecker en **Goris** een grote vlag maken.⁶¹

Zo bracht de commissie behalve mooie beloften alleen een vlag mee naar huis. En wat was men met die vlag van plan? De heren hadden hem speciaal laten maken om van de toren van het stadhuis te laten waaien. Maar het stadsbestuur wilde hier niets van weten. Zo had men zelfs van de vlag maar weinig plezier.⁶²

En opnieuw dook Mesteecker met grote ergernis zijn bed in.

Het beleg van Bommel

Intussen werd de situatie steeds dreigender. Nijmegen capituleerde op 10 juli. En vanaf toen vreesde men dat de vijand ieder moment in groten getale voor de stad zou verschijnen.

Met het oversteken van de Maas kwamen de Fransen in de Bommelerwaard. En op 14 juli meldde zich een trompetter bij de stadspoort met een bericht van maarschalk Turenne. Daarin waarschuwde hij dat Zaltbommel zich onder bescherming van het leger van de Franse koning moest stellen om 'het verderf van het eiland van Bommel en de stad te voorkomen'. Intussen werkte zijn leger aan twee bruggen over de Maas met het doel fort Crèvecoeur aan te vallen.⁶³⁻⁶⁵

Eerder die dag had het bestuur al een bericht uit Den Haag ontvangen. Daarin werden geld en materieel beschikbaar gesteld om de vestingwerken te verbeteren. Ook zouden zes extra kanonnen met kogels worden verscheept. Eindelijk kreeg Zaltbommel uitzicht op middelen om zich te verweren.⁶⁶

Daarom gaf men de trompetter het antwoord dat ze zich niet zouden overgeven. Verder besloten ze de dijken door te steken om de Bommelerwaard onder water te zetten. Maar al snel bleek dat het water hen niet zou kunnen helpen, omdat het ondanks de krachtige westenwind te laag stond.

En ook de hulptroepen kwamen maar niet opdagen. Op 19 juli besloot de 'benauwde vestingstad' nogmaals een delegatie naar de prins te sturen. En opnieuw waren Mesteecker en **Goris** van de partij. Ze gingen op pad met

het dringend verzoek om meer steun. Plus een akte waarin de prins 'uit stem van Zaltbommel' het stadhouderschap over Gelderland kreeg opgedragen.⁶⁷

Crèvecoeur lag toen al enkele dagen onder vuur. En terwijl de Fransen een stormloop voorbereidden, gaf het fort zich op 19 juli over. Daarna stroomde het Franse leger de Bommelerwaard binnen, en sloeg in de uiterwaarden bij Gameren zijn tenten op.⁶⁸

Nu was Zaltbommel aan de beurt. Maar maarschalk Turenne ging behoedzaam te werk. Op 20 juli stuurde hij behalve een trompetter ook een hoge officier naar de stad voor overleg. Deze probeerde hen te overtuigen dat het zwakke Zaltbommel nauwelijks te verdedigen was. Maar de militaire commandant en het bestuur wilden er niets van weten. De stad zou zich verweren zolang het kon.⁶⁹

Natuurlijk lag het tentenkamp buiten bereik van het geschut op de wallen. En aan een verrassingsuitval hoefde men zonder ruitery ook niet te denken. Daarom wilde men met een patrouilleboot in de ochtend van 21 juli de Waal afzakken en de Fransen vanaf het water onder vuur nemen.⁷⁰

Achttien burgers hadden zich aangeboden de bemanning te versterken. En nadat het schip in een goede positie was gelegd, vuurden ze met hun scheepskanonnen plus de wapens van de burgers op het kamp. Ze zagen de tenten omver vliegen. Maar bij het laden voor het derde salvo ontplofte er kruit op het dek. Negen burgers en enkele bootsgezellen raakten zwaar gewond. De kapitein zeilde meteen terug. Maar zijn zoon (die luitenant was) en een matroos die overboord waren gesprongen, werden door de Fransen gedood.⁷¹

Ondanks deze provocatie liet Turenne een drieste aanval achterwege. Wel stuurde hij 's middags een bericht per trompetter, en 's avonds een kolonel met een laatste voorstel. Zaltbommel kon dezelfde voorwaarden voor capitulatie als Nijmegen krijgen, maar dan moest het zich wel meteen overgeven. Anders zou de stad diezelfde nacht worden ingenomen en geplunderd.⁷²

Dit bracht de krijgsraad en het bestuur aan het twijfelen. Men ging in overleg, en na lang beraad besloot men het voorstel aan te nemen. Zaltbommel gaf zich over. En nadat het verdrag in tweevoud in het net was geschreven, werd het 22 juli om 4 uur 's ochtends ondertekend.⁷³

Goed beschouwd was de stad aan een ramp ontsnapt. De verdediging bestond slechts uit een paar honderd man, terwijl Turenne zijn troepen tot 20 à 30.000 man had opgevoerd. Want net zoals de verdedigers hield hij tot het laatst rekening met hulp vanuit Holland.^{74,75}

Maar Holland verschanste zich achter zijn waterlinie. En inderdaad kwam de Franse veldtocht dáárvor tot stilstand. Zo werd Zaltbommel de laatste stad die de Fransen in 1672 veroverden.⁷⁶

Oranje boven

In de loop van 1672-73 kwamen er scheurtjes in het bondgenootschap van de Fransen. Terwijl de Republiek erin slaagde om behalve de Duitse keizer ook Spanje als bondgenoot te vinden. Tot voor kort de grootste vijand.

De graaf van Horn als bevrijder van Zaltbommel

In een oorlogskroniek uit 1675 staat dat Zaltbommel op 14 november 1673 werd bevrijd door de 'graaf van Hoorn'. Er staat alleen niet bij om welke graaf van Horn het ging. In het leger van de prins zaten namelijk twee broers die de titel graaf van Horn droegen. Graaf Willem Adriaan van Horn en graaf Johan Belgicus van Horn.⁷⁷

In 1672-73 verkeerden de broers in elkaars nabijheid bij de verdediging van de Hollandse Waterlinie. Voor ons is de graaf van Horn die eind 1673 als militair gouverneur in Gorkum optrad van belang. Want onder diens bevel trokken militairen de Bommelerwaard in.

Mogelijk ging het om graaf Johan Belgicus van Horn (Kessel c.1638 - Hulst dec 1694). In 1672 werd hij

benoemd tot luitenant-kolonel bij het korps mariniers, een regiment dat in 1665 was opgericht. Hij was er vanaf het begin bij, en voerde tussen 1678 en 94 als kolonel het bevel. Daarnaast was hij vanaf 1691 tot 94 commandant van de vesting Hulst. Behalve graaf van Horn noemde hij zich baron van Boxtel en heer van Lokeren.

Waarschijnlijk was het echter zijn broer die met zijn troepen naar Zaltbommel trok, terwijl de Fransen de stad verlieten. Graaf Willem Adriaan van Horn (Kessel 1633-34 - mrt 1694). In 1672 voerde hij als kolonel het bevel over enkele regimenten infanterie en cavalerie. En tegelijkertijd was hij meester-generaal van de artillerie. In 1673 werd hij tijdelijk ook tot militair gouverneur van Utrecht benoemd. Behalve graaf van Horn voerde hij de titels baron van Kessel en van Batenburg.^{78,79}

Bijzonder is dat in 1938 de nieuwe *Van Hornekazerne* in Weert naar graaf Willem Adriaan van Horn werd vernoemd. Natuurlijk was dit vanwege de verwantschap met de uitgestorven hoofdtak die tot 1568 in Weert had gewoond. Willem hoorde bij een verre zijtak van deze familie. Maar zelf had hij *belemaal niets* met Weert te maken.⁸⁰

Zijn overgrootvader Johan van Horn (Boxtel 1531 - Utrecht 1606) hoorde al bij de *Brabantse tak* die in 1534 de heerlijkheden Kessel, Boxtel en Liempde had geërfd. Hij was nauw bevriend met Hendrik van Brederode, de kordate geuzenleider, en sloot zich bij de Opstand aan. Later vochten veel van zijn nazaten in dienst van Oranje tegen de Spanjaarden. En in 1672 tegen de Fransen.⁸¹

De kazerne is dus naar Willem Adriaan vernoemd. Binnen *zijn familie* had hij in het leger van de prins de *hoogste rang* bereikt. Terwijl van de hoofdtak uit Weert niemand

Willem Adriaan van Horn, naar wie de Van Hornekazerne in Weert is vernoemd

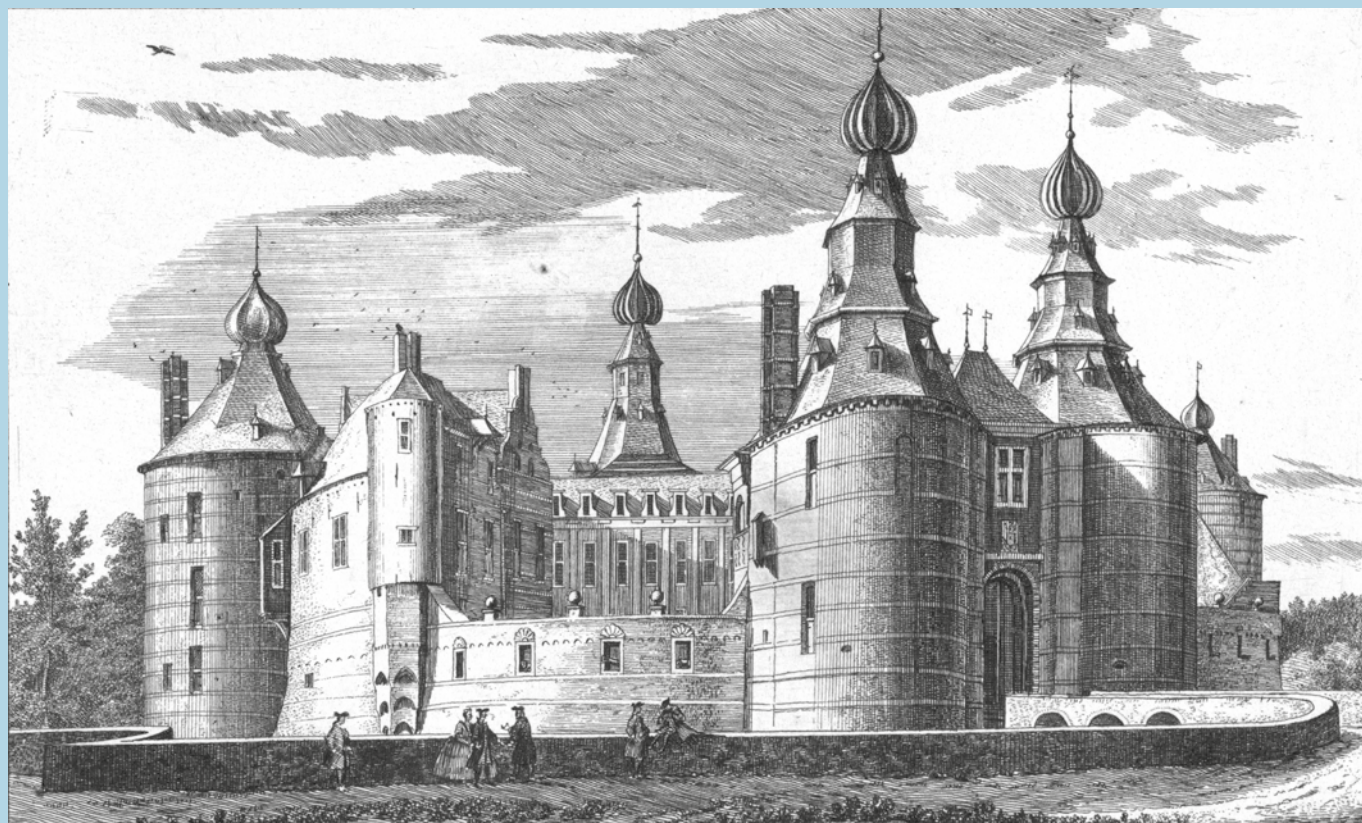
ooit in dienst van Oranje had gestreden. Hun laatste graaf was niet verder gekomen dan een (vermeende) samenzwering met Oranje en Egmont. En daarom was hij (in feite nog vóór de Opstand) in 1568 onthoofd.

Dit offer gaf niet de doorslag bij de naam voor de kazerne. Op het Ministerie van Defensie wogen de argumenten (in 1938) vóór Willem Adriaan kennelijk zwaarder. In ieder geval zwaarder dan het hoofd van de arme graaf Philips.

En dan nog iets. Hoe kan het dat deze broers zich in de 17e eeuw graaf van Horn noemden? Tja, dat hoorde bij een langlopende erfwestie. Want vanaf 1626 had hun vader zich in de strijd om de titel graaf van Horn gemengd. Een strijd die de familie nog tijdenlang zou voeren. Maar dat is een ander verhaal.^{82,83}

*uitsnede van het wapenbord uit zijn 'grafmonument' in Batenburg
(zie verder bijlage 2)*

kasteel Batenburg (gelegen aan de Maas)

vervolg van pag. 11

De oorlog verplaatste zich hierdoor naar de zuidelijke (Spaanse) Nederlanden. En zo werd het Franse leger gedwongen zich uit de Republiek terug te trekken. Ook uit Zaltbommel.

Wel zouden ze vóór hun terugtocht twee weken lang hun best doen om de vestingwerken te vernielen. En zoveel mogelijk kanonnen en munitie per schip af te voeren.

Kennelijk waren nog geen Staatse troepen aanwezig dit te verhinderen. Wel had de graaf van Horn vanuit Gorkum zijn troepen de Bommelerwaard ingestuurd. Met de bedoeling de stad over te nemen, zodra de Fransen deze ontruimd hadden. Dat gebeurde op 14 november 1673. En wel toen ze met een kanonschot vanuit Sint-Andries het sein kregen om te vertrekken.^{84,85}

Voor de meeste inwoners was dit een teken van de bevrijding. Maar niet voor iedereen. Vóór hun vertrek hadden de Fransen door brandschatting de burgers 36.000 gulden afgeperst. En daarvan hadden ze maar de helft ontvangen. Om zich van de andere helft te verzekeren namen ze 14 gijzelaars mee. Waaronder... [Aart Goris](#).⁸⁶

Het zou nog een zware beproeving worden. Allereerst werd de groep drie dagen zonder eten of drinken op het stadhuis vastgezet. En zelfs toen de vrouwen 'koeken en schapenkaasjes' mochten brengen, had men door de stress maar weinig lust tot eten.

Vervolgens moesten ze door weer en wind naar Tiel. Een voettocht van bijna 25 kilometer over modderige wegen. Tien van de gijzelaars konden daar uiteindelijk ontsnappen. Terwijl de andere vier pas in april 1674 werden 'gerantsoeneerd'.⁸⁷

Voor hen kwam de bevrijding veel later. Maar hoe was deze in Zaltbommel verlopen? Nou, het was een dolle boel geworden. De laatste Fransman was de stad nog niet uit, of de torenwachter liep naar boven om de 'oude deun' *Wilhelmus van Nassouwe* te laten horen.⁸⁸

Meteen daarna arriveerde een sloep met de graaf van Horn bij de Waterpoort. En hij werd met gejuich ontvangen. Ook dominee Vezelius wilde de graaf verwelkomen. Maar het enthousiasme van de menigte was zo groot, dat ze hem van de trap in het water drongen. Waarna hij met een nat pak (maar toch blij) naar huis werd gedragen.

Verdere ongelukken bleven achterwege. Ook bij het opruimen van de mijnen die de Fransen hadden achtergelaten. Daarna gaf de Staat meteen opdracht de verwoeste vestingwerken te herstellen.

En de prins? Die benoemde in juni 1674 een voorlopig stadsbestuur. En daarin zat... [Leendert Goris](#)! En blijkbaar zat hij op z'n plek. Want naderhand werd *Kreupel Aertje*, die zoveel op een [Rogsteker van Weert](#) leek, voor langere tijd benoemd tot schepen (wet-houder). En uiteindelijk zelfs tot [burgemeester](#) van Zaltbommel.^{89,90}

De prent is de bron

Dit was het 31e verhaal over de Rogstekers dat we presenteren. In dit verhaal vroeg de ene jongen aan de andere of hij de 'Rogstekers van Weert wel had gelezen'. Ongetwijfeld bedoelde de jongen de Rogstekersprent die al decennialang bestond. En waarmee ook de auteur wellicht al tijdens zijn jeugd bekend was geraakt.⁹¹

Sterker nog. Hij ging er vanuit dat ook zijn lezers deze prent kenden. Waarom zou hij anders *Kreupel Aertje* voor de grap beschrijven als iemand die op een Rogsteker leek? En die waarschijnlijk het meest overeenkwam met een van de kortlijvige mannetjes die Savery vlakbij de rog had gezet. Klein en dapper, maar door hun fysieke beperking vast niet opgewassen tegen bruto geweld (als het er écht op aan zou komen).⁹²

Ook bij de meeste andere verhalen zagen we dat men teruggreep op specifieke elementen die op de prent voorkwamen. De prent was dus de bron van de beeldvorming die in de latere verhalen van pas kwam.

2 De Zeeuwse kust

Wat een @\$%^ ben je toch!

1608 Goes

getuigenverklaring | non-fictie

impact ○○○○○ (op de inhoud van het Rogstekersverhaal)

impact ●●●●○ (op de beantwoording van onze hoofdvraag)

De oudste getuigenis van de ‘Rogstekers van Weert’ dateert uit 1614. Toentertijd de naam van een kroeg in Beverwijk die door een oud-Weertenaar werd gerund. En die past binnen onze theorie dat de spotnaam voor de Weertenaren rond 1600 in Haarlem is ontstaan.^{1,2}

Nu stuiten we op een vermelding die ouder is dan in Beverwijk. Want in Goes werd in 1608 het woord rogsteker al gebruikt. Dan rijst natuurlijk de vraag: hoe kan het dat men in Zeeland al zo vroeg bekend was met dit begrip? En ging het wel om de Rogstekers van Weert? Want prenten uit die tijd kennen we niet. Terwijl die voor de verspreiding van ons verhaal zo belangrijk waren.

Zou het anders om een verwijzing naar de rogstekers uit Den Bosch kunnen gaan? Of... werd ook in Goes de rog gestoken? Alle opties staan open. En tijd en locatie vormen reden genoeg om deze getuigenis met een vergrootglas te bekijken.

Wat was er aan de hand? Op 2 januari 1609 kwamen Pieter Pieters en Adriaen Heyndricxs bij notaris Wisse in Goes. Om op verzoek van Pieter Jan Ponce een verklaring af te leggen. Deze luidde als volgt.³

Zo'n vijf à zes weken daarvoor was Ponce tegen de avond bij Pieters aan huis gekomen om enkele zaken te regelen. Nadat ook Heyndricxs was aangeschoven, begon Ponce opeens te vertellen over ‘borgtochten’ van zijn broer. En volledig ontdaan wierp hij met spullen en maakte gebaren alsof hij buiten zinnen was.

De twee anderen die erbij waren besloten Ponce naar huis te brengen. En zo liepen ze met hem in hun midden terug naar zijn huis. Maar toen ze langs de haven kwamen zag Ponce tussen andere mensen ook Goossen de Bruyne staan. En dichterbij gekomen zei hij tegen de Bruyne: “gij rogsteker zijt gij daar!” Zonder dat hij verder iets tegen hem gezegd of gedaan had.⁴

Daarna trokken de heren Ponce op hun weg verder. En ze verklaarden dat ze hem thuis hadden gebracht tot voor zijn bed. Waarvan akte.

Met alleen deze verklaring valt moeilijk te begrijpen wat Ponce met het woord **rogsteker** bedoelde. En daarom gaan we de zaak wat dieper uitspitten.

Kennelijk stond hij onder druk en moest hij de hulp van getuigen inroepen. Misschien omdat de Bruyne hem had beschuldigd van andere verbale uitingen of fysiek geweld. Ponce had hem echter alleen voor rogsteker uitgescholden. Dat is waar de verklaring om gaat.

In die tijd was vast duidelijk wat met het zinnetje ‘gij rogsteker zijt gij daar’ bedoeld werd. Maar voor ons is dat niet het geval. Wel denken we dat hij het **misprijzend** uitsprak. En dat we het kunnen vertalen als: ‘wat een rogsteker ben je toch’.

Wat weten we nog meer? Ponce was door het lint gegaan vanwege de ‘borgtochten’ van zijn broer. En even later sprak hij op straat de Bruyne als een ‘rogsteker’ aan. Zo krijgen we de indruk dat de borgtochten, zijn emoties én de Bruyne met elkaar te maken hadden. En dat hij zich zorgen maakte om de hele situatie.

Mogelijk bedoelde hij met de ‘borgtochten van zijn broer’ dat Ponce zich persoonlijk borg had gesteld voor schulden die zijn broer had gemaakt. En die bij de Bruyne (als schuldeiser) moesten worden ingelost. Hmm... zo zou het best in elkaar kunnen steken.

Maar waarom werd de Bruyne dan een rogsteker genoemd? Was het omdat hij net als op de prent zijn slachtoffer als een Rogsteker op de huid zat...? ⁵ Normaal gezien zou dat best kunnen. Maar het beeldverhaal dat bij ons zo goed op het netvlies staat, was in die tijd nog niet bekend.

En als het wel zo was? Nou, dan vinden we het nog merkwaardig dat het woord rogsteker als eerste bij hem opkwam. Want Ponce was helemaal uit zijn doen. Toch zou hij zo bijdehand zijn geweest om de term - die wij als een milde en goedmoedige spotnaam kennen - een **venijnige draai** te geven.

Het is haast niet te geloven dat hij verstikt door emoties een nogal exotisch en literair getint woord gebruikte. En het ook nog zo'n scherpe lading gaf. Maar wacht 'ns even... misschien was dat in Goes wel de **standaard**. En heeft de Zeeuwse term rogsteker een betekenis gehad die afweek van de betekenis in ons verhaal.

Daarom richten we ons nu op het profiel van de rogsteker zelf. Wie was Goossen de Bruyne? En waarom werd hij door de boze Ponce tot een rogsteker bestempeld?

Goossen de Bruyne was (in 1608) een welgestelde middenstander in Goes. Hij was geboren in Someren bij Helmond, maar woonde al jarenlang in de Zeeuwse havenstad. Daar was hij in 1588 met Liesbeth Simons getrouwd. En in 1591 werd hij poorter en trad hij toe tot het landliedengilde.^{6,7}

Dit gilde bestond uit Goesenaren die buiten de stad gelegen grond in eigendom hadden. Het waren dus 'landlieden' die in de stad woonden. Qua samenstelling was dit gilde wat minder elitair dan de schuttersgilden. Maar net zoals de schutters kwamen ze om te oefenen en voor de gezelligheid bij elkaar - terwijl zij zich bekwaamden in het zwaardvechten.⁸

In het voorjaar van 1604 overleed zijn vrouw. Vier maanden later trouwde hij opnieuw. Ditmaal met **Tanneken Philips**, een redelijk welvarende weduwe. Indien zij als eerste overleed, zou hij volgens de huwelijksvoorwaarden haar huis *de Wolsack* mogen houden. En dat gold ook voor de *Oude Zandmeet*, een stuk grond met behuizing dat buiten de stad lag.⁹

Goossen schonk zijn bruid juwelen die hij voor haar had laten maken. Ze hadden een goudwaarde van vier dubbele dukaten. Ook gaf hij nog andere geschenken en had hij een schuld bij haar van 12 pond (groot Vlaams). Dit was voor de consumpties die hij vóór hun huwelijk in haar herberg met zijn vrienden had genoten.

Vanaf die tijd (in 1604) bediende de Bruyne als waard in *den Hoorn* zijn gasten zelf. Waarschijnlijk ging het om de herberg die in feite van zijn vrouw was. Hij overleed in 1615.

Zo hebben we een wat beter beeld van Goossen de Bruyne. Maar weten we nu ook waarom hij een rogsteker werd genoemd? Nou, zo makkelijk is het niet - maar we doen ons best. En zullen ook dit puzzelstukje op de juiste plek proberen te leggen.

Aanknopingspunten zijn er wel. Zijn afkomst uit Someren (20 km van Weert) en zijn lidmaatschap van de zwaardvechtersclub lijken haakjes te bieden voor een kwalificatie als rogsteker. Maar pas op! Nu richten we ons weer op het bekende beeld dat we van de Rogstekers hebben. Terwijl we ook voor andere opties open moeten staan.

Er is namelijk één aspect aan het beeld van een Rogsteker van Weert dat voor de situatie in Goes problematisch wordt. Een Rogsteker wist immers niet wat een rog was. Nu was dit in Weert al niet zo slim. Maar aan de Zeeuwse kust zou dit wel héél erg dom zijn.

Met andere woorden: Ponce zou de Bruyne erg dom moeten vinden. En met zijn uitspraak 'gij *rogsteker* zijt gij daar' zou hij bedoeld moeten hebben: 'wat een *sukkel* ben je toch'. Nu kan Ponce met rogsteker van alles bedoeld hebben. Maar *sukkel* lijkt ons een vreemd verwijt om namens een schuldenaar aan diens schuldeiser te maken.

Wat zou hij dan wel bedoeld hebben? Vond hij de Bruyne een vuile profiteur? Of wacht... misschien wel een **lijkenpikker**? Laten we deze verklaring uit Goes maar eens goed onthouden. Hij zou ons elders nog van pas kunnen komen.

Het schijngevecht 1726 Middelburg

spreekwoordenboek

non-fictie

impact ●●●○○

Ruim 100 jaar later waren de Rogstekers in Zeeland (nog steeds) een begrip. In 1726 kwamen ze twee maal in het spreekwoordenboek van Carolus Tuinman voor.

Tuinman was een dominee in Middelburg die op energieke wijze de pen hanteerde. Zo was hij niet alleen strijdbaar met preken voor zijn eigen gemeente. Ook in pamfletten trok hij fel van leer. En dan vooral tegen afwijkende religieuze denkbeelden.¹⁰

Toch vloeiden ook veel stichtelijke liederen uit zijn pen. Dit ter ontspanning van zichzelf en andere zanglievende christenen. Van wereldse 'brasdeunen en venusjankerijen' moest hij namelijk niets hebben. Het waren 'zwavelpriemen van Satan' bedoeld om 'zondige driften in lichterlaaie te zetten'.¹¹

Tuinman was een dienaar van God en een voorvechter van het ware geloof.

Daarnaast had hij ook een hobby. Vanaf zijn jeugd verzamelde hij spreekwoorden waarvan hij de betekenis en herkomst beredeneerde. En toen hij op leeftijd was, liet hij van de duizenden die hij had een dik boek maken. Dit werk viel bij een groot publiek in de smaak en werd ook na zijn dood veel gelezen.¹²

Dan nu de twee spreekwoorden waarbij hij in zijn uitleg de Rogstekers vermeldde.

1 'Was er vuiler rog in zee, die zou de steert opsteken'. Dit betekende volgens Tuinman: 'Als er een snoder mens zou zijn, dan zou die zich tegen mij keren.' Aan deze uitleg gaan we nu voorbij, want wat hierop volgt is voor ons belangrijker.¹³

'Roggen behoren tot de lelijkste zeevissen met lange hakige staarten. Hoe moedig de Rogstekers van Weert met z'n allen tegen zo'n gevaarlijk dier ten strijde trokken, is als blijvende herinnering aan dat heldenstuk naar het

leven in een prent verbeeld. Maar tot ieders geluk was dat vreselijk monster dood, en stak dus de steert niet op - als men het verhaal mag geloven.'¹⁴

2 'Het is een mosselkrijg'. Volgens Tuinman zei men dit voor de grap over een oorlog zonder bloedvergieten. Een strijd waarvan iedereen wist dat die nep was - en die dus meer 'belachen dan beschreid' werd.¹⁵

Maar wat was een mosselkrijg? Nou, het was geen veldslag waarbij met mosselen werd gesmeten. Integendeel. Het blijkt dat we de (mossel)schelpen moeten zien als een oorlogsbuit die was veroverd in een gevecht zonder vijand. Hoe zat dat nou in elkaar?

Tuinman greep voor een verklaring terug op een voorval uit de Romeinse tijd. Aan het begin van onze jaartelling was keizer Caligula uit op een klinkende militaire overwinning. Maar in Germanië behaalde hij die niet. Vandaar dat hij zijn pijlen op Brittannië richtte.¹⁶

Volgens de overlevering bevond de keizer zich met zijn troepen op het strand bij Katwijk, toen bleek dat ook deze expeditie te hoog gegrepen was. Daarop gaf hij zijn soldaten het bevel om hun helmen en zakken met schelpen te vullen. Als krijgsbuit van de oceaan.^{17,18}

Caligula was bloedserieus en had zijn bevel waarschijnlijk vooral bedoeld om te kunnen zeggen dat hij een aanval op Brittannië ondernomen had. Maar voor Tuinman was de benodigde moed bij deze actie te vergelijken met die van de **Rogstekers van Weert**. En hij dreef er de spot mee.¹⁹

Vreemd genoeg kwamen we het 'spreekwoord' nergens anders tegen. Zou Tuinman hem misschien uit zijn duim gezogen hebben? Dat zou best kunnen, maar is voor ons minder belangrijk.²⁰

Belangrijker is dat Tuinman het tafereel van de Rogstekers tot twee maal toe aan zijn lezers presenteerde. Als toonbeeld van een schijngevecht.

Getuigenissen van het verhaal over de Rogstekers van Weert

tussen 1600 en 1816 (excl. de prenten van Visscher en Savery)¹
vóór publicatie van deze prenten:

te vinden in SteekSpel nr.

1	1608	Goes	Wat een @#\$%^ ben je toch!	12	
2	1614	Beverwijk	Boerenjongens	9	
na publicatie van deze prenten:					
3	1645 ²	Haarlem	Twee adressen (Vlamingstraat)	9	
4	1647	Antwerpen	Lustig blijven steken		11
5	c.1650	Amsterdam	In de Efteling van Amsterdam	7	
6	1669	Amersfoort	Van 't padje af	8	
7	1671	Amsterdam	Lustig blijven steken		11
8	1675	Zaltbommel	Oranje boven	12	
9	1687	Mechelen	De Maanblussers	8	
10	1688	Holland	De prins in de pan	8	
11	1690	Hamburg	Die Rochenstecher	8	
12	1695	Dokkum	Opschudding in Dokkum		11
13	c.1700	Leiden	Bier, brood en worst	8	
14	1710	Haarlem	Zot van de loterij		11
15	c.1715 ³	Haarlem	Twee adressen (Kleine Houtstraat)	9	
16	1718	Amsterdam	De flierefluiter		11
17	c.1725	Haarlem	Lied over de Rogstekers	6	
18	1725	Amsterdam	Het geheime wapen	8	
19	1726	Amsterdam	Klein maar dapper	8	
20	1726	Middelburg	Het schijngevecht	12	
21	1727	Breukelen	Parels en zwijnen		11
22	1729	Amsterdam	Absoluut een vorst	8	
23	1735	Den Haag	Haagse brâl achter de duinen		11
24	1738 ⁴	Nederweert	De rog in het veld	8	
25	1742	Amsterdam	De Spaanse pokken		11
26	1747	Amsterdam	Lied over de Rogstekers	6	
27	1774	Rotterdam	Een uitzonderlijk schot	8	
28	1781	Itzehoe	Spieß und Stangen		11
29	1791	Brussel	Leve de Revolutie		11
30	1796	Altona	De Keurvorst van Mainz		11
31	1798	Leende	De heren assisteren	8	
32	1808	Thorn	Vainqueurs de raie	8	
33	1816 ⁵	Lüneburg	Ein Rochen auf der Heide		11

- Haarlem (ontstaan van spotverhaal)
- Den Bosch (rogstekers in 16e eeuw)
- Weert (mikpunt van spot vanaf c.1600)

- [jaar] vroegste schriftelijke getuigenis ter plaatse
- uitgeverscentrum van prenten

3 Maak kennis... met de echte Rogstekers

c.1550-1850

allerlei officiële akten

non-fictie

impact (Dordrecht) ●●●●●

Onze zoektocht naar de herkomst van de Rogstekers leidde ons niet alleen naar verhalen, liederen, schilderijen, prenten of andere stoffelijke voorwerpen. Soms kwamen we ook personen tegen die de achternaam 'Rochsteecker' droegen of die rogstecker van beroep waren.

Maar als persoons- of beroepsnaam kwam zij slechts sporadisch voor. Er ontstond geen duurzame familienaam. En van het beroep of de activiteit hebben we slechts drie personen gevonden die het hebben uitgevoerd. De Rogstekers leidden een mysterieus bestaan.

Tussen 1550 en 1850 vonden we in het hele land slechts negen personen die in officiële akten deze naam of functie droegen. Het zullen er vast wel meer zijn geweest. Wie waren deze mensen? En waarom werden ze (een) rogstecker genoemd?

We hebben ze een bescheiden profiel kunnen geven. Als u meer informatie over hen heeft, of als u andere rogstekers vindt, laat het ons weten. Uw inzendingen worden beloond!

Hier alvast een overzicht van de zes Rochsteeckers die deze naam droegen en drie anderen die er hun brood mee verdienden.

Dordrecht

1 Pieter (den) Rochsteecker

[woonde en werkte c.1550 in Dordrecht]

Inleiding. - Dordrecht was vanouds een belangrijke handelsstad aan de monding van de Maas en Waal. Het profiteerde vooral van het **stapelrecht** dat de graaf van Holland (c.1340) had verleend. Goederen die via de Maas en Waal werden vervoerd, mochten de stad niet zomaar passeren. Ze moesten in Dordrecht worden uitgeladen en verhandeld.

Dit voorrecht leidde tot ontevredenheid bij andere steden die zich benadeeld voelden. En gevoel dat ging verder dan het stapelrecht van Dordrecht.

Ontevredenheid heerste overal in Holland, en ging ook over andere zaken. Zo ontstonden op bestuurlijk niveau twee groeperingen die elkaar naar het leven stonden. De ene partij noemde men de *Kabeljauwen* en de andere de *Hoeken*. En de laatste was erop uit om de *Kabeljauwen* aan de haak (hoek) te slaan.¹

Rochsteecker als naam

1	Pieter den Rochsteecker		Dordrecht	1553 + 1556
2	Peter Hendrix Rochsteecker	vader	Nijmegen	c.1600
3	Peter Petersz Rochsteecker	zoon	Nijmegen	1626
4	Claes Baertman Rochsteecker		Bredevoort	1640 + 1642
5	Hendrick Janssen Rochsteecker	vader	[Sprang-]Capelle	1647 + 1649
6	Liesbeth Hendrics Rochsteecker	dochter	Roosendaal	1659 + 1664

Rogstecker als beroep (zie bijlage 3)

7	Jochem Geurtsen	rogstecker	Nijkerk	1749
8	Jacob Hermsen	rogstecker	Nijkerk	1749
9	Jan Mulder	rogstecker	Amersfoort	1850 + 1853

Het werd een langdurige machtsstrijd die bekend staat als de **Hoekse en Kabeljauwse Twisten** (1350-1490). Een strijd die zo nu en dan oplaaide met invallen, ontvoeringen en ander fysiek geweld.

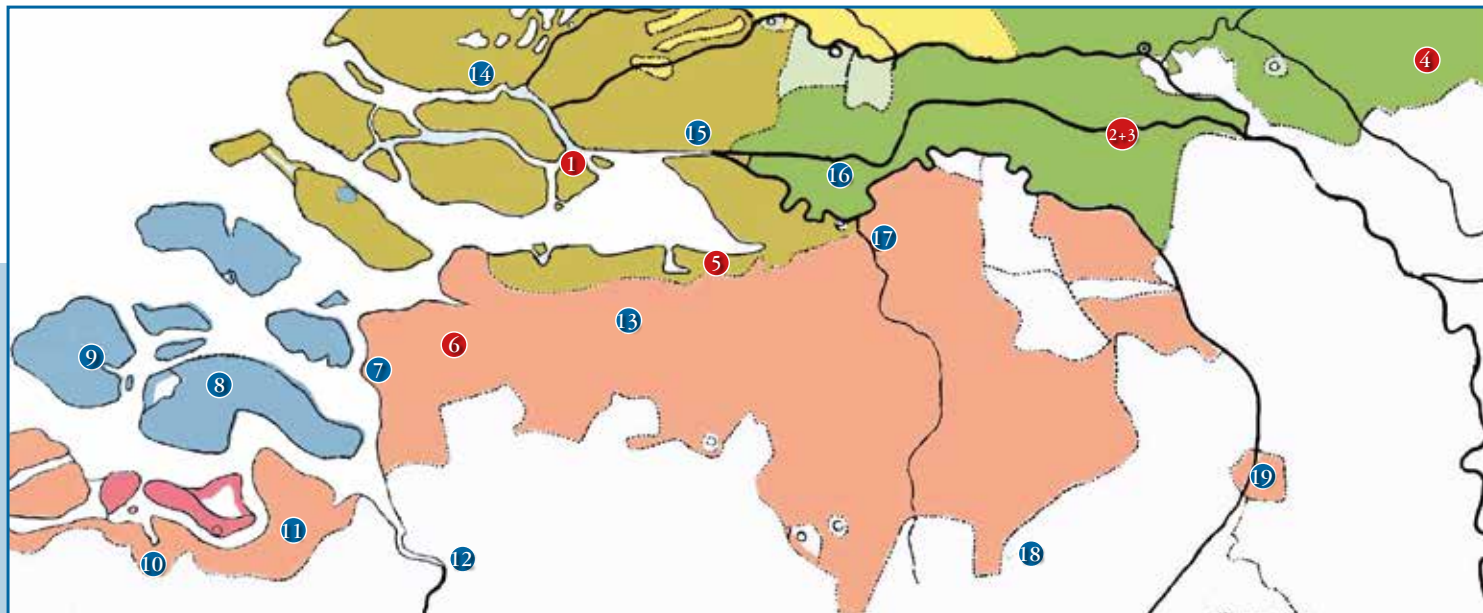
In dezelfde periode kreeg Holland ook te maken met natuurgeweld. De **Sint-Elisabethsvloeden** (in 1421 en 24) overspoelden zowel de *Dordise Waard* als de *Grote Waard van Holland* ten zuidoosten van Dordrecht. Door bestuurlijke onenigheid en laksheid bleef dit lange tijd *verdrongen land*. Pas veel later werd een deel weer ingepolderd. Wat overbleef kennen we nu als het Hollands Diep en de Biesbosch.²

Dit alles had grote gevolgen. Door het geruzie werd het stapelrecht van Dordrecht steeds meer genegeerd. En door het opgerukte water was de verbinding over land tussen de stad en haar directe achterland verbroken.

Dordrecht was een eiland geworden.

Ook in Dordrecht zelf was volop water. De Oude Haven (of Voorstraatshaven) doorkruiste de stad in volle lengte als een levensader. Maar het deelde de stad ook in tweeën. Met aan de westkant de wat slijkere *Poortzijde*, en aan de oostkant de *Landzijde*.

Beide delen waren door bruggen met elkaar verbonden. En opmerkelijk genoeg vormde ook het stadhuis zelf een brug. Want het overkluisde de Voorstraatshaven, zodat men het gebouw van beide kanten kon betreden.

Locaties in SteekSpel 12:

- = Holland
- = Utrecht
- = Gelre
- = Zeeland
- = Generaliteitslanden

- 1 = Dordrecht
- 2 + 3 = Nijmegen
- 4 = Bredevoort
- 5 = Capelle
- 6 = Roosendaal
- 7 = Bergen op Zoom

- 8 = Goes
- 9 = Middelburg
- 10 = Sas van Gent
- 11 = Hulst
- 12 = Antwerpen
- 13 = Breda

- 14 = Rotterdam
- 15 = Gorkum
- 16 = Zaltbommel
- 17 = Den Bosch
- 18 = Weert
- 19 = Venlo

De Rochsteecker

In 1553 werd een bijzondere belasting geheven. Het was een belasting van 10% op de huurwaarde van onroerend goed. Deze zogenaamde 10e penning moest volledig (of bij verhuur voor tweederde) door de eigenaar worden betaald. Het ging dus om een vermogensbelasting.³

Om de huurwaarde te bepalen liepen taxateurs een ronde door de stad. En zo kwam men vanaf de Visbrug ook op het stukje van de Voorstraat waar het stadhuis lag. In het eerste huis bij de vissteiger naast de brug woonde Jan Wouters die ook viskoper was.

Als we verder lopen, stuiten we bij het achtste huis op een bewoner waarvan de naam ons intrigeert. Het gaat om **Pieter Rochsteker**. Als burens had hij Jasper de kleermaker en Pieter Adriaens. Deze laatste was koopman en woonde in het huis *de Paling*. Toch bijzonder dat er zoveel vis in de buurt zat... Maar voorlopig lijkt het er niet op dat Pieter Rochsteker iets met vis te maken had. Want hij was timmerman.⁴

Hoe zat het nu met die belasting? Van de huizen die tussen de Visbrug en Lombardbrug aan het water lagen woonde Pieter in het goedkoopste huis. Het had een huurwaarde van 15 gulden (in 1553). Dus als we hiervan de 10e penning nemen, komen we op 30 stuivers.⁵

Plattegrond van Dordrecht

(J. Blaeu, 1649)

- 1 = Maas
- 2 = Noord
- 3 = Merwede
- 4 = Nieuwe Haven
- 5 = Oude Haven
- 6 = Grote Kerk
- 7 = stadhuis
- 8 = Waalse kerk
- 9 = Groothoofd
- 10 = Nieuwkerk
- 11 = Zwijndrecht

Pieter hoefde hiervan slechts een derde te betalen. Want hij huurde het huis, en dan kwam tweederde voor rekening van de eigenaar.⁶

Wat kunnen we nog meer over hem vinden? Laten we eerst naar de voorafgaande heffing van deze belasting kijken. Tien jaar daarvoor in 1543.⁷

De taxateurs waren toen korter van stof om de inwoners en hun huizen te omschrijven. Maar ze liepen wel dezelfde route.

In het huis *de Paling* woonde een goudsmid. En daarnaast in het achtste huis 'Pieter de timmerman'. We weten het

niet zeker, maar de kans is groot dat hij identiek was aan 'Pieter Rochsteker' in 1553.⁸

Kennelijk was hij in 1543 wél eigenaar van het huis, dat met een huurwaarde van slechts 6½ gulden in de boeken stond. Mogelijk had hij als timmerman zijn eigen huis daarna behoorlijk opgeknapt. Het zou ons niet verrassen, want de huizen waren in die tijd veelal van hout.

We kijken ook of Pieter ná 1553 werd vermeld bij de eerstvolgende 10e penning in 1556/57. Als we echter naar het bekende adres in de Voorstraat gaan, komen we hem niet meer tegen. Zijn vroegere burens Jasper de kleermaker en Pieter Adriaens woonden wel nog op hun

oude adres. Het huis daartussen was in eigendom van Neeltje Godschalcks. En als u twijfelt of we wel aan de juiste deur stonden... De taxateur was zo aardig erbij te schrijven dat dit het huis was 'waar de rochsteker in gewoond had'.⁹⁻¹¹

Wellicht had Pieter kort daarvoor het huis verlaten, en was er nog geen nieuwe huurder. Het zou best kunnen. Maar de notitie van de taxateur zet ons aan het denken. Want hoe moeten we zijn lokale **toenaam** *rochsteker* opvatten?

Pieters patroniem (de naam van zijn vader) is nog geen enkele keer vermeld, terwijl dat in die tijd wel gebruikelijk was. Dit voedt de gedachte dat we de term *rochsteker* kunnen opvatten als een bijnaam die sterk aan zijn persoon verbonden was. Zelfs zijn voornaam werd in 1556 weggelaten. Maar was de bijnaam verbonden aan zijn afkomst? Of aan een **bezigheid** die hij naast zijn timmerwerk uitvoerde, en waarmee hij bij veel (of in ieder geval genoeg) mensen in Dordrecht bekend stond?

Op deze vrij fundamentele vraag kunnen we nog geen antwoord geven. Laten we eerst maar eens kijken of we Pieter elders in Dordrecht kunnen terugvinden. We zoeken verder in hetzelfde taxatieboek.

Gelukkig vinden we hem snel terug. **Pieter den Rochsteecker** woonde in 1556 in het eerste huis om de hoek in de **Lombardstraat**. Op nog geen 100 meter van zijn vorig adres.

Als timmerman kon hij ook hier prima uit de voeten. De Voorstraat had wat meer een publieksfunctie en kende een gevarieerd aanbod aan winkeliers, kooplui en ambachtlieden. Terwijl in de zijstraten de ambachtslui en productiebedrijven overheersten. Zo zat in de Lombardstraat een brouwerij, en wat verderop twee zouthuizen waar gepekeld vis werd verpakt.¹²

In de daaropvolgende 10e penning (van 1561) is van Pieter geen spoor meer te vinden. Mogelijk was hij in de tussentijd naar een andere stad verhuisd of overleden.

De buurt

Van zijn privéleven weten we niets. We weten niet wie zijn ouders waren, en of hij getrouwd was en kinderen had. We zullen daarom door de buurt waar hij (in 1556) woonde maar eens een rondje lopen.

We beginnen in de **Voorstraat** en passeren zijn oude huis. Opvallend is dat sommige panden aan de overzijde een stuk duurder waren. De bewoners hadden vast meer geld en stonden meestal wat hoger op de maatschappelijke ladder. Het duurste pand was van Cornelis Jacobs Bom en Neeltje Godschalcks. Het echtpaar dat recht tegenover hem woonde. Hun huis met brouwerij had een gezamenlijke huurwaarde van 54 gulden.¹³⁻¹⁵

Tussen haakjes. Dit deel van de Voorstraat werd ook wel de 'kleine vismarkt' genoemd.

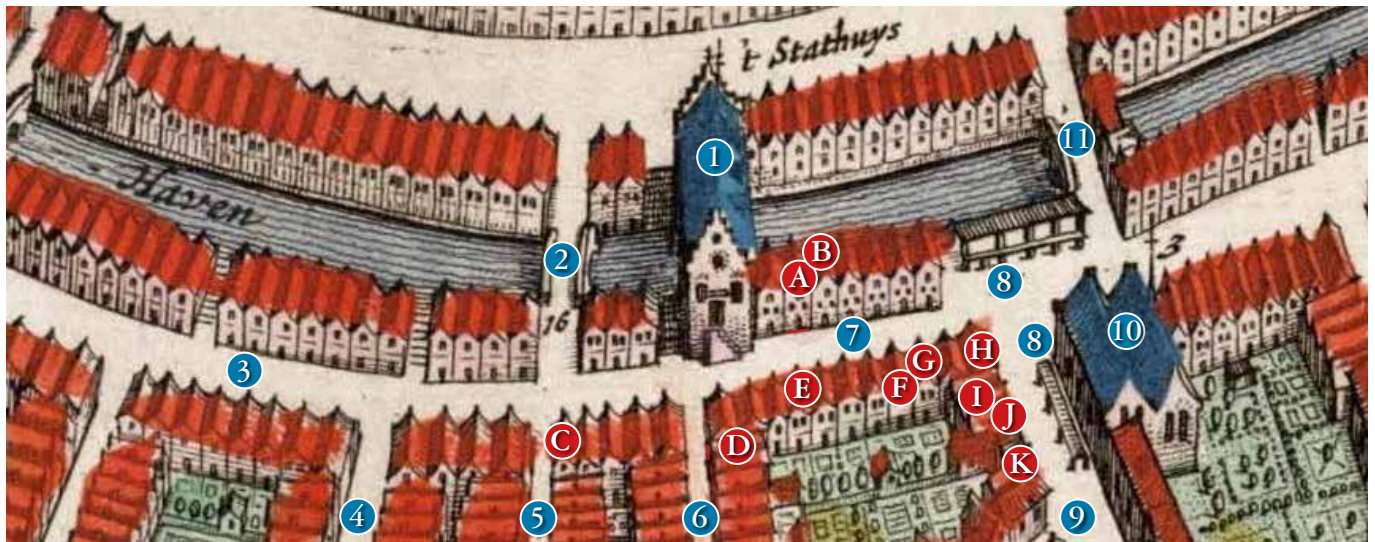
Een paar huizen verder woonde Revert Lubberts. Ook Lubberts was een man van aanzien. Hij was raad van Dordrecht geweest en met name actief in de vishandel. Zo beschikte hij over een zouthuis in de Lombardstraat. En ook huurde hij naast zijn woning nog een ander huis. Dit huis genaamd *de Salm* was het gildehuis van de viskopers.¹⁶⁻¹⁸

Het gildehuis lag dus aan de 'kleine vismarkt' (voor particulieren). En een paar stappen verder lag de (grote) **vismarkt**. Deze bevond zich naast de Maria Magdalenakapel in het verlengde van de Visbrug en was hoofdzakelijk bedoeld voor de tussenhandel in de grotere (zee)vissoorten. Met name zalm, elft en steur werden bij Dordrecht zelf veel gevangen. Want afhankelijk van het seizoen trokken deze in groten getale de Maas en Waal op om hun paaigronden te bereiken.¹⁹⁻²¹

Alle vers gevangen zeevis werd via de Voorstraatshaven aangevoerd en op de visbanken aan de handelaars verkocht. De inwoners zelf konden bij Pieter voor de deur op de 'kleine vismarkt' terecht.²²

We hebben nog geen 100 meter gelopen, maar één ding wordt ons duidelijk. Het **dagelijks** leven in deze buurt werd door de vishandel beheerst. Het rook er naar vis, er woonden veel viskopers, en een aantal vernoemde hun

1 = stadhuys	9 = Visstraat	F = huis <i>de Salm</i> (gildehuis viskopers)
2 = Lombardbrug	10 = Waalse kerk (vh. Magdalenakapel)	G = huis <i>de Meermin</i>
3 = Voorstraat	11 = Visbrug	H = huis <i>de Steur</i> (naam in 16 ^e eeuw)
4 = Grote Spuistraat	A = <i>P. Rochstecker</i> (1)	I = huis <i>de Crimpert Salm</i>
5 = Haringstraat	B = huis <i>de Paling</i>	J = huis <i>de Steur</i>
6 = Lombardstraat	C = huis <i>de Haring</i>	K = huis <i>de Bruinvis</i>
7 = kleine vismarkt	D = <i>P. Rochstecker</i> (2)	
8 = (grote) vismarkt	E = echtpaar <i>Bom-Godschalcks</i>	

huizen naar vissen die hen letterlijk een dak boven het hoofd en welvaart brachten. Want huis *de Paling* en *de Salm* waren niet de enige. We zagen ook huizen vernoemd naar *de Haring*, *de Steur*, *de Bruinvis* en andere zeedieren.²³

En juist in deze buurt woonde *Pieter den Rochstecker*. Reden temeer om ons af te vragen: waar kwam zijn toenaam in Dordrecht vandaan?

Sloeg het op een eventuele afkomst uit Weert en was het dus een spotnaam? Nee, we denken van niet. Want volgens onze theorie is het verhaal over de Rogstekers van Weert circa 1580 en 1620 ontstaan. We lopen onze ronde in 1556. Niets wijst erop dat ons verhaal toen al in Holland bekend was. Laat staan bij veel mensen in Dordrecht.²⁴

Was het dan een verwijzing naar een eventuele afkomst uit Den Bosch? In theorie zou dat kunnen, want het rogsteken was in Den Bosch al in 1530 een 'oude gewoonte'.²⁵

In dat geval kan zijn naam een speelse verwijzing zijn geweest naar dit oude gebruik. Een knipoog naar de obscure groepering die in Den Bosch zo bekend was. Maar erg overtuigend klinkt het niet. Want was deze groepering in Dordrecht wel bekend? En zo ja, waarom

moest hij dan in zijn 'nieuwe' woonplaats hieraan verbonden blijven?

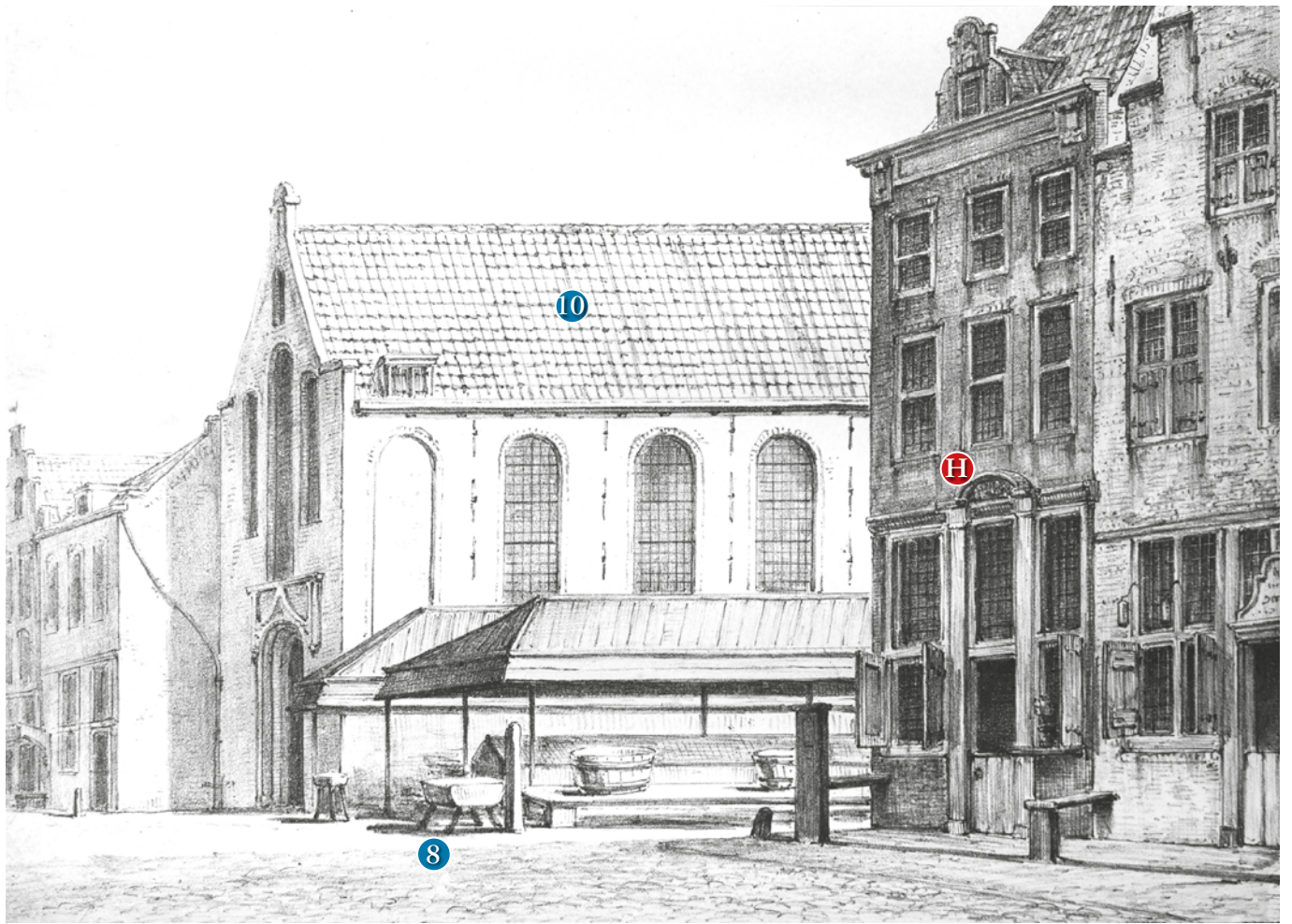
We vinden het dus best lastig om aan te nemen dat de Dordtenaren hem deze bijnaam gaven. Zou Pieter zich dan zélf zo hebben genoemd? Uit een soort trots op het (oud-)lidmaatschap van deze Bossche club? Ook hierbij kunnen we ons weinig voorstellen. Want waarom zou hij dat in zijn nieuwe woonplaats doen? Trouwens... waarom zou hij het überhaupt doen?

Samengevat. We denken dat de naam *Rochstecker* ditmaal niet als spotnaam voor een Weertenaar is gebruikt. Ook een verwijzing naar een afkomst uit Den Bosch is moeilijk te verdedigen.

Pieter den Rochstecker was timmerman en woonde rond 1550 in Dordrecht in de buurt van een drukke vismarkt en omringd door viskopers. Dit brengt ons op de volgende vraag. Waarom had hij deze naam en welke betekenis heeft het begrip rogsteker in Dordrecht gehad? Op beide vragen proberen we in hoofdstuk 4 en 5 een antwoord te geven.

Maar eerst gaan we bij een aantal andere *Rochsteckers* in de rest van het land op bezoek.

De vismarkt in 1745 (litho naar een tekening van H. de Winter door C.F. Bendorp, 1872)

I gevelsteen van de Crimpert Salm

J gevelsteen van de Steur

legenda:

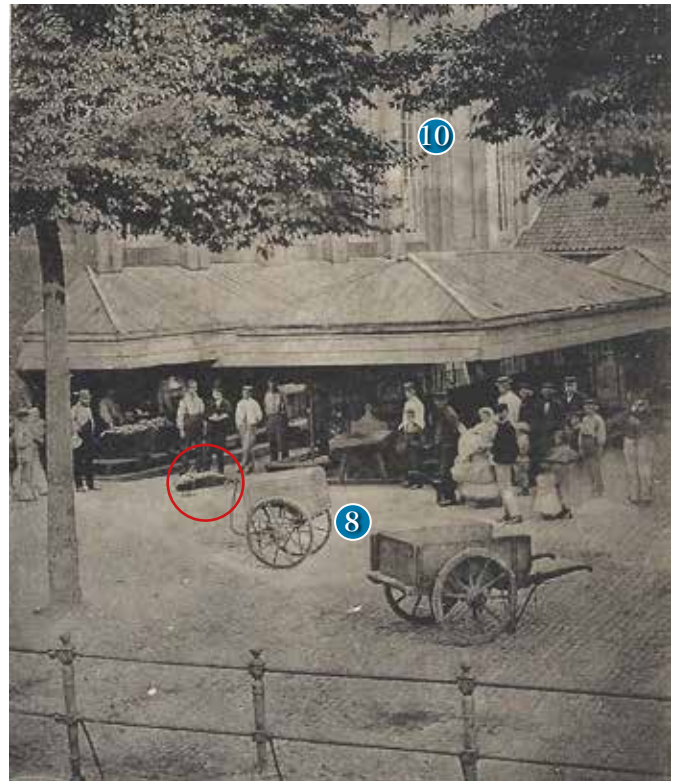
- 8 = vismarkt
- 10 = Waalse kerk (voorheen Maria Magdalenakapel)
- 11 = Visbrug

- A = mgl. locatie *P. Rochstecker* (Voorstraat)
- B = mgl. locatie huis *de Paling*

- H = huis *de Steur* (naam in 16e eeuw)
- I = huis *de Crimpert Salm*
- J = huis *de Steur*

Rechts: de laatste vismarkt bij de Waalse kerk vond plaats in 1868. In de cirkel ligt een steur op de grond, die door de afslager in zijn nette kostuum en hoge boed werd geveild.

Onder: de Voorstraatsbaven waar een groepje mensen aan de vissteiger zit. Bij huis A wordt water uit de haven gebesen om de vaat te wassen. (Tekening van J. van Lexmond uit 1831).

Nijmegen

2 Peter Hendrix *genaamd* Rochsteecker [geb Nijmegen, ovl vóór 1605]

Peter Hendrix trouwde op 17 september 1598 met Anneke Willems. Hun huwelijk vond plaats in Nijmegen. De stad aan de Waal waar ze allebei vandaan kwamen.²⁶

Het echtpaar kreeg in ieder geval een zoon met de naam Peter. Zijn vader moet al op jonge leeftijd zijn overleden. Want Anneke hertrouwde als weduwe in januari 1605 met Jan van Minden, die tijdens de Opstand als ruiter tegen de Spanjaarden vocht.²⁷

Haar eerste man Peter blijft voor ons zonder profiel. Toch duikt zijn naam in 1620 (ruim 15 jaar na zijn overlijden) in een **transportakte** op. Bij de overdracht van een huis aan de Zeigelbaan naast de Windmolenpoort in Nijmegen.

Het huis was onbewoond en vervallen, en werd door vijf personen verkocht. Allereerst waren dat Steven Hendrix en Catalina Janssen (wellicht een broer en schoonzus van Peter). De andere verkopers waren Jan van Minden en Anneke Willems. En de laatste twee traden ook op voor Peter jr., de nog minderjarige zoon uit het eerste huwelijk van Anneke.^{28,29}

En ook haar eerste man kwam in de akte voorbij. Op een voor ons verrassende manier. Namelijk als **Peter Hendrix *genaamd* Rochsteecker**. Nu kwam in die tijd een extra toenaam wel vaker voor. Maar waarom hij *Rochsteecker* werd genoemd weten we niet.

Zoals gezegd is Peter vóór 1605 overleden. Hij heeft dus grotendeels in de 16e eeuw geleefd. En dat betekent dat we niet kunnen zeggen of zijn (bij)naam verwees naar de rogstekers in Den Bosch of naar die van Weert. Of... zouden er ook rogstekers in Nijmegen zijn geweest?

Legenda:

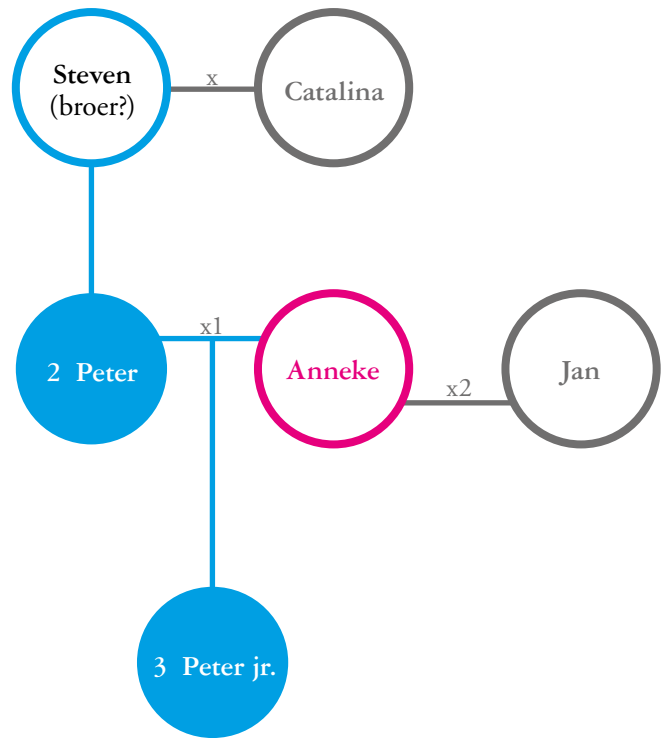
= Rochsteecker

= directe fam.

= echtgenote

= overige

3 Peter Petersz Rochsteecker [geb Nijmegen? c.1599-1601]

Over zijn zoon Peter Petersz weten we nog minder. Van de grote mijlpalen uit zijn leven konden we niets terugvinden. Geen geboorte, geen huwelijk en geen overlijden.

Wel kwamen we hem naast de transportakte nog ergens anders tegen. Want Peter werd ook vermeld in een **schuldbekentenis** uit 1626 van een zekere Hendrick van Holt. Hendrick verklaarde dat hij bij meerdere mensen een schuld had van in totaal 1236 gulden. Waarvan 300 gulden aan **Peter Petersz Rochsteecker**.³⁰

Hieruit durven we af te leiden dat Peter op dat moment meerderjarig was. En zo kunnen we een schatting maken van zijn geboortjaar.

Zoals gezegd waren zijn ouders in september 1598 getrouwd. En was hij bij het opmaken van de transportakte in 1620 nog minderjarig. In die tijd lag de grens voor meerderjarigheid op 24 jaar. Zo kunnen we stellen dat Peter jr. tussen 1599 en 1601 is geboren.

Over zijn stiefvader Jan Pijper (of Piper) van Minden is meer bekend. Maar niet door zijn eventuele grootse daden. In 1621 was hij kwartiermeester in het Staatse leger. Tijdens een van de eerste gevechten na het Twaalfjarig Bestand sloeg een deel van zijn compagnie op de vlucht. Als officier zou hij bij de rest moeten blijven. Maar ook Jan piepte er tussenuit. Voor straf moest hij zijn wapens inleveren en werd hij uit de 'geünieerde provincies' verbannen.³¹

Toch werd de straf kennelijk verzacht. Want in 1624 kochten Jan en Anneke een huis in het hart van Nijmegen. En niet zomaar een huis. Het lag bovenaan de Hezelstraat aan de Markt en heette de Gulden Craen. De mooie naam en de ligging kwamen ook in de prijs tot uitdrukking. Want de koop werd bezegeld met een rentebrief van 4000 gulden.³²

Met deze informatie kunnen onderzoekers wellicht nog meer over de familie Rochstecker in Nijmegen vinden. We zijn benieuwd.³³

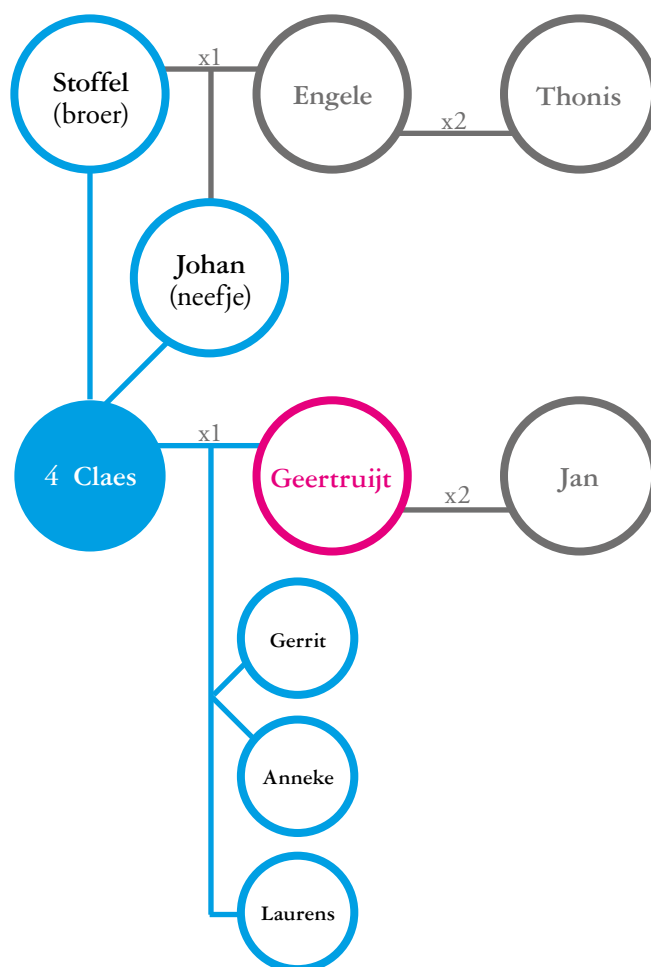
De Achterhoek

4 Claes Baertman Rochstecker [militair in Bredevoort; ovl c.1645]

Bredevoort werd in 1597 door prins Maurits op de Spanjaarden veroverd. Als kleine vestingstad in een waterrijke omgeving kon het goed worden verdedigd. Zo werd het in de loop der tijd een garnizoensstad waar militairen het best naar hun zin hadden. En als het mogelijk was, kochten ze een eigen huis om een gezin te stichten.

In 1627 woonde een zekere Claes Baertman in de stad. Drie jaar later trad hij op als voogd van Johan, de nog jeugdige zoon van zijn overleden broer Christoffel. Merkwaardig is dat Christoffel en Johan een andere achternaam droegen. Niet Baertman, maar **Bultman**. Toch behoorden ze allemaal tot dezelfde familie.³⁴

Als voogd zag Claes erop toe dat Johan een goede opvoeding zou krijgen. Engele Menekinck, de moeder van Johan, was inmiddels hertrouwd met Thonis Boenck.

Ze zouden de jongen grootbrengen en ervoor zorgen dat hij kon lezen en schrijven en een vak zou leren. En als hij meerderjarig werd, zou hij volgens afspraak 295 daler krijgen. Plus de mantel van zijn vader en een bed met toebehoor. Zo was iedereen tevreden.³⁵

Maar hoe zat het op zijn eigen thuisfront? Had Claes ook zelf een gezin waarvoor hij moest zorgen? Nou, hij was in ieder geval getrouwd met Geertruijt Cranen die we in 1640 als doopheffer tegenkomen. Deze doop is voor ons niet zo interessant. Maar wel de manier waarop Geertruijt werd vermeld. Namelijk als echtgenote van Claes Rochsteckers.³⁶

Da's apart. Claes Baertman stond in zijn woonplaats - een opeenhoping van militairen en hun families - dus ook bekend als Claes Rochsteckers. Hoe was deze (bij)naam tot stand gekomen? We kunnen ons er veel bij voorstellen. Maar **zonder context** gaan we geen uitspraken doen over

de reden waarom. Want met bijnamen zonder context kun je alle kanten op. En voor hetzelfde geld slaan we de plank mis.

Was het de enige keer dat deze (bij)naam in een Bredevoortse akte voorkwam? Nee, want in 1642 werd de tweeling Gerrit en Anneke geboren. Met als trotse ouders **Claes Bartemans Rochstecker** en Geertruijt Cranen. Twee jaar later volgde Laurens. Maar bij de doop van deze jongste zoon verscheen Claes weer als een **Baertman** zonder franje.^{37,38}

Of Claes ook bij de doop aanwezig was, valt te betwijfelen. Want hij was militair in de compagnie van Gerard Ploos van Amstel. In de zomer van 1644 was deze niet in Bredevoort. Ze namen deel aan de veldtocht in (het latere Zeeuws) Vlaanderen onder leiding van de prins van Oranje. Het ultieme doel was Antwerpen te veroveren (of op zijn minst de Schelde te beheersen). En dat laatste bleek al lastig genoeg. Want eind juli liep het leger voor **Sas van Gent** vast in de modder.³⁹⁻⁴¹

De Spanjaarden hadden de polder onder water gezet. De prins moest nu eerst dit probleem ‘managen’. Uiteindelijk lukte het om het water af te voeren en de stad te benaderen. Begin september gaf de Spaanse bezetting zich over.

Daarna hoorde de compagnie van Claes tot de troepen die achterbleven om het gebied te verdedigen. Het werd een barre herfst. Niet vanwege een tegenaanval, maar omdat de meeste mannen ziek werden en een aantal stierf. Uiteindelijk mocht zijn compagnie pas eind december uit de ‘ellendige polder Austria’ naar Bredevoort terugkeren.⁴²

Mogelijk was Claes toen zelf al overleden. En anders gebeurde dat waarschijnlijk een jaar later tijdens het beleg van Hulst. In ieder geval trouwde Geertruijt als weduwe van ‘korporaal Claes Baertman’ in december 1645 met Jan te Kreijl.⁴³

Dit echtpaar kreeg twee dochters, waarna ook Geertruijt in 1650 overleed. De kinderen uit haar eerste huwelijk waren nu volledig verweesd. Wat er van hen terecht is gekomen, is niet bekend.⁴⁴

West-Brabant

5 Hendrick Janssen Rochstecker

[schipper uit Capelle (in de Langstraat); ovl vóór 1664]

De Langstraat was van oorsprong een hoogveengebied. Vanaf de Middeleeuwen werd het voor de winning van turf afgegraven. Deze turf werd eeuwenlang als brandstof gebruikt. Maar in de loop van de 17e eeuw raakten de veengronden in de Langstraat uitgeput.⁴⁵

Wat overbleef was een gebied dat een stuk lager lag, en in feite alleen als grasland geschikt was. Om een boterham te verdienen stapten de bewoners over op het produceren van hooi. En ook dit werd per schip via de turfvaarten en de Maas naar steden zoals Dordrecht en Rotterdam vervoerd.^{46,47}

Op 26 januari 1647 zaten zes mannen uit de Langstraat in Breda bij elkaar. Het was een spannende dag. Zeker voor Anthonis Roelofsen Kuijl (uit Capelle). Hij had een **pleitschip** gekocht en op die dag in ontvangst genomen. Nu zouden de heren de financiering vastleggen in een **zgn. vestbrief**.⁴⁸⁻⁵⁰

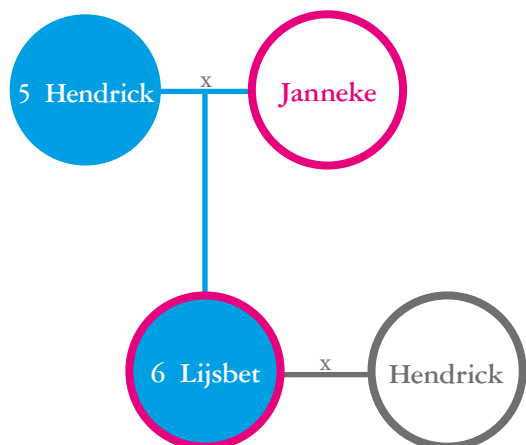
Om de boot te kunnen betalen had Anthon al eerder van een van de zes mannen 3650 gulden ontvangen. Dat was veel geld. Normaal kon men hiermee wel twee of drie pleiten kopen. En inderdaad had hij geld over en loste meteen 1000 gulden af.

De rest zou hij verspreid over een periode van negen jaar terugbetalen. Als onderpand diende het gekochte schip. Mocht het mis gaan, dan zouden de andere vier mannen garant staan voor de terugbetaling. Ieder voor een vierde deel. Anthon hoefde zijn primaire geldschietter trouwens géén rente te betalen. Het was een social deal waar geen bank aan te pas kwam.⁵¹

Wie was nu deze financier, de zesde man in het gezelschap die kennelijk goed in de slappe was zat? Nou, het ging om een dorpsgenoot uit Capelle. En zijn naam was **Hendrick Janssen Rogsteker**.

Misschien wilt u weten waarom Hendrick zoveel harde guldens tegen zulke zachte voorwaarden aan Anthon uitleende. Wij wilden het ook wel weten. Maar helaas moeten we u het antwoord schuldig blijven. Voorlopig is het dus gewoon een sympathieke actie van deze rogsteker.⁵²

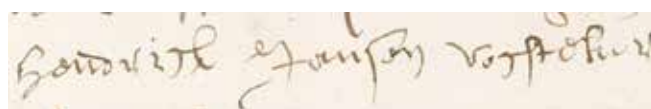
Eind 1649 zien we hem terug als **Hendrick Janssen Rochsteecker**. Hij woonde nog steeds in Capelle in de Langstraat, en was pleitman en hooischipper van beroep. Maar nu lag hij ziek op bed in zijn schip in de haven van Bergen op Zoom. En hij had een notaris laten komen om zijn **testament** te maken.⁵³

Allereerst wilde hij 50 gulden nalaten aan de ‘schamele huisarmen’ van Roosendaal. Voor iemand met een zekere welstand was dit gebruikelijk om te doen. Maar waarom hij de armen van Roosendaal koos, weten we niet.

Daarnaast wilde hij ook zijn vrouw Janneke Claes Wijngaert 1000 gulden geven, vóórdát de rest van zijn nalatenschap zou worden verdeeld. Die verdeling was trouwens eenvoudig. De ene helft ging naar zijn vrouw en de andere naar hun dochttertje Elisabeth Hendrickx. (Die dit na het overlijden van haar moeder zou krijgen).

Hopelijk zou dat laatste nog lang duren, want in 1649 was Lijsbet nog een kleine meid. Hendrick liet daarom vastleggen dat zijn vrouw haar goed moest opvoeden. Ze moest ervoor zorgen dat ze leerde lezen en schrijven, en erop toezien dat ze in ‘enig handwerk’ bekwaam zou zijn. Ook moest ze haar ‘onderwijzen in de ware gereformeerde christelijke religie, zoals een goede moeder behoort te doen’.

Kortom, zijn vrouw moest voor hun dochter (kunnen) zorgen totdat ze meerderjarig werd of zou trouwen. Of Hendrick kort daarna is overleden, weten we niet. Mensen werden soms beter, en konden weer verder. In ieder geval weten we wat hij belangrijk vond, toen hij er slecht aan toe was.

handtekening van Hendrick Jansen Rogsteker (toen hij in 1649 ziek op bed lag)⁵⁴

6 Lijsbet Hendrics Rochsteecker [geb c.1639?; woonde in Roosendaal; ovl 1694]

Hun dochttertje Lijsbet groeide op tot een volwassen vrouw. In 1659 trouwde ze in Roosendaal met Hendrick Pietersen van der Burcht. Het echtpaar kreeg vier dochters.^{55,56}

In 1664 verklaarden **Lijsbet Henricx Rogstekers** en haar moeder dat ze al het geld van de lening van hun man en vader (uit 1647) hadden teruggekregen. Misschien was dat ook al eerder gebeurd. Hoe dan ook was de schuld afgelost en kwam de vestbrief te vervallen.⁵⁷

Lijsbets man speelde trouwens een prominente rol in de Roosendaalse gemeenschap. Zowel van 1674-77 als van 1686-88 was hij lid van de schepenbank. Als schepen was hij medeverantwoordelijk voor de lokale rechtspraak in Roosendaal. Over hem is in het archief vast meer te vinden.⁵⁸

Zijn vrouw Lijsbet was de laatste persoon en ook de enige vrouw die we vonden met de naam *Rochsteecker*. Ze overleed in 1694.⁵⁹

Dit waren zes personen die de (toe)naam rogsteker droegen. De drie mensen die rogsteker als beroep uitoefenden leefden in de 18e en 19e eeuw in Amersfoort en Nijkerk. Voor hun profiel zie bijlage 3.

bijlage 1

De familie Goris ¹ regenten in Venlo en Zaltbommel

*het wapen van de familie Goris:
drie brandende gouden kaarsen op
een zwart veld (stadhuis Venlo)*

generaties

1	Jacob Goris de Oude
(Venlo c.1510? - ?)
1562 rentmeester Venlo
(was mgl. ook burgemeester Venlo)
1566 nam deel aan beeldenstorm in klooster
Trans-Cedron en trad samen met zijn
oudste zoon Johan in harnas op ²
1567 vertrok vanuit Venlo naar Zaltbommel	x	Helena Moringh
2	Jacob Goris
(Venlo c.1536 - Bommel 1623)
1579 ondertekende Unie van Utrecht (namens Venlo)
1579-80 raadsverwant Venlo
1580-86 schepen Venlo
1584 burgemeester Venlo
1586 Venlo veroverd door de Spanjaarden	x	Geertruid Cocx
(geb Amsterdam - ovl Bommel)
3	Leendert Goris
(Venlo 1563 - Bommel 1623-24)
1597-1623 schepen Zaltbommel
1604 burgemeester Zaltbommel	x	Hilleke Trip
(1575 - Bommel vóór 1645)
4	Gerard Goris
(Bommel 1600-05 - Bommel 1653)
tot 1634 schout Zaltbommel
1634-37 schout Venlo
na 1637 schout Zaltbommel
1632 Venlo veroverd door prins Frederik Hendrik
1637 Venlo heroverd door de Spanjaarden | x | Johanna Worms
(c.1599 - Bommel 1667)

[Gerards zus] Jenneke Goris
trouwde met Aart Messtecker
schepen in hoge bank van Tuil;
voor hun zoon Gielis - zie: neef (van Leendert) |
| 5 | Leendert Goris
(Bommel 1633 - Bommel 1704)
 1672 alias Kreupel Aertje
'die op een Rogsteker van Weert leek'
later schepen en burgemeester Zaltbommel | x | Johanna Doyweert
(Bommel 1638 - Bommel 1707)
De vader van Johanna was arts (med doctor); haar
moeder was afkomstig uit calv. tak familie Bloys de
Treslong. Leendert en Johanna kregen 14 kinderen. |
| | neef Gielis Mesteecker
(Bommel 1632 - 1704)
1658-60 koopman in Smyrna (Izmir)
1662-66 consul in Aleppo
na 1669 in Zaltbommel
1672 alias Masaniello | x | Maria de Laet
(c.1651 - ?) |

bijlage 2

Een monument voor de graaf van Horn

In de Oude Sint-Victorkerk in Batenburg bevindt zich een tiental rouwborden uit de 17e en 18e eeuw. Al in de middeleeuwen was het gangbaar om na het overlijden van een belangrijk persoon een rouwbord te maken. Deze werd boven de voordeur van het sterfhuis opgehangen, en bij de begrafenis naar de kerk meegenomen. Vaak bleven de borden (tegen betaling) in de kerk hangen. Totdat ze in de Franse tijd massaal werden verwijderd en als brandhout gebruikt.¹

In Batenburg zijn de borden echter bewaard gebleven. Ook dat van Willem Adriaan. Maar zijn rouwbord was meer een monument. Zo groot dat het niet door de kerkdeur paste. Het werd in stukken gezaagd en binnen weer in elkaar gezet. Ook de rouwborden van zijn vrouw en andere familieleden hangen in deze kerk.

Willem Adriaan van Horn trouwde in 1659 in Den Haag met Anna Justina van Nassau, een achterkleindochter van Willem van Oranje. Met dit huwelijk en dankzij de inspanningen van zijn voorouders belandde hij in de juiste kringen om een militaire carrière op te bouwen. Met toegang tot prins Willem III (altijd handig). Het echtpaar kreeg drie dochters die in Den Haag werden geboren.^{2,3}

Als militair vocht de graaf vooral tegen de Fransen. Niet alleen in de Hollandse Oorlog (1672-79), maar ook in de Negenjarige Oorlog (1688-97). Op het monument kunt u zien dat hij tijdens deze laatste oorlog op 4 maart 1694 is overleden. Maar hoe en waar de graaf precies aan zijn eind kwam, is niet bekend.

Kennelijk had hij eind 1692 nog het bevel over de vestingstad Veurne, toen de Fransen de stad onverwachts aanvielen. Na een kort beleg gaf hij zich op 6 januari 1693 over, en bedong dat het garnizoen naar Nieuwpoort mocht vertrekken. Goethals (1848) schreef dat hij zich daarna bij het beleg van Namen nog onderscheidde, maar dodelijk gewond raakte.^{4,5}

Da's eigenaardig, want in 1693-94 is er helemaal geen beleg van Namen geweest. Waarschijnlijk heeft Goethals zich vergist. In andere bronnen hebben we echter helemaal niets gevonden. Wellicht is Willem tijdens een gevecht gewond geraakt, en thuis in Den Haag overleden en begraven.⁶

Zijn rouwbord heeft in ieder geval de afmetingen die passen bij het afscheid van onze kolonel in de hofstad Den Haag. Bovendien werd later ook zijn vrouw daar begraven. Mogelijk is

het echtpaar dus in Den Haag begraven, waarna de rouwborden als herinnering naar het familieslot in Batenburg zijn gebracht.

U ziet een wandmonument dat bijna 6 meter hoog en 4 meter breed is. Het gaat om een houten bouwwerk, waarvan grote delen zijn gemarmerd en dat verder veel houtsnijwerk bevat.

Meest opvallend is het rijkelijk versierd wapenschild in het midden. Het schild is in vier velden verdeeld. Op veld 1 en 4 ziet u het wapen van de *graven van Horn*. Op veld 2 een wapen dat identiek is aan dat van de *hertog van Brabant*. En op veld 3 onmiskenbaar het wapen van de *hertog van Kleve*. We weten niet waarom hij de twee laatstgenoemde wapens op zijn schild voerde.

Het schild wordt gedragen door twee gouden kanonnen. Aan de buitenzijden bevinden zich allerlei wapens en andere militaire attributen. Zoals hellebaarden, steek- en schietwapens, graafgereedschap, kruivitvat, laadstok en een mand met kogels.

Tijdens zijn loopbaan had Willem veel kanonnen laten afvuren. Privé had hij enkele laten gieten voor de burcht in Batenburg. Met daarop zijn lijfspreuk: 'God is mijn Hoorn, Baet en Borgh'.⁷

bijlage 3

Rogsteker als beroep

Naast de zes mensen die Rochstecker als toenaam droegen, vonden we ook drie personen die **rogsteker** van beroep waren. Twee van hen woonden in Nijkerk en één in Amersfoort.

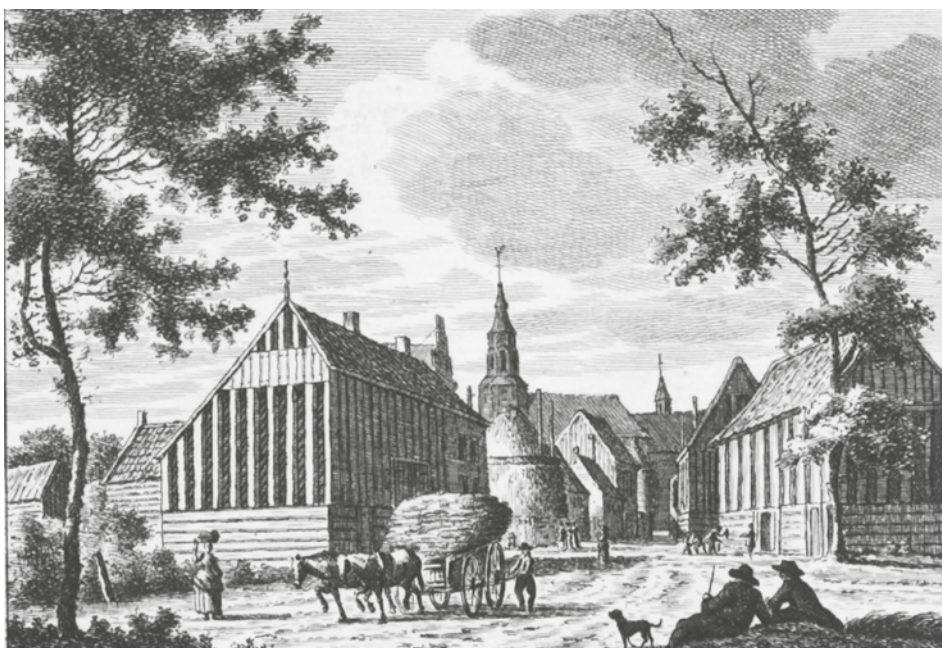
Nijkerk

7 Jochem Geurtse
[rogsteker in Nijkerk in 1749]

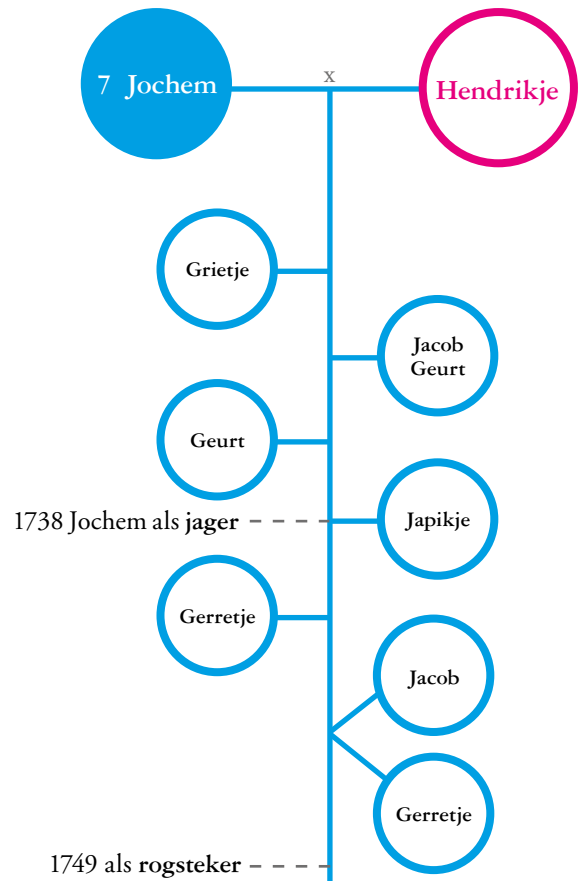
Nijkerk kreeg in 1413 stadsrechten van de hertog van Gelre. Zo kreeg de plaats de mogelijkheid én plicht om zich met een omwalling te versterken. En daarom werd het vanaf die tijd de 'Vest Nijkerk' genoemd.

Omdat Nijkerk niet tot een volwaardige stad uitgroeide, is er nooit een schepenbank geweest. Samen met het omliggende platteland werd de Vest daarom door een college van ambtsjonkers bestuurd.

Begin 18e eeuw werd besloten tot een verbetering van de Arkervaart. Zo kwam er een betere verbinding met de Zuiderzee, en dus ook met Amsterdam. Dit was met name van belang voor de handel in tabak. Want in die tijd werd rond Nijkerk veel tabak verbouwd. De geogste bladeren werden in schuren gedroogd. En zoals u op de prent kunt zien gebeurde dat ook binnen de Vest.

Tabaksschuren in Nijkerk (ets naar een tekening van J. Bultbuis door C.F. Bendorp, 1784)

Jochem Geurtse was een inwoner van Nijkerk. In mei 1729 trouwde hij met Hendrikje Jacobse. Dit echtpaar kreeg in ieder geval zeven kinderen. Waarvan zeker vijf op jonge leeftijd overleden.¹

In de jaren 1740 ging het niet goed met de economie in de Nederlanden. Het waren moeilijke tijden. En ook de hoge belastingen waren veel mensen een doorn in het oog. Bovendien werd de belastinginning niet door (neutrale) ambtenaren gedaan. Maar door particulieren die dit van de overheid gepacht hadden.

De weerstand tegen de belastingen en vooral tegen de belastingpachters leidde in 1748 tot een volksoproer. Daarop besloot de overheid dat de belastingheffing in 1749 netjes en ordelijk moest verlopen. In het hele land moesten daarom lijsten worden gemaakt van alle huizen en de gezinnen die er woonden. Dus ook in Nijkerk.²

Zo zien we dat Jochem en zijn vrouw binnen de Vest in een ‘huijs’ woonden. Een huis dat twee ‘heerdsteden’ (haarden) had. Da’s alvast goed om te weten, omdat grofweg de helft van de woningen slechts uit één kamer bestond. Verder woonden nog twee van hun kinderen en een vijfde persoon in hetzelfde huis.^{3,4}

Ook andere punten werden genoteerd. Zo had Jochem twee jaar eerder 11 gulden aan de (belasting)pachter betaald. Dit was voor een vijftal accijnssoorten die in het algemeen de ‘vijf speciën’ werden genoemd.⁵

Maar voor ons is het beroep dat hij opgaf het meest interessant. Want Jochem Geurtse was **rogsteker** en zijn vrouw hielp hem daarbij. Welke werkzaamheden hieraan verbonden waren weten we niet. Maar gelet op de omvang van hun huis en de belastingen die ze betaalden, verdienden ze er blijkbaar een (deel van hun) boterham mee.⁶

Verder hebben we niks meer over het echtpaar gevonden. Oh... behalve nog één punt dat mogelijk toch een haakje biedt. In 1738 stond Jochem bij de geboorte van één van hun kinderen als Jochem Geurze **de Jager** vermeld. Laten we dit beroep ook in ons achterhoofd houden.

We keren terug naar 1749 en gaan vervolgens bij de burens langs.

8 Jacob Hermsen [rogsteker in Nijkerk in 1749]

Want naast hen woonden **Jacob Hermsen** en zijn vrouw in een ‘camer’. Ongeveer de helft van de inwoners in de Vest woonde in een kamer. In het algemeen was dit niet een kamer in een woning (een appartement). Maar ging het om een zelfstandige en grondgebonden éénkamerwoning.⁷

Het echtpaar beschikte over één haard. Er waren geen kinderen in huis, maar er woonde wel nog een derde persoon.

De vraag hoeveel belasting Jacob in 1747 en 48 had betaald kon niet worden beantwoord. Men verwees naar wat er (waarschijnlijk door de belastingpachter) op de ‘cedullen’ was vermeld.⁸

Detail van een kaart over de Veluwe met Nijkerk plus Amersfoort en het vissersdorp Spakenburg aan de Zuiderzee (I. Tirion, 1741)

Ook ditmaal vinden we zijn beroep het meest interessant. En verhip... ook Jacob zei dat hij **rogsteker** was en dat zijn vrouw hem assisteerde. In Nijkerk woonden dus vier rogstekers naast elkaar. Maar wat ze precies deden, weten we niet.⁹

Hoe komt het dat we in deze kleine stad aan de rand van de Veluwe twee echtparen vinden die als rogsteker door het leven gingen, en er ook nog hun brood mee verdienden? Da’s best een lastige vraag.

Daarom hebben we alle beroepen die de **kostverdieners** in de Vest vermeldden eens op een rijtje gezet. En in groepen verdeeld. Zo krijgt u (op pag. 36) een overzicht van de Nijkerkse beroepsbevolking in 1749.¹⁰

Opvallend is dat er veel tabaksplanters woonden. En ook bij de dagloners zullen vast veel mensen in de plantages hebben gewerkt. Het telen van tabaksplanten was in Nederland in de Gelderse Vallei (incl. Amersfoort) geconcentreerd.

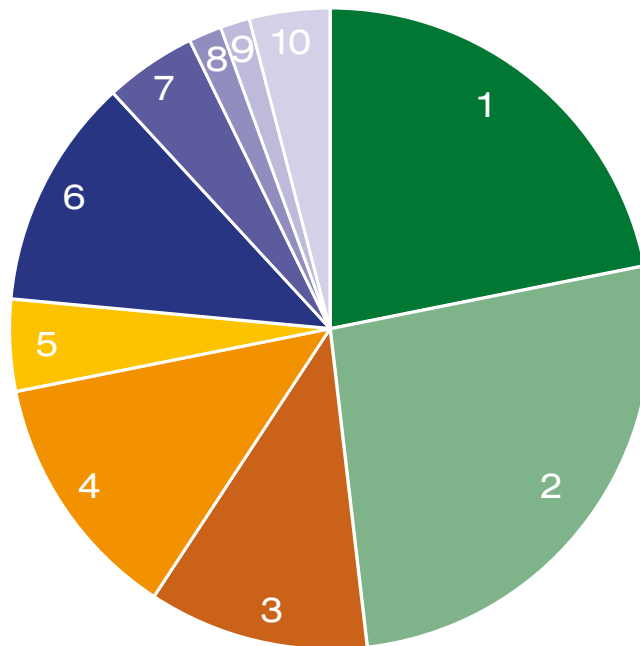
Zou het kweken en oogsten van tabaksplanten iets met rogsteken te maken hebben? Eventueel in een verbasterde vorm...? Da’s erg ver gezocht en we kunnen het ons nauwelijks voorstellen. We hebben dan ook niets gevonden.

Zo lijkt het net alsof we met de vondst van deze (beroepsmatige) rogstekers weinig opschieten. Maar stel dat we er wél achter komen wat ze in Nijkerk uitvoerden...? Tja, dan komen we vast dichtbij het antwoord op de vraag waar de rogstekers vandaan komen.

Het loont dus zeker de moeite om verder te zoeken. En daarom zullen we nu naar Amersfoort gaan.

Beroepen in de Vest Nijkerk (1749)

Landbouw en veeteelt

1 landbouw en veeteelt

tabaksplanter 81; planter 9; groenmoes 5; hovenier 4; imker 6; weijer (= veeteler?) 11; eekweijer (= veeteler? wellicht in weiland met eikenbomen?) 1; kalver-koper (= handelaar in kalveren) 1

2 gerelateerde diensten

daghuurder (= dagloner) 132; molenaar 1; korendrager 1; turfmeetster 1; ganzenjager 1; vilder (= huidenviller van geslacht vee) 2; wolkamer 1; **rogsteke** (= betekenis onbekend) 2; tabaksspinner (= tabaksroller) 1

Ambachten

3 (werktuig)bouw

timmerman 19; metselaar 10; kuiper 5; rademaker (van karrenwielen) 5; wielendraaier 1; bezemmaker 4; mandenmaker 1; smid 5; koperslager 2; zilversmid 2; glazenmaker (van ramen) 2; pinnenmaker 3; pinnensnijder 1; schoenmaker 21 (incl. 3 schoenlappers); zolenmaker 1; klompenmaker 1; wever 11; kleermaker 15; snijder 2; naaister 12; stijfster (van linnengoed) 1; knopenmaker 1; hoedenmaker 2; pruikmaker 1

4 schoeisel en textiel

5 voeding

bakker 13; koekenbakker 3; slager 4 (incl. 3 slaggers van Joodse afkomst); varkensslachter 1; brouwer 3; kuitmaakster (= haveremoutbereidster?) 1

Diensten

6 handel en horeca

winkelier 36; koopman 6; grutter (= kruidenier) 3; koekslijter 2; houtkoper 1; monopolist 2; factor (= handelsagent) 1; negogent (= handelaar) 1; tapper 8; waard 2; hospes 1

7 transport

schipper 10; karreman 8; voerman 7

8 onderwijs

schoolmeester 2; matres (= schoolmeesteres) 6; kraambewaarster 1

9 medische zorg

chirurgijn 5; medisch doctor 1; apotheker 1; dokteresse 1

10 overige diensten

predikant 2; pastor 1; koster 1; rabbi 1; nachtwaker 3; dagroeper 1; schout 1; onderschout 1; commies 1; commissaris 1; ambtsdienaar 1; geautoriseerde 2; secretaris 1; ontvanger (= belastinginnehmer) 2; verrelegster (= vrouw die financiële diensten verleende?) 1; sergeant 1; soldaat 1

Amersfoort

9 Jan Mulder

[rogsteker in Amersfoort c.1850]

Amersfoort was in de Middeleeuwen al een echte stad beschermd door muren en een gracht. Van oudsher hoorde het bij het Sticht Utrecht (dat door de bisschop werd bestuurd). Ondanks deze vroege ontwikkeling raakte het in de 17e eeuw achterop vergeleken met de groei die veel steden in Holland doormaakten. En dat betrof zowel de handel als nijverheid.

De tabaksteelt zorgde met name in de 18e eeuw voor een bloeiperiode. De 'vette tabak' van eigen bodem was met name geschikt voor **snuiftabak** - die als volgt werd gemaakt.

Eerst werden de bladeren gesausd met een mengsel van smaakstoffen. En vervolgens gesponnen en gevlochten tot 'karotten'. Deze karotten werden meerdere jaren bewaard en daarna tot snuif vermalen. Want snuiven was in die tijd erg populair.¹¹

Maar voor het maken van rookartikelen was Nederlandse tabak minder geschikt. En zo raakte de tabaksbouw in de 19e eeuw op zijn retour. (Dat gold natuurlijk niet voor de tabaksindustrie die haar grondstoffen vooral uit Nederlands-Indië betrok. Deze bedrijfstak kwam vanaf toen pas tot bloei.)

De oogst van tabak bij Amersfoort (J.N. Tjarda van Starkenborgh, 1873)

Jan Mulder werd in 1812 in Amersfoort geboren. Waarschijnlijk als oudste zoon van Gerritje Mulder, een 22-jarige visverkoopster. Wie zijn vader was weten we niet. Gerritje was namelijk niet getrouwd en had bij de geboorteaangifte diens naam niet vermeld.

Tabaksteelt aan de Hogeweg bij Amersfoort (P. van Liender, 1758)

In de jaren daarna volgden Hendrik (in 1815) en Geertruida (in 1818). Ook bij de aangiftes van deze kinderen ontbrak de naam van een vader. Terwijl hun moeder Gerritje nog steeds vis verkocht en inmiddels 28 was.

Een half jaar na de geboorte van haar dochtertje trouwde ze met Jan Hendriks. Een dagloner van eveneens 28 jaar. Of hij oorspronkelijk hun vader was, weten we niet. In ieder geval zou hij deze kinderen ook na zijn huwelijk niet als de zijne erkennen. Althans... niet op papier. Want misschien vond het echtpaar zelf het niet zo belangrijk om dat allemaal vast te leggen.

Dochter Geertruitje Mulder overleed op 4-jarige leeftijd. Terwijl de zonen Jan en Hendrik Mulder ruim 80 jaar zouden worden. We zullen nu even bij hun moeder stilstaan.¹²

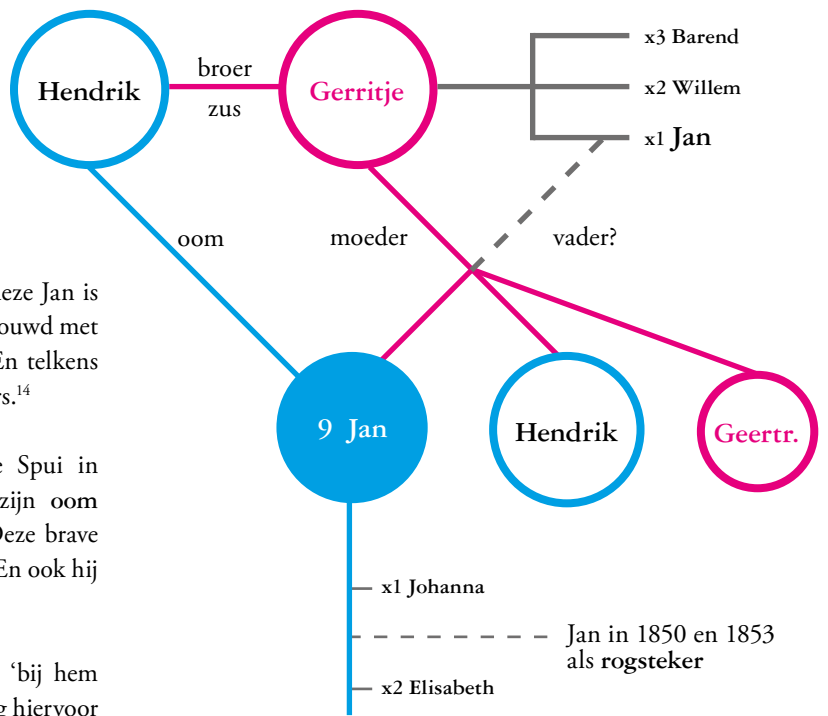
Gerritje Mulder (1789-1879) woonde haar hele leven in Amersfoort. Tussen 1812 en 1833 kreeg ze negen kinderen. Ook trad ze driemaal in het huwelijk. In de begeleidende akten zien we haar beroep diverse keren vermeld.¹³

Tabaksschuur op de Utrechtse heuvelrug (jaren 1930)

Hieruit kunnen we afleiden dat ze als visverkoopster de kost verdiende. Ze verkocht al vis in 1812 toen haar zoon Jan werd geboren. En dat bleef zo. Tot in de jaren 1850 zien we haar terug als koopvrouw in vis. Ze woonde toen in de Hellestraat met haar kinderen Hendrik en Petronella (die als wever te boek stonden en nog niet waren getrouwd). Haar derde man Barend Ruijtenberg was in 1846 overleden.

Maar hoe zat het met haar oudste zoon Jan? Want deze Jan is de hoofdpersoon van dit verhaal. Jan was in 1837 getrouwd met Johanna Lavoer. Dit echtpaar kreeg vier kinderen. En telkens werd Jan als wever vermeld. Tot zover niets bijzonders.¹⁴

Zo tegen 1850 woonde het gezin aan het Kleine Spui in Amersfoort. Een paar huizen verderop woonden zijn oom Hendrik én zijn opa Jan gezamenlijk in één huis. Deze brave Hendrik was een ongetrouwde broer van zijn moeder. En ook hij was wever van beroep.¹⁵

In juli 1850 benoemde Hendrik zijn neef Jan (die 'bij hem inwoonde') tot executeur van zijn laatste wil. Jan kreeg hiervoor een vergoeding - en ook een stuk land dat buiten de Kleine Koppelpoort lag. Het woonhuis op het Spui was bestemd voor Jan Mulder junior, het 12-jarig zoontje van zijn neef. Zijn zus Gerritje werd tot universeel erfgenaam benoemd.¹⁶

Op de afwikkeling gaan we verder niet in. Maar het volgende is voor ons wel van belang. Zoals gezegd was Jan al jarenlang als wever actief. Maar na de erfenis van zijn oom gaf hij in een drietal aktes (in 1850 en 1853) twee beroepen op. In die jaren noemde hij zich wever én rogsteker tegelijk.¹⁷

Wat moeten we ons hierbij voorstellen? We leggen u drie opties voor.

1 Tot nu toe vonden we in Nederland slechts drie personen die rogsteker letterlijk als beroep hadden. Twee in Nijkerk (c.1750). En één in Amersfoort (c.1850). Is het toeval dat deze twee plaatsen zo dicht bij elkaar liggen? Misschien wel. Maar wat als het géén toeval is?

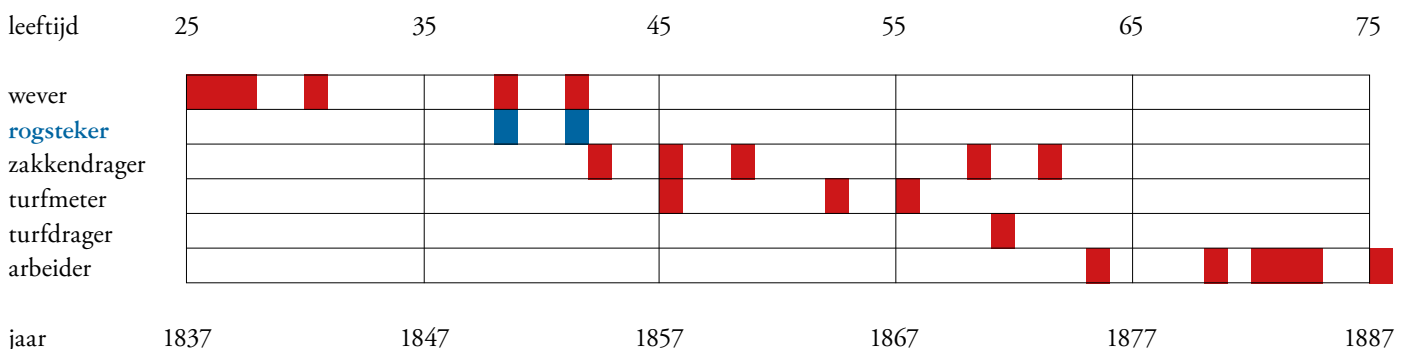
Tja, dan zou de tabaksteelt die zo specifiek aan deze regio verbonden was iets met het beroep rogsteker te maken kunnen hebben. Maar wat? Werde het in een verbasterde vorm in de vaktaal van deze bedrijfstak gebruikt? Hmm... hierover hebben we niets gevonden. **X**

2 Had het rogsteken dan iets met weven te maken? En past het in het rijtje: insteken, omslaan, doorhalen en af laten gaan? Da's erg onwaarschijnlijk. En ook deze optie kunnen we dus doorhalen en af laten gaan. **X**

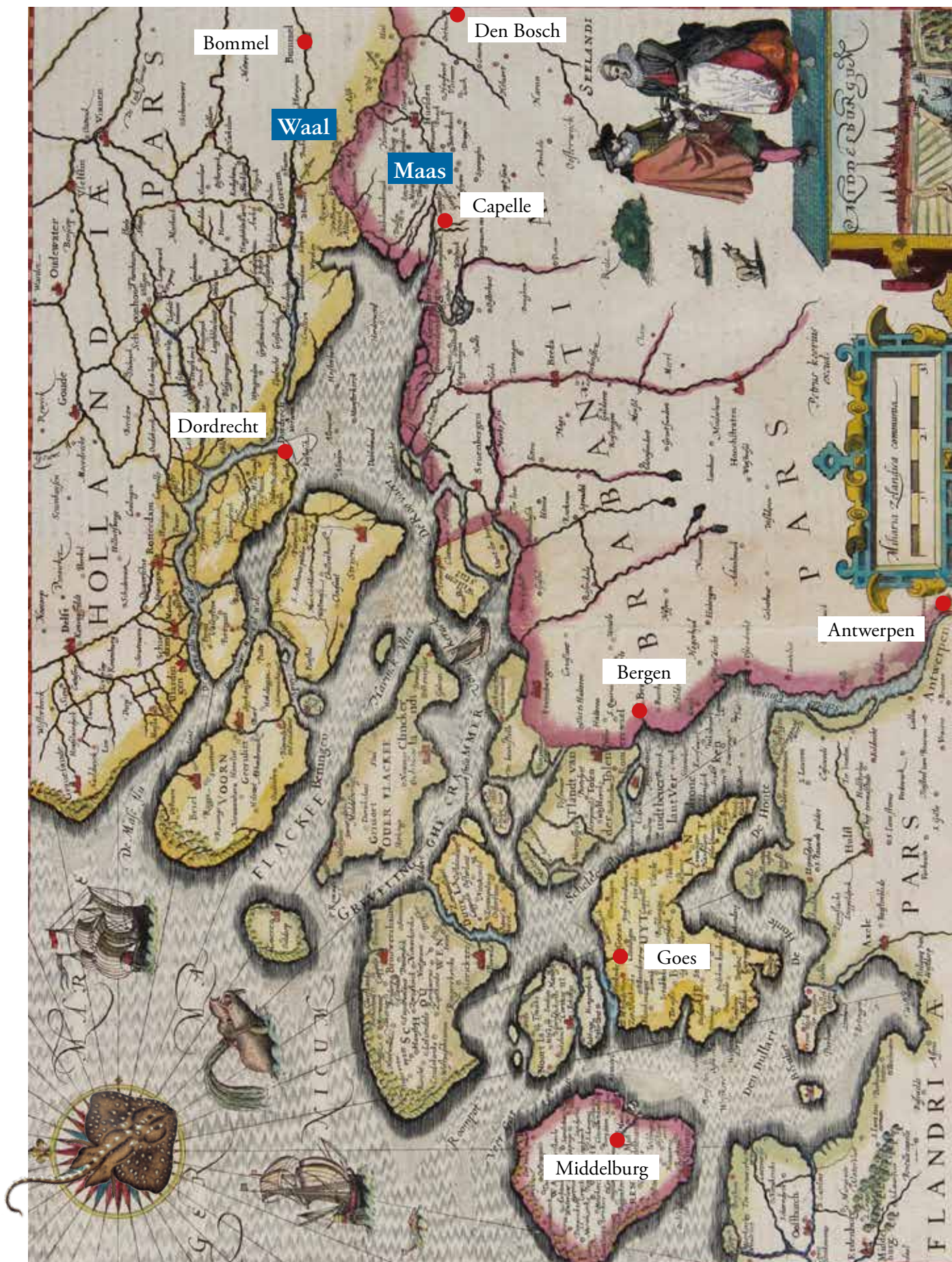
3 Of... had een rogsteker dan toch iets met de handel in visproducten van doen? Laten we in het oog houden dat de moeder van Jan decennialang visverkoopster was. En dat haar vis vast uit de Zuiderzee kwam. Maar... hebben de vissers daar dan ook roggen in hun netten gehad? **●**

Om die cruciale vraag te beantwoorden gaan we terug naar de hoofdstekst. Terug naar het 'SteekSpel in het land van Maas en Waal' (vanaf pag. 32 in de gedrukte versie).

Beroepen van Jan Mulder

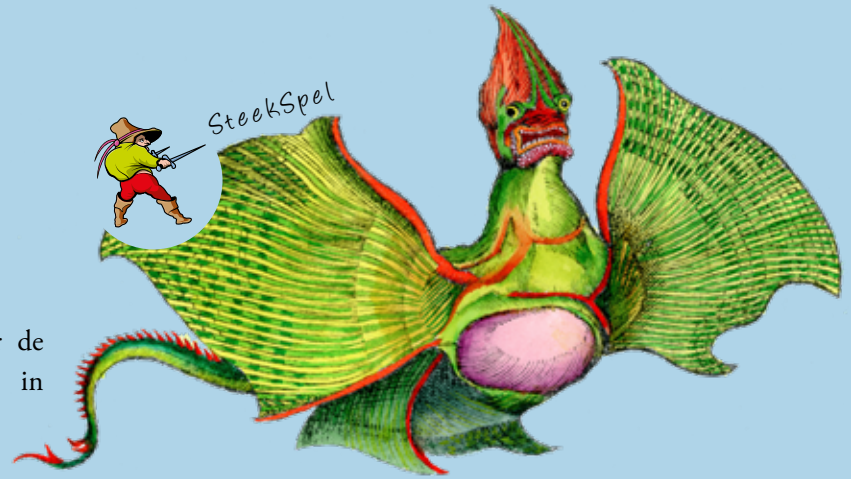

Terug naar het land van Maas en Waal

Kaart van Zeeland (P. van den Keere, 1617). Collectie Inter-Antiquariaat Mefferdt & De Jonge, Amsterdam

En nu...? Het antwoord op de vraag waar de Rogstekers vandaan komen, kunt u lezen in hoofdstuk 4 en 5. Benieuwd naar de oplossing?

Bestel dan deze aflevering van in totaal 140 pagina's voor € 19,- via info@steekspel.eu. U ontvangt hem dan **gratis bij u thuis** óf op elk ander adres in Nederland.

Getoonde afbeeldingen:

- omslag: *Het mysterie van de Rogstekers* (2022), M. Scheepers (Art-is) met 'Raia exiccata' door M. Grijmans (2020) naar U. Aldrovandi (1613).
- p0: *Kaart van de provincie Zeeland* (1617). Uitgever Pieter van den Keere (Petrus Kaerius; 1571-1646). Collectie Inter-Antiquariaat Mefferdt & De Jonge, Amsterdam.
- p3: *Lodewijk XIV* (1701). Hyacinthe Rigaud (1659-1743), Louvre, Parijs.
- p4-5: *Nieuwsprent over de oorlogsjaren 1672-73* (1674). Marcus Willemsz Doornick (c.1633-1703?).
- p7: *Fort Sint-Andries*, in: Belgica Libera ac Foederata (1649). Joan Blaeu (c.1599-1673).
- p9: *Prins Willem III van Oranje*. Christiaan Hagen (1630/39-1695?).
- p11: *Op patrouille* (2020). L. van Bussel. Uitsnede van een uitlegger of wadden-konvooyer (1652-54), Reinier Nooms (c.1623-1664).
- p12: *Graaf Willem Adriaan van Horn*. Christiaan Hagen (1630/39-1695?).
- p13: *Wapenbord van Willem Adriaan van Horn*, uitsnede (1694), Oude Sint-Victorkerk Batenburg. Foto Erik Werps (2019).
- p13: *Kasteel Batenburg* (1732). Hendrik Spilman (1721-1784) naar Abraham de Haen (1707-1748).
- p21: *Kaart van de Biesbosch*, detail (1560). Pieter Sluyter (werkzaam c.1540-1562), Nationaal Archief, Den Haag.
- p22-3: *Plattegrond van Dordrecht*, detail, in: Toonneel der Steden (1649). Joan Blaeu.
- p25: *Plattegrond van Dordrecht*, detail (1649). Joan Blaeu.
- p26: *Walse kerk en de zeevismarkt in Dordrecht in 1745* (1872), litho naar tekening van Hendrik de Winter (1717-1790) door Carel Frederik Bendorp (1819-1897), RA Dordrecht.
- p26: *Huizen de Steur en de Crimpert Salm* (1871). Johannes Rutten (1809-1884), RAD.
- p26: *Gevelstenen de Crimpert Salm en de Steur* (c.1871). Johannes Rutten, RAD.
- p27: *Oude zeevismarkt* (1868). Foto en prentbriefkaart, RAD.
- p27: *Vissteiger aan de Voorstraatsbaven* (1831). Johannes van Lexmond (1769-1838), RAD.
- p33: *Monument gebruikt bij de begrafenis van Willem Adriaan van Horn* (1694), Oude Sint-Victorkerk Batenburg. Foto Erik Werps (2019).
- p34: *Tabaksschuren in Nijkerk* (1784). Carel Frederik Bendorp (1819-1897) naar Jan Bulthuis (1750-1801).
- p35: *Nieuwe kaart van 't kwartier der Veluwe*, detail (1741). Uitgever Isaak Tirion (1705-1765).
- p37: *Tabaksteelt aan de Hogeweg bij Amersfoort*, fragment (1758). Paulus van Liender (1731-1797).
- p37: *De oogst van tabak bij Amersfoort* (1873). Jacobus Nicolaas Tjarda van Starckenborgh Stachouwer (1822-1895), collectie Sarah Lee, Utrecht.
- p37: *Tabaksschuur op de Utrechtse beuvelrug* (jaren 1930). Auteur onbekend.
- p39: Zelfde afbeelding als op p0.

- p43: *Portret van Willem Adriaan van Horn* (gelijknamige opa; c.1620). Atelier van Jan van Ravesteyn (c.1572-1657), Rijksmuseum Amsterdam.
- p43: *Het huis te Kessel* (18e eeuw). Abraham Rademaker (1676/77-1735), Rijksmuseum Amsterdam.
- p49: *Het Land van Maas en Waal* (2020). Jan van Riet. Met songtekst (1966) van Lennaert Nijgh (1945-2002). Uitgevoerd door Boudewijn de Groot (nr.1 hit, 1967).

Colofon

SteekSpel© is een uitgave van Stichting Science & Stories
 adres: info@steekspel.eu www.steekspel.eu

SteekSpel nr. 12, *Het mysterie van de Rogstekers*
 Weert, 1e druk (dec 2020), 2e verbeterde druk (jan 2021)
 Weert, 3e verbeterde jubileumuitgave (5 mei 2022)

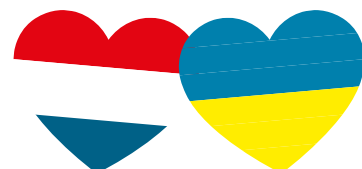
ISSN: 2543-2117

Tekst- en beeldredactie: Erik Werps

Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof

Druk: Bullseye Print, Panningen

Niets uit deze uitgave mag geheel of gedeeltelijk worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. Het concept, en de tekstuele en visuele inhoud in hoofdstuk 4 en 5 zijn eigendom van de uitgever. De weergave van het concept, de tekst en/of de beelden voor commerciële, dan wel educatieve, dan wel museale doeleinden zijn een inbreuk op rechten die aan de uitgever en andere rechthebbenden zijn voorbehouden. In alle gevallen treedt de uitgever als tussenpersoon op.

Noten, geraadpleegde bronnen en literatuur:

1 Oranje boven

- 1 in 1668 hadden de Republiek, Engeland en Zweden zich in een bondgenootschap verenigd: de *Triple Alliantie*. Lodewijk XIV (1638-1715) voelde zich hierdoor beknot in zijn veroveringsdrift. Hij wist Engeland en Zweden uit het verbond los te weken, en de Republiek te isoleren. Zo kon hij doorgaan met zijn beleid om de noordelijke grens van Frankrijk op te schuiven.
- 2 Maximiliaan Hendrik van Beieren (1621-1688) was niet alleen keurvorst en aartsbisschop van Keulen, maar ook prins-bisschop van Luik en vorst-abt van Stavelot-Malmedy. Vanaf 1683 zou hij ook de (wereldlijke) macht over het bisdom Münster krijgen. Maar hier zwaaide in 1672 Bernhard van Galen (1606-1678) nog de scepter. Deze nam geregeld de wapens op, en werd daarom wel *Bommen Berend* of *Der Kanonenbischop* genoemd.
- 3 Lodewijk XIV (1638-1715) staat ook bekend als de *Zonnekoning*, en geldt als hét voorbeeld van een absoluut vorst die alle macht naar zich toetrok. Hij was vanaf 1643 tot aan zijn dood koning van Frankrijk. Door talloze oorlogen raakte de Franse staat bankroet, maar kon hij wel ten koste van zijn buurlanden zijn koninkrijk uitbreiden.
- 4 tijdens hun opmars langs de Rijn lieten de Fransen ook Meurs (Moers) ongemoeid. Terwijl deze stad al in 1597 door prins Maurits was veroverd, en nadien in een sterke vesting veranderd. Meurs was hem in 1594 als erfenis beloofd, hoewel het toen nog in Spaanse handen was. Deze bijzondere erfenis was toegezegd door Walburgis van Nieuwenaar. In Weert vooral bekend als de vrouw van Philips de Montmorency, de graaf van Horn. Na zijn dood was ze getrouwd met haar jongere neef Adolf van Nieuwenaar, graaf van Meurs. Ook hij was inmiddels overleden.
- 5 vanuit Meurs gezien stroomafwaarts langs de Rijn bezetten de Fransen: Orsoy (spreek uit: Orsouw) 3 juni, Burik (Büderich) 3 juni, Lippeschans bij Wesel 3 juni, Wesel 5 juni, Rijnberk (Rheinberg) 6 juni, schans bij Rees 8 juni, Rees 9 juni, Emmerik (Emmerich) 11 juni, burcht Tolhuis bij Lobith 13 juni, Huissen 13 juni, Arnhem 15 juni, etc. Langs de Waal: fort Knodsenburg bij Nijmegen 16 juni, Tiel 17 juni, Schenkenschans 18 juni, Nijmegen 10 juli, etc. En langs de Maas: Grave 1 juli, Ravenstein, etc. Zo kwamen ze steeds dichterbij Zaltbommel.
- 6 Johan de Witt (1625-1672) was in 1672 al bijna 20 jaar raadpensionaris van Holland, en daarmee de belangrijkste politicus in de Republiek. Samen met zijn broer Cornelis werd hij op 20 augustus 1672 in Den Haag door aanhangers van Oranje vermoord, waarna hun lijken werden verminkt en tentoongesteld.
- 7 Willem III van Oranje (nov 1650-1702) was in feb 1672 tot bevelhebber (kapitein-generaal) van het leger benoemd. In juli 1672 werd hij stadhouder van Holland en Zeeland, en later ook van de andere provincies. Na de dood van zijn vader Willem II van Oranje (1626-1650) was er in Holland gedurende 20 jaar geen stadhouder (meer geweest. Willem III zou in 1688 ook koning van Engeland worden (zie SteekSpel 8, *De prins in de pan*, p7-8). Hij was de laatste nakomeling van prins Willem van Oranje in directe mannelijke lijn. Na zijn overlijden zou in Holland 45 jaar lang opnieuw geen stadhouder worden benoemd. Terwijl het prinsdom Orange (bij Avignon) voorgevoerd in handen van Frankrijk viel.
- 8 Beckering Vinckers, H., *Zaltbommel voor, tijdens en na de bezetting door de Fransen in 1672*, in: Bijdragen en mededeelingen, Gelre d38, 1935, p197. Opvallend zijn de veelvuldig antikatholieke accenten van Beckering Vinckers (in 1935).
- 9 Beckering Vinckers (1935), p198-9.
- 10 Zaltbommel had zich al in 1572 achter de prins van Oranje geschaard. De stad was in 1574 en 1599 door de Spanjaarden belegerd. Beide keren zonder resultaat. Mogelijk dacht een deel van de inwoners dat ze zich ook nu met succes tegen de Fransen konden verdedigen.
- 11 Beckering Vinckers (1935), p201-2. Zoals besproken in de vergadering van de vroedschap (op 15 juni) werd de waarschuwing vanaf de pui van het stadhuis voorgelezen op 17 juni 1672. Daarbij hebben we de data aangepast aan de huidige Gregoriaanse kalender. Deze was in de katholieke landen al in 1582 ingevoerd. En ook Holland en Zeeland volgden snel. Maar Gelre en de andere protestantse provincies hielden nog tot 1700 vast aan de kalender oude stijl. Die tien dagen achterliep.
- 12 pernicieus is gevaarlijk, kwaadaardig. Modestie is zedigheid, bescheidenheid.
- 13 N.N., *Oproerig Bommel; vertoonende de meeste toevallen even voor den intocht der Fransen* d1, 1675, (voorrede) *Aen den leser*. De anonieme schrijver moet wel een inwoner van Zaltbommel zijn geweest. Op de laatste pagina liet hij weten dat 'de twee laatste delen met dit eerste zouden zijn verschenen, maar dat

- de drukker door een vermist blad een weinig had moeten stilstaan'. De twee ontbrekende delen zouden snel volgen, maar zijn (helaas) nooit verschenen.
- 14 Met *Masaniello* (of *Masaniel*) werd Gielis Mesteecker bedoeld. Hij zou zich met zijn eigenmachtig optreden ontpoppen als de grootste lastpak voor het bestuur. Daarom kreeg hij in het verhaal ook de bijnaam *Masaniello* opgeplakt. Een verwijzing naar de echte *Masaniello*, een eenvoudige vis- en fruithandelaar uit Napels die in 1647 vanuit het niets leider was geworden van een volksoptstand. Gericht tegen de hoge belastingdruk op vis, fruit en graan. De opstand was kort maar hevig, en na 10 dagen werd *Masaniello* gedood. Officieel heette hij trouwens Tommaso Aniello (1620-1647). De jonge marktkoopman werd niet vergeten. Want de opstand vanuit het volk en zijn bijzonder optreden werden een dankbaar thema in kunst en literatuur. In Engeland verscheen al snel het toneelstuk *The Rebellion of Naples* (1649). En ook later bleef hij als volksheld in opera's terugkeren. Bijvoorbeeld als Napolitaanse visser die zijn (doofstomme) zus *Fenella* verdedigde in *La Muette de Portici*. De opera die in 1830 het startsein gaf voor de Belgische Revolutie.
 - 15 de bijnaam *statige Grovenbock* was waarschijnlijk gebaseerd op het uiterlijk en gedrag van de betreffende persoon. Kennelijk had hij iets weg van een statige, grof gebouwde bok. Het ging om Hendrik de Vael, die in Zaltbommel rond 1669 kerkmeester was. Vermeulen, F.A.J., *De Bommeler- en de Tielervwaard*, in: De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst: geïllustreerde beschrijving, vol.3 d1 nr.3, 1932-46, p243.
 - 16 Gielis (Egidius) Mesteecker (1632-1704) was de oudste zoon van Aert (Arent) Messteecker en Jenneke (Johanna) Goris, een rijk echtpaar uit (of nabij) Zaltbommel. Gielis was tussen 1658 en 60 koopman in Smyrna (het tegenwoordige Izmir in Turkije) geweest. Daarna was hij vanaf 1662 tot 66 consul in Aleppo (in Syrië). Maar na onenigheid tussen hem en de natie (de Nederlandse gemeenschap aldaar) kreeg hij vanuit Den Haag de opdracht zich niet meer met het consulaat te bemoeien. Met andere woorden: hij werd ontslagen, waarschijnlijk vanwege financiële malversaties. In 1667 trouwde hij in Tuil op 34-jarige leeftijd met de 16-jarige Maria de Laet. En vanaf 1669 woonde het echtpaar in Zaltbommel. Beckering Vinckers (1935), p212-4. Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland, 1584-1810*, 1976, p351. Heeringa, K., Nanninga, J.G., *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantischen handel d2 1661-1726*, 1917, p58,66,135,399-403.
 - 17 Leendert (Leonard) Goris (1633-1704) was een zoon van Gerard Goris en Johanna Worms. Zijn vader was schout in Zaltbommel (en Venlo) geweest. Ze behoorden tot een familie van felle Oranjegezinde calvinisten, die zowel in Venlo als Zaltbommel tijdenlang bestuurlijke functies had bekleed. Leendert zou zelf schepen en burgemeester van Zaltbommel worden. Hij was er in 1655 getrouwd met Johanna Doyweert, die op de dag van hun bruiloft 17 jaar werd. Haar vader Aert Doyweert was arts (Medicina Doctor) en had in Sedan gestudeerd. Haar moeder Sophia à Bloys de Treslong was inderdaad een nazaat uit deze bekende Franse familie van adel. En wel uit dat deel dat als calvinist naar de Nederlanden was gekomen. Leendert en Johanna kregen samen 14 kinderen (waarvan enkele doodgeboren). Zie voor Gerard en Leendert Goris: Kinschot, C.Ph.L. van, *Het regeeringsgeslacht Goris te Venlo, Zalt-Bommel en Nijmegen*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.31 nr.12, 1913, k362-3, en jrg.32 nr.1, 1914, k4-8. Voor Gerard als schout in Venlo: Hanssen, J.H., *De gereformeerdegezinde magistratuur van Venlo 1634-1637*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.110, 1992, k400.
 - 18 voor de verwantschap tussen de families Goris en Mesteecker zie bijlage 1.
 - 19 Beckering Vinckers (1935), p203-4. Brieven d.d. 15 en 17 juni 1672. In een van de brieven werd om 'vier of vijf bekwame konstabels' gevraagd. Een konstabel was verantwoordelijk voor de technische uitrusting en bediening van de kanonnen. We kunnen hem beschouwen als opzichter over de artillerie ofwel een schietmeester. (En in die zin als leidinggevende over de kanonnières).
 - 20 Beckering Vinckers (1935), p206-8. Een compagnie voetvolk was een legeronderdeel bestaande uit ruim 100 infanteristen (onder leiding van een kapitein).
 - 21 de forten Sint-Andries en De Voorn lagen op een strategische plaats, namelijk op de smalste landengte tussen Maas en Waal op 10 resp. 14 km ten oosten van Zaltbommel. Sint-Andries was in 1599 door de Spanjaarden gebouwd, en in 1600 door prins Maurits van Oranje veroverd. Iets verderop lag De Voorn (of 'Nassau op Voorn'), dat de prins al in 1588 had laten aanleggen. Fort Sint-Andries was het sterkere van de twee. Beide forten werden in 1673 voor hun terugtocht door de Fransen opgeblazen.
 - 22 Beckering Vinckers (1935), p207-8. De commandant van fort De Voorn had bij de overgave een vrije aftocht voor hem en zijn troepen naar Gorkum bedongen.

- 23 Beckering Vinckers (1935), p208. Ter nuancering het volgende. Bij het opmaken van het capitulatieverdrag hadden commandant Pieck en zijn officieren verklaard dat ze waren gedwongen zich over te geven. Hun soldaten hadden de geweren willen neergooien. En de ingezetenen (de bewoners van het fort) hadden zelfs musketten op hun borst gezet met de woorden: 'indien gij een schot laat doen, zullen we u dood schieten'. Kok, J. (uitg.), *Vaderlandsch geschied, aardrijks, geslacht en staatkundig woordenboek, 1781*, p1123-4.
- 24 Beckering Vinckers (1935), p208. Willem Pieck behoorde tot een voorname familie in de regio. Zelf was hij heer van Enspijk, dat 10 km ten noorden van Zaltbommel ligt. Zijn broer Jacob was heer van Brakel, 15 km ten westen van Zaltbommel.
- 25 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 2e pagina.
- 26 vermoedelijk bedoelde de schrijver burgemeester van Ommeren. Net zoals veel andere plaatsen had Zaltbommel twee burgemeesters. In 1672 waren dit Frans van Meurs en Carel van Ommeren. De laatste trad tijdens de noodsituatie het meest naar voren. Op 4 juli begon hij aan zijn periode als 'president-burgemeester' voor de tweede helft van het jaar (Beckering Vinckers, p219). Carel van Ommeren had een licentiaat in beide rechten. In Zaltbommel trad hij op als syndicus (juridisch adviseur). In 1658 was hij in Wijk (Wijk en Aalburg) met Alida Blanckaert getrouwd. Hij overleed c.1677.
- 27 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 4e en 5e pagina. *Zotteklap* is dwaze, onzinnige praat.
- 28 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 5e pagina. Een *schelm* was een schurk, een man met een boosaardig karakter. De aanduiding kwam later in een minder negatief daglicht te staan (vgl. vlegel, snottaap). *Visiteren* is inspecteren, onderzoeken.
- 29 het was alsof de hele wereld alleen om hen draaide, van hen afhing.
- 30 een *wanschapen snoesbaan* is een afschuwelijke opschepper.
- 31 spottend bedoeld. *Amadis de Gaula* en de *Ridder met de Zwanen* (Der Schwanenritter) waren twee klassieke ridderromans. Maar de ridders uit die verhalen konden wel inpakken (nu de Bommelse helden waren verschenen).
- 32 ook spottend bedoeld. *Valentijn en Oursson* (lett. *berenzoom*; voorgesteld als een oersterke Wildeman) waren de hoofdpersonen uit een middeleeuwse avonturenroman. En ook zij waren een lachertje geworden.
- 33 een *mes op* (of door) *het gat dragen* betekent stijlvol gekleed gaan. Het was mild ironisch bedoeld, en sloeg op het dragen van een zeepmes. Dit was een kort, breed, veelal gebogen slagwapen met één scherpe en één botte kant. Vgl. de korte sabel van een veldwachter (of de klewang van de Marechaussee). Met 'het gat' werd de schede bedoeld waaruit men het wapen tevoorschijn trok.
- 34 *rechtuit gezegd* betekent eerlijk gezegd.
- 35 een *polvi* is een hak van een schoen. Het woord is ontleend aan het Franse *pont-levis*. In het Vlaams wordt het kennelijk nog steeds gebruikt in de zin van: ik zal hem ne *pollevie* onder zijn broek steken. Dat wil zeggen: ik zal hem een trap onder zijn achterste geven.
- 36 met de *Schans* werd *fort Sint-Andries* bedoeld.
- 37 het werkwoord *bestaan* is hier als voltooid deelwoord in een verouderde betekenis toegepast. Als ze het innemen *hadden bestaan* betekent: als ze de aanval hadden aangedurfd, aangevat, waren aangegaan.
- 38 dat de *Fransen van de stank hadden moeten doorgaan* betekent dat ze uit angst (met poep in de broek) ervandoor hadden moeten gaan.
- 39 een verwijzing naar *Malchus* (of *Malchus*) uit het Nieuwe Testament. Tijdens een schermutseling bij de arrestatie van Jezus hakte Petrus het rechteroor van *Malchus* af. Hij was een lid van het arrestatieteam en een dienaar van de hogepriester Kajafas.
- 40 *bruien* betekent (hier) verpesten of verminken. Waarschijnlijk werd met een *bakkerd* op plastische wijze een slagwapen (of een slag mét dat wapen) beschreven.
- 41 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 5e en 6e pagina.
- 42 Beckering Vinckers (1935), p214. N.N., *Waerachtigh verbael van het gene gepasseert is, voor en nae het overgaen der stad Salt-bommel, aen sijn Konincklijke Majesteit van Vranckrijck, uyt den naem vande gecommiteerden van gereformeerde borgerye, met namen Henrick de Vael, en Egidio Mesteker*, (uitg. P. Tongerlo, Den Haag), 1674, p8. Tuil ligt recht tegenover Zaltbommel op de noordelijke oever van de Waal.
- 43 Willem Pieck wordt hier als *edelman* aangeduid. Maar de familie Pieck was niet van adel. Wel behoorden ze tot de regentenfamilies die zowel in de steden als op het platteland de kandidaten leverden om bestuurlijke functies te vervullen. De personen die deze ambten bekleedden, kregen vaak het predicaat jonker. Hoewel dit geen adellijke titel was, beschouwde men een jonker als een *edelman* (een voornaam persoon).
- 44 *vleugelen* is knevelen, in de boeien slaan.
- 45 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 7e pagina.
- 46 *gans blommer-berten* was een krachtterm die niets met bloemen te maken had. Men riep het vol ontzag uit (asjemenou!) als een gekuiste verbastering van 'Gods bloedend hart'. De bastaardvloek werd met name in de 17e eeuw gebruikt. Onder andere in de werken van Bredero, Samuel Coster, Adriaen van de Venne, Joost van den Vondel en Willem Ogier.
- 47 een *partijganger* was lid van een (particuliere) krijgsbende onder leiding van een eigen aanvoerder. Ze hoorden niet (structureel) bij een groter leger, maar verhuurden zich voor een bepaalde tijd aan één partij.
- 48 *stout* en *onverveerd* betekent brutaal en onbevreesd.
- 49 *van zijnentwege* betekent wat hem betreft.
- 50 *kennip* is een volksnaam voor cannabis, ook bekend als hennep. De taai vezels van deze plant werden als grondstof voor touw gebruikt. In dit geval voor een strop. Met *ijzeren* verwees de jongen waarschijnlijk naar een zwaard. Want naar zijn idee liepen de oproerkrakers het risico te worden bestraft, en aan een kennip te worden opgehangen of met een ijzeren onthoofd.
- 51 *perikel* is gevaar. *Bennen* werd gebruikt (als kreupele vervoeging van zijn), omdat het moest rijmen op erkennen.
- 52 *Kreupel Aert* liep volgens hem het risico een kopje kleiner te worden gemaakt. Een voet is een oude lengtemaat van ruim 30 cm.
- 53 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 8e pagina.
- 54 Beckering Vinckers (1935), p214. *Waerachtigh verbael* (Den Haag, 1674), p8. Letterlijk: 'ze beklaagden zich dat ze hem in de stad niet van de meer hadden gelicht, of in Tuil met een kogel hadden vereerd zonder hem weer in de stad te brengen.' *Van de meer lichten* betekent: van de *merrie* (het paard) lichten, uit het zadel trekken. Met de suggestie dat ze hem toen al hadden moeten ombrengen.
- 55 Beckering Vinckers (1935), p214.
- 56 Het ging om 7000 pond buskruit, 3000 pond musketkogels, en 3000 pond lonten die uit de oorlogsschepen in Rotterdam waren gelicht. (Opm: Beckering Vinckers vermeldt 3000 pond *lood* in plaats van *lont*). Beckering Vinckers (1935), p218. Valckenier, P., 't *Verwerd Europa* d3, 1675, p529. Hasselt, J.J. van, *Beschryving der stad Bommel, 1774*, p217.
- 57 Beckering Vinckers (1935), p219.
- 58 in de loop der tijd waren er vaker conflicten geweest tussen de regering en de stadhouder (de prins van Oranje). In 1650 werd een staatsgreep van prins Willem II verijdeld. Zijn zoon Willem III vormde als kind geen probleem, maar in de aanloop naar zijn meerderjarigheid legden de (provinciale) Staten van Holland in 1667 vast dat het stadhouderschap voorgoed werd afgeschafte. Daarnaast werd bepaald dat het opperbevel over het leger niet kon samengaan met een stadhouderschap in een of meer van de zes andere provincies. Dit werd door de andere provinciale Staten onderschreven.
- 59 Beckering Vinckers (1935), p219-20.
- 60 Beckering Vinckers (1935), p220-2. Constantijn Huygens (1596-1687) was op dat moment al 75 jaar. Daarvoor was hij ook secretaris van zijn grootvader prins Frederik Hendrik én van zijn vader prins Willem II geweest. Huygens blonk uit in veelzijdigheid. Naast zijn werkzaamheden als secretaris voor de familie van Oranje was hij diplomaat, geleerde, dichter, componist en architect. In 1630 had hij kasteel Zuilichem gekocht (10 km ten westen van Zaltbommel). Vanwege zijn relaties aan het Franse hof wist hij de verwoesting van het kasteel in 1672-73 te voorkomen.
- 61 De *Hollandse Waterlinie* was een verdedigingslinie van laaggelegen land dat onder water kon worden gezet. De linie liep van het Muiderslot (bij Muiden aan de Zuiderzee) tot Gorkum (en de Biesbosch). De waterlinie was bedoeld om Holland tegen een inval vanuit het oosten te beschermen. Utrecht en Zaltbommel werden door deze linie dus niet beschermd.
- 62 Beckering Vinckers (1935), p222-4. Mestecker had de vlag na thuiskomst bij burgemeester van Ommeren gedeclareerd. Het bedrag was door van Ommeren voorgeschoten, en uiteindelijk op kosten van de stad betaald. Ook achteraf bleef onduidelijk waarom het bestuur de Oranjevlag pertinent niet van de toren wilde laten waaien.
- 63 Beckering Vinckers (1935), p225-7.
- 64 Henri de la Tour d'Auvergne (1611-1675) was burggraaf van Turenne, en wordt in de literatuur kortweg Turenne genoemd. Zijn moeder was Elisabeth van Nassau (een dochter van Willem van Oranje). Al in 1629 nam hij op 17-jarige leeftijd deel aan het beleg van 's-Hertogenbosch onder leiding van prins Frederik Hendrik (de halfbroer van zijn moeder). Vanaf 1630 tot aan zijn dood in 1675 vocht hij in Franse dienst. In 1643 werd hij maarschalk, en in 1660 maarschalk-generaal.
- 65 Fort Crèvecoeur lag aan de Maas bij de monding van de Dieze ten noorden van 's-Hertogenbosch. In 1587 werd op deze plek een toen nog naamloze schans aangelegd. De schans kwam wisselend in Spaanse en Staatse handen. In 1599 bouwden de Spanjaarden een echt fort. Dat werd in 1600 door

- prins Maurits veroverd, en bleef daarna voortdurend Staats. Vanaf toen kreeg het de naam fort Crèvecoeur. Een algemene naam voor een vesting bedoeld om een nabijgelegen vijandelijke stad (s-Hertogenbosch) te blijven bedreigen en af te matten. *Crève-cœur* betekent hartzeer.
- 66 Beckering Vinckers (1935), p225-6.
- 67 Beckering Vinckers (1935), p227-9. De deputatie ging op weg naar Gorkum en bestond uit Samuel Wiselius (predikant), Egidius Mesteecker, Leonard Goris, Hendrik de Vael, Isaac van Arnhem, Peter van Bree (burgerkapitein) en Jurriaen van Bijstervelt (kwartiersman). Maar opnieuw troffen ze de prins niet in Gorkum aan, omdat hij in Bodegraven was. Alleen de laatste twee personen reisden door om de boodschap en akte over te brengen. De andere vijf keerden terug naar Zaltbommel.
- 68 Beckering Vinckers (1935), p229. Valckenier (1675), p527,33. Gameren ligt 4 km ten westen van Zaltbommel.
- 69 Beckering Vinckers (1935), p230-1. De hoge officier was Francois de la Mothe Villebert (c.1630?-1678), burggraaf van Asprenont. Hij specialiseerde zich in belegeringstechniek en was tijdens de campagne van 1672 verantwoordelijk voor de inname van Orsoy, Rijnberk, Nijmegen en de forten De Voorn en Sint Andries. Frankrijk rekent Asprenont tot zijn 'bekwaamste ingenieurs'.
- 70 de term 'patrouilleboot' bestond nog niet. Men noemde dit scheepstype een *uitlegger*. Deze naam verwees naar zijn functie. Want dit schip werd vooral gebruikt om bij zeegaten en riviermondingen 'ter wachte' te kruisen en deze te beveiligen. Een uitlegger werd dus 'op wacht uitgelegd'. Op prenten van Reinier Nooms (c.1623-1664) beschikte een *uitlegger* of *wadden- komwooier* over een borstwering en meerdere kanonnen met geschutpoorten.
- 71 Beckering Vinckers (1935), p231-2. Valckenier (1675), p534-5. Later hoorde men dat bij deze beschieting enkele Franse officieren waren omgekomen. Onder andere de persoon die was aangewezen om gouverneur van Zaltbommel te worden. Beckering Vinckers (1935), p241.
- 72 Beckering Vinckers (1935), p232-3.
- 73 Beckering Vinckers (1935), p234-5,9.
- 74 Beckering Vinckers (1935), p234,41. Valckenier (1675), p529,33. En ook daarom had Turenne zijn troepen naar de westkant van de stad geleid. Volgens Beckering Vinckers bestond het garnizoen trouwens uit zes compagnieën van niet meer dan 200 man. Plus 300 man van de burgervendels. Bij Valckenier was het garnizoen 250 man sterk (verdeeld over zes compagnieën). En de burgerij ongeveer 500 man (verdeeld over vier compagnieën). Het verschil bij het garnizoen ontstond omdat Beckering Vinckers een 40-tal jongens uit Breda niet meetelde, omdat ze nog geen wapens konden hanteren (p226).
- 75 we kunnen wel zeggen dat het bestuur bijna het onderste uit de kan had gehaald (en dat dit vooral kwam onder druk van de lokale oppositie). Een belangrijke bron voor het verhaal van Beckering Vinckers was het Resolutieboek van Zaltbommel over 1672. Hierin had het bestuur alles tot in detail beschreven. En men krijgt de indruk dat ze dit bewust hebben gedaan om zich in latere tijden tegenover een nieuwe regering (en met name de Oranjegezinden) te kunnen verantwoorden. Zie ook noot 90 en Beckering Vinckers (1935), p235.
- 76 een jaar later (op 26 jun 1673) werd Maastricht écht de allerlaatste stad die de Fransen veroverden. En ze werd ook pas vijf jaar later als allerlaatste (na de Vrede van Nijmegen op 10 aug 1678) teruggegeven.
- 77 Bosch, L. van den, *Tooneel des oorlogs* d4 (1675), p123. Naast 'graaf van Hoorn' gebruikte de schrijver soms de titel 'graaf van Hornes'. Zelf tekenden beide broers hun stukken als 'graaf van Hornes'.
- 78 een meester-generaal van de artillerie hield (in 1672) slechts toezicht. Het technisch (schiet)personeel maakte geen deel uit van een staand leger, maar werd per belegering of veldtocht ingehuurd. Naast deze toezichhoudende functie voerde hij daarom meestal ook het bevel over een (standaard) regiment. Pas in 1677 werden de eerste artillerie compagnieën gevormd.
- 79 tien dagen na zijn doorkomst in Zaltbommel werd hij op 24 november 1673 militair gouverneur van Utrecht. Een tijdelijke aanstelling. In 1681 noemde hij zich (nog steeds) gouverneur van Heusden, Gorkum, Workum en Loevestein. In Heusden was hij in 1672 al gouverneur. Per wanneer hij in de andere drie (met elkaar verbonden) posities is benoemd weten we niet.
- 80 decennialang was in deze kazerne de KMS gevestigd. De Koninklijke Militaire School als nationaal opleidingscentrum voor onderofficieren van de landmacht. De kazerne werd in 2014 gesloten. Tussen 2015 en 2020 werd het deels als asielzoekerscentrum gebruikt.
- 81 het gaat om Kessel in Brabant (15 km ten noordoosten van Den Bosch), en niet om Kessel in Limburg.
- 82 Horn ligt in Limburg. De titel *graaf van Horn* was in 1568 vrijgekomen na de onthoofding van de laatste graaf van Horn uit de hoofdtak: Philips de Montmorency. Het leenrechtelijk grondbezit en de titel werden geclaimd door de zijkak Gaasbeek (comte de Hornes) bij Brussel, en vanaf 1626 ook door de daarvan afgeleide zijkak Kessel.
- 83 iets over de naam Horn. In de loop der eeuwen is deze geslachtsnaam op wel 20 verschillende manieren gespeld. Er was geen sprake van een spellingsdwang. In het Frans domineerden *comte de Hornes* en *comte de Horne*. Maar ook *Horn* komt in Franse bronnen voor. In het Nederlands was het *grave van Horne*, *graaf van Horn*, *Hoorn*, etc. Punt is dat de naam duidelijk naar de plaatsnaam verwijst waar het stamslot staat. En dat is in **Horn**. Naar ons idee verdient het de voorkeur om bij namen die functioneel naar een plaatsnaam verwijzen de huidige spelling van die plaatsnaam te gebruiken. Ook nu is dat functioneel, omdat de claims direct op het territoriaal gebied rondom Horn betrekking hebben. We geven daarom bewust de voorkeur aan *Horn* i.p.v. *Horne* (of andere schrijfwijzen). De spellingsdwang 'van Horne' is een inventie van de geschiedschrijving uit de 19e eeuw. Deze werd in de 20e eeuw in Weert bekrachtigd met de *Van Hornekazerne* (1938), *Philips van Horne Scholengemeenschap* (1968), *Graafschap Hornelaan* en tal van andere plekken en instituten. En op deze weg gaan we vrolijk door. Want vanaf 2018 geldt Weert als *Van Horne stad*. Ook zo wordt geschiedenis geschreven.
- 84 Bosch, L. van den, *Tooneel des Oorlogs, opgerecht in de Vereenigde Nederlanden; door de wapenen van de koningen van Vrankryk en Engeland, Kenlsche en Munstersche bisschoppen, tegen de Staten der Vereenigde Nederlanden, en hare Geallieerden* d4, 1675, p121-2.
- 85 zie ook het kader: 'De graaf van Horn als bevrijder van Zaltbommel'.
- 86 van den Bosch (1675), p122. Van de 14 gijzelaars kwamen vier uit de magistraat: Johan de Bye (ridder op kasteel Wayenstein bij Herwijnen), Johan de Kok de Oude, Frans van Meurs de Dikke en Johan de Kok de Jonge. En tien vanuit de burgers: Seres Schook, Aart Gooris, van Beesd (de enige katholiek), Johan van den Oever, Brustsen Brustense, Dirk van 's-Gravenweert, Noy de Swart, Jan van Loenen, Hendrik van Loenen en Diderik Sowaal.
- 87 van den Bosch (1675), p122. *Rantsoeneren* betekent hier met losgeld (ransom) vrijlaten. De tien burgers (incl. Goris) konden ontsnappen. De vier heren uit de magistraat bleven in gijzeling.
- 88 van den Bosch (1675), p122-3.
- 89 van den Bosch (1675), p123. In 1674 bestond het voorlopig stadsbestuur uit: Cornelis van Gent (heer van Loenen) als ambtman, Quirijn de Kok, Alart Arisse van Harwyen (Herwijnen?), Jurriaen van Bijstervelt, Nicolaas Pauw (burger kapitein), Cornelis van Rie (burger kapitein), advocaat de Froy, Johan Hol en Leonard Goris.
- 90 na het vertrek van de Fransen ontstond een politieke discussie in de Staten van Holland. Men vond dat de steden in Utrecht, Gelderland en Overijssel (incl. Drenthe) zich veel te snel hadden overgegeven. De bestuurders werden ter verantwoording geroepen. En sommigen wilden dat de drie betreffende provincies hun stem in de Staten-Generaal zouden verliezen om als Generaliteitsland te worden bestuurd. Ook de strubbelingen tussen Gielis Mesteecker (+ Hendrik de Vael) en Carel van Ommeren bleven doorgaan. Ze publiceerden boekwerkjes om hun standpunten te onderbouwen en hun ruzie uit te vechten. Zo verschenen: 1: *Extract uyt het Resolutie-boeck der Stadt Zalt-Bommel, d'Anno 1672* (in 1673-74?). 2: *Autbentique resolutien, acten, missiven en rescriptien wegens die Edd. Agtbb. Magistraet der stad Salt-bommel* (nov 1673). 3: *Waerachtigh verhael van het gene gepasseert is, voor en nae het overgaen der stad Salt-bommel, aen sijn Koninklijke Majesteit van Vranckerijck, uyt den naam vande gecommiteerden van gereformeerde borgerye, met namen Henrick de Vael, en Egidio Mesteker* (jan 1674). 4: *Remonstrantie aen de Hoogh Moghende Heeren, d'Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Mijsgaders aen den Doorluchtigen, Hoogh-geboren Vorst, Syne Hoogheyt den Heere Prince van Orangien, Stadtbouder, Capiteyn en Admiraal Generael der selve Vereenighde Nederlanden, overgegeven door den Heere Carel van Ommeren, borgemeester en gecommiteerde der stad Salt-bommel* (mrt 1674). 5: *Tweede remonstrantie* (... etc. etc. ...) *overgegeven door den Heere Carel van Ommeren, der reghen licentiaet en oud-borgemeester der stad Salt-bommel* (dec 1674). Oud-burgemeester van Ommeren overleed c.1677.
- 91 voor een afbeelding van de prent van Savery zie SteekSpel 1, p4-5. En voor die van Visscher zie SteekSpel 1, p8-9.
- 92 Savery had deze figuren gekopieerd van Jacques Callot. Deze Franse etser had in Italië een artiestengroep gezien bestaande uit kleine mensen die als acrobaat optraden. En die onder andere *La famosa giostra di Gobbi* speelden. Oftewel: 'het fameuze steekspel van de gebochelden'. Ondanks hun lichamelijke beperking durfden zij de rog het dichtst te naderen. Niet voor niets werd een van hen een avatar van een historische Rogstecker en ook het

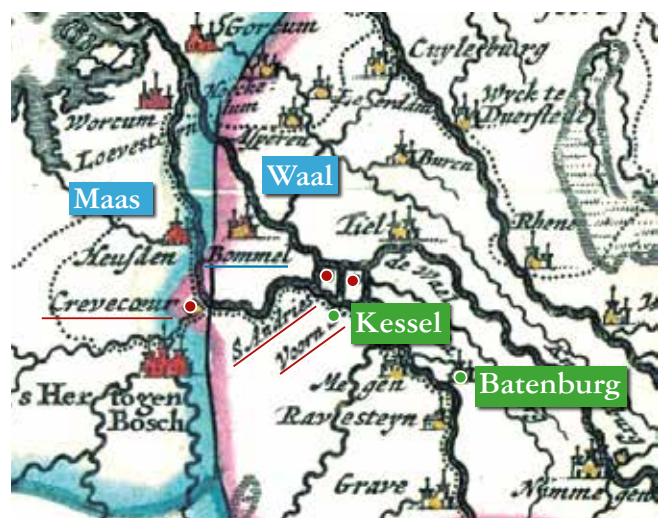

Willem Adriaan van Horn als heer van Kessel (c.1620). Hij was de opa van zijn gelijknamige kleinzoon (op pag. 12). (Atelier van Jan van Ravesteyn (c.1572-1657), Rijksmuseum Amsterdam.

Het huis te Kessel lag tegenover fort Sint-Andries aan de Brabantse kant van de Maas; detail uit de oorlogskaart van M. Doornick (1674).

Het huis te Kessel (18e eeuw); Abraham Rademaker (1676/77-1735), Rijksmuseum Amsterdam.

beeldmerk van SteekSpel. Zie SteekSpel 3, p8. En SteekSpel 8, p11.

2 De Zeeuwse kust

- 1 we vonden de naam van deze kroeg slechts éénmaal (in een akte over een openstaande schuld van een klant). En gezien de context kunnen we ons voorstellen dat die naam niet echt was, en dat eigenaar Corstiaens hem alleen bij die gelegenheid uit balorigheid heeft gebruikt. Zo noemde hij zich in diezelfde akte ook *neukwater-waard* (waarbij *neukwater* op sterke drank zoals *brandewijn* sloeg). Zie SteekSpel 9, 2018, p20-3.
- 2 voor een best educated guess over het ontstaan van de spotnaam zie SteekSpel 6, 2017, p14 en SteekSpel 9, 2018, p31-2.
- 3 Harthoorn, P.A., Smallegange, M.P., *Jacob Boudewijn Wisse, notaris in Goes, geannoteerde extracten uit RAZE 2043 (1608-1611)*, 2014, p12. Het betreft akte 1.39 Attestatie Pieter Pietersz en Adriaen Heyndricxs Mandemaeker, RAZE 2043, f62, 2-1-1609.
- 4 notaris Wisse schreef letterlijk: *ghy rocksteker zyt ghy daer*. Er staat duidelijk *rocksteker* in plaats van *rochsteker*. Toch gaan we er van uit dat *rocksteker* bedoeld is.
- 5 zoals in de klucht over het loterij leven door Jan van Elsland (1710), in: SteekSpel 9, 2018, p14. Waarin Jaap tegen Andries zegt: *'Ja, je moet er achteraan zitten, als een rogsteker'*.
- 6 in jan 1591 werd hij poorter van Goes. De aantekening luidt: 'Goesen Bruijne es poorter geworden ende heeft gedaen den behoorlijcken eedt ende ghecoren tot 't landluydenghilde'. GAGoes, archief Stad, inv.1861, f18, 27 jan 1591.
- 7 over Goossen de Bruyne zie 1: Harthoorn, P.A., Smallegange, M.P., *Krenten uit de pap. Genealogische overpeinzingen n.a.v. acten uit RAZE 2038 t/m 2042 van notaris Levendale*, 2011, p166-7. Akte 2.264 Een brabantse en een vlaamse in Goes, RAZE 2042, f288, 23-7-1604. 2: Harthoorn, P.A., Smallegange, M.P., *Pieter Corneliss van Levendale, notaris in troebele tijden. Geannoteerde*

- extracten uit protocol E (RAZE 2042) 1602-1606, 2012, p117-9. Akte 1.365 Huwelijksvoorwaarden Goossin de Brune en Tanneken Philipsdr, RAZE 2042, f288, 23-7-1604. Akte 1.366 Testament Goossin de Brune, RAZE 2042, f288, 28-7-1604. 3: Smallegange, M.P., *Jacob Boudewijn Wisse, notaris in Goes. Transcripties RAZE 2045 (1613-1615)*, 2017, p303-4. Akte 7070 Testament Goossen de Brune, RAZE 2045, f283v, 15-10-1615.
- 8 over het landliedengilde in Goes is weinig bekend. Hun archief is niet bewaard gebleven. Het was een klein gilde. In 1650 had het 13 leden. Remmerswaal, L., *Een duurzame alliantie: gilden en regenten in Zeeland, 1600-1800*, 2006, p47. Bij het overlijden van burgemeester Ossewaarde in aug 1759 werd vermeld dat hij deken en boekhouder van het landlieden- of Sint Michielsgilde was geweest. Er waren toen bijna geen leden meer. Website: historievangoes.nl (18e eeuw - 1751-59 - gilden). Bij de grote processie op Sacramentsdag (tweede donderdag na Pinksteren) zorgde het gilde van de landlieden voor het uitbeelden van de Bijbelse scène van de Drie Koningen. Website: GAGoes. De grote steden Antwerpen, Gent en Brugge kenden allen een Sint Michielsgilde. Zij oefenden zich in het schermers met zwaarden, en ook met *baescen* (bijl en hellebaard). Viaene, A., *De gilde van de schermers te Brugge 1444-1905*, in: Biekorf, 1963, jrg.64 nr.4, p101. Het gilde in Gent hield ook toernooien waarin om het koningschap werd gestreden. Braekman, W., *Ommegang in 1728 van het Gentse Sint-Michielsgilde beschreven door Jacobus Hije*, in: Oost-Vlaamse Zanten, 2002, nr.1, p61-73.
- 9 Goossen de Brune trouwde op 16 aug 1604 met Tanneken Philips. Tanneken was geboren in Aardenburg, maar woonde al jarenlang in Goes. Haar echtgenoot Jan Quijrijsen (ook vermeld als Jan Crijns Duvelander) was 18 weken daarvoor overleden. Voor aktes over haar zie 1: Harthoorn (2011), p166. Akte 2.264 (zie noot 7). 2: Harthoorn (2012), p113. Akte 1.343 Testament Jan Crijns Duvelander, RAZE 2042, f274, 13-5-1604. En verder op p117-9 de aktes 1.365 en 1.366 (zie noot 7). 3: Smallegange

- (2017), p303. Akte 7070 (zie noot 7).
- 10 Carolus Tuinman (1659-1728) werd geboren in Maastricht en studeerde theologie in Deventer en Utrecht. Daarna doorliep hij vanaf 1684 een carrière als predikant in verschillende Zeeuwse gemeenten, waarvan het langst in Goes (1691-99) en Middelburg (1699-1728). In het dagelijks leven was zijn voornaam Karel. Zijn laatste bundel *Rymlust* (1729) ondertekende hij met: 'K rae nut in mal [een anagram van Karel Tuinman]. Dit anagram verklaren we als volgt: Ik adviseer bruikbare zaken in gekkigheid. Met andere woorden: Ik geef goede adviezen, terwijl ik grappen maak.
 - 11 Tuinman, C., *Beginzel van bemelwerk. Bestaande in mengelzangen over menigerlei uitgelezene geestelyke en stichtelyke keurstoffen, tot zielverlustiging, op veelerbande rymtrant en toonen*, 1720, Opdracht, pV-VI. *Brasdeunen* vatten we op als feestliederen, en *venusjankerijen* als liefdesliedjes.
 - 12 Tuinman, C., *De oorsprong en uitlegging van dagelyks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden, opgebeldert tot grondig verstand der vaderlandsche moedertaal* d1, 1726. In het voorwoord van deel twee (uit 1727) meldde Tuinman dat de hele oplage van 1000 stuks van het eerste deel binnen enkele weken was uitverkocht.
 - 13 een *snoder* mens is een *slechter* mens. Misschien werd dit gezegd tussen twee (of meer) mannen over een derde persoon die er zelf niet bij was. En dan in de trant: 'Als er een kwaaiere vent bestond, dan zou die een vinger opsteken'. Waarna er niets gebeurde... Zo werd de stilte die viel een bevestiging van wat men al dacht. Namelijk dat de btrf. persoon de grootste eikel was. Een andere versie van dit spreekwoord beschreven we in *SteekSpel* 1, 2017, p10. In die versie zou de rog 'aan boord komen'. In beide gevallen lijkt dus sprake van een wens om een slechterik te ontlopen.
 - 14 Tuinman (1726), p200. In hoofdstuk XV Spreekwoorden over liegen, snappen [begrijpen], kijven enz. Overigens had Tuinman het letterlijk over de *Rochstekers van Waard*.
 - 15 Tuinman (1726), p50. In hoofdstuk V Spreekwoorden van oude of latere geschiedenissen.
 - 16 Caligula was de bijnaam voor Gaius Caesar Augustus Germanicus (12-41). Van 37 tot 41 was hij keizer (princeps) over het Romeinse rijk. In de geschiedschrijving staat hij bekend als een wrede en onvoorspelbare heerser. Samen met zijn gezin werd hij in 41 door de praetoriaanse garde vermoord.
 - 17 Katwijk ligt bij de monding van de Oude Rijn, in die tijd de hoofdtdak van deze rivier. Vooral vanwege deze locatie hebben Nederlandse historici vanaf de Renaissance het strand bij Katwijk als plaats van handeling aangewezen. Hierover is echter niets met zekerheid te zeggen.
 - 18 dit voorval werd door Suetonius (begin 2e eeuw) in een biografie over Caligula beschreven. In het Latijn staat in de *Vita Gaii* (caput 46): 'Postremo quasi perpetraturus bellum, directa acie in litore Oceani ac ballistis machinisque dispositis, nemine gnaro aut opinante quidnam coepturus esset, repente ut conchas legerent galeasque et sinus replerent imperavit, 'spolia Oceani' vocans 'Capitolio Palatioque debita'. In het Nederlands vertaald: 'Ten slotte stelde hij zijn leger op de oever van de Oceaan in slagorde op, alsof hij de oorlog [beter is wellicht: een oorlog, EW] tot een definitief einde wilde brengen. Geschut en belegeringswerktuigen werden in stelling gebracht, zonder dat iemand wist of ook maar een idee had wat hij wilde gaan doen. Plotseling gaf hij bevel schelpen te verzamelen, die hij 'krijgsbuit van de Oceaan, verschuldigd aan Capitoel en Palatijn' noemde, en daarmee hun helm en zakken te vullen.' Vertaling uit: Hengst, D. den, *Suetonius, keizers van Rome*, 1997. Zie voor verschillende scenario's ter verklaring: Hekster, O., *Slag tegen de schelpen, Caligula's leger aan het strand van Katwijk*, 2015.
 - 19 hier had Tuinman het over de *Rochstekers van Weerd*.
 - 20 we vonden het spreekwoord over de zgn. *mosselkrijg* wel terug in enkele gevallen die op de vermelding van Tuinman zelf slaan.

Getuigenissen

- 1 de prenten van Visscher en Savery zijn in dit overzicht niet opgenomen. Die van Visscher verscheen op zijn vroegst c.1620. En die van Savery c.1630. Zie *SteekSpel* 1, p3-10; StSp 5, p6-7; StSp 11, p43 n1. Ook de Delftsblauwe wandtegel (jaren 1630) is niet in dit overzicht opgenomen. Het ging om een afbeelding van de pastoor van de prent van Visscher (zie *SteekSpel* 11, p2). Deze tegel bevatte geen tekst en ook geen andere verwijzing naar de Rogstekers.
 - 2 gevelsteen op een huis dat vermoedelijk uit begin 17e eeuw stamt. Zie *SteekSpel* 5, p2,3,5; StSp 9, p28.
 - 3 naam van een winkel in sterke drank en tabak die 'als vanouds' de *Roggestekers van Weert* werd genoemd. Zie *SteekSpel* 9, p28-9.
 - 4 het toponiem *Rogsveld* werd vanaf 1738 tot minstens 1804 diverse malen in notariële en kerkelijke akten vermeld.
 - 5 het betreffende boek met deze getuigenis was mogelijk al rond 1790 geschreven. Maar door de omstandigheden tijdens de Napoleontische oorlogen kon het pas in 1816 worden uitgegeven.
- ### 3 Maak kennis met... de echte Rogstekers
- 1 de namen van beide partijen ontstonden vermoedelijk pas in het begin van de 15e eeuw.
 - 2 de Sint-Elisabethsvloeden waren watersnoodrampen die op of rond 19 november 1421 en 24 plaats vonden. Dat was in die tijd de naamdag van de heilige Elisabeth van Thüringen. *De Dordtse Waard* lag ten noorden van de Oude Maas, en ten zuiden van de Merwede. *De Grote Waard van Holland* (de 'Grote Weert') lag ten zuiden van de Oude Maas, en ten oosten van de ringdijk die Strijen met Geertruidenberg verbond. Het traject van deze voormalige ringdijk wordt nu onderbroken door het Hollands Diep.
 - 3 Sigmond, K., *Dordtse Bronnen - een digitaal vervolg. De kobieren van de tiende penning en het pandpondregister*, in: Oud-Dordrecht, 2019, jrg.37 nr.2, p119-21. Volgens het systeem in 1553 werd deze belasting geheven bij de bewoner. Als deze ook de eigenaar was, betaalde hij de belasting zelf. Als de bewoner het huis huurde werden de penningen weliswaar bij hem geïnd, maar mocht hij (volgens het reglement) tweederde van de betaalde belasting in mindering brengen op de door hem aan de eigenaar te betalen huur. De huurder betaalde dus een derde, en de eigenaar tweederde. Vaart, K. van der, Dordrecht in 1553, in: Oud-Dordrecht, 2020, jrg.38 nr.1, p54.
 - 4 in het kohier van 1553 stonden 11 huizen tussen de Visbrug en Lombardbrug. Het stadhuis werd niet genoemd (en was ook van belasting vrijgesteld). Hierna volgen de eigenaars en huurders, hun beroep, en de huurwaarde van hun huizen. Te beginnen vanaf de vissteiger bij de Visbrug: 1 *Jan Wouterssoen*, viskoper, eigenaar, 16 gld; 2 *Koel van Sinnen*, eigenaar, 18 gld; 3 *Jan Gerritssoen*, kleermaker, huurder, 20 gld; 4 *Aert Ariaenssoen*, huurder, 20 gld; 5 *Aeltgen* de mattenbreister, eigenares, 18 gld; 6 *Lijsgen van Eeten*, eigenares, 18 gld; 7 *Pieter Ariaensz*, koopman, eigenaar (huis de Paling), 18 gld; 8 *Pieter Rochsteker*, timmerman, huurder, 15 gld; 9 *Jasper* de kleermaker, eigenaar, 17 gld; 10 *Cornelis Jansz*, kleermaker, eigenaar, 18 gld; 11 *Matgen* de koopvrouw, eigenares, 18 gld; Lombardbrug. Haan, A. den, Vaart, K. van der, *Kobier van de tiende penning van Dordrecht in 1553* (transcriptie), in: Dordtse Bronnen IV, p36-7 (f19v-20).
 - 5 uit het kohier van 1553 blijkt dat de huurwaarde standaard op 6% van de (geschatte) verkoopwaarde werd gesteld. Het pand waarin Pieter woonde was dus (in 1553) 250 gulden waard. Van der Vaart (2020), p53. Een stuiver was trouwens in het dagelijks verkeer de gebruikelijke rekeneenheid. En 20 stuivers was gelijk aan 1 gulden.
 - 6 als de eigenaar van een huis ook de bewoner was, moest hij de volledige 10e penning over de huurwaarde betalen. Als hij een huis verhuurde, betaalde hij tweederde en de huurder een derde. Dit ter nuancering op de vermelding dat 'het resterende 1/3 deel werd kwijtgescholden'. Sigmond (2019), p121.
 - 7 de 10e penning op onroerend goed werd (door de Staten van Holland) in 1543, 53, 57, 61 en 64 geheven. Sigmond (2019), p121.
 - 8 in het kohier van 1543 stonden 11 huizen tussen de Visbrug en Lombardbrug. (Het stadhuis werd niet vermeld. Zie ook noot 4). Hierna opnieuw de eigenaars en huurders, hun beroep, en de huurwaarde van hun huizen. Te beginnen vanaf de Visbrug (aan de Landzijde): 1 *Wouter*, viskoper, eigenaar, 12 gld; 2 *Baertout Thonisz*, eigenaar, 10 gld; 3 *Steven Ariensz*, eigenaar, 10 gld; 4 *Aechtge Jacobsdr*, huurster, 12 gld; 5 *Marichen Tielen*, eigenares, 10 gld; 6 *Heynrick Danielsz*, eigenaar, 12 gld; 7 *goutsmit*, eigenaar (huis de Paling), 14 gld; 8 *Pieter*, timmerman, eigenaar, 6½ gld; 9 *Joest* de mandenmaker, huurder, 16 gld; 10 *Pieter Maertsz*, schoenmaker, eigenaar, 6 gld; 11 *Gyssbert Rochusz*, eigenaar, 12 gld; Lombardbrug (aan de Landzijde). Zondervan-van Heck, J., *Kobier van de tiende penning van Dordrecht in 1543* (transcriptie), in: Dordtse Bronnen III, p7-8 (f5v-6).
 - 9 we hebben *rochsteker* hier met kleine letter geschreven. In de oorspronkelijke tekst is dit ook het geval. Toch is dit een arbitraire keuze, omdat persoonsnamen vrijwel altijd met kleine letters zijn geschreven. In feite ging het dus om *pieter den rochsteker*.
 - 10 in het kohier van 1556/57 stonden 12 huizen tussen de Visbrug en Lombardbrug (excl. het stadhuis. Zie ook noten 4 en 8). Tussen huis 9 en 10 werd een extra huis vermeld dat aan de stad toebehoorde en (als vorm van sociale huur) gratis werd bewoond. In de meeste huizen woonden dezelfde mensen als in 1553. Hierna alleen de eigenaars van de huizen 7 tot en met 9, hun beroep, de huurwaarde van hun huizen, en de verschuldigde belasting. Komend vanaf de Visbrug (en de vissteiger): 7 *Pieter Ariaenssoen*, koopman, eigenaar (huis de Paling), 18 gld, 36 stuivers; 8 *Neeltgen Goedschalcken*, eigenares ('daer den rochteker [sic] in gewoent heeft'), 13 gld, 26 stuivers; 9

- Jaspar* de kleermaker, eigenaar, 17 gld, 34 stuivers; Lombardbrug. Sigmond, K., *Kobier van de tiende penning van Dordrecht in 1556* (transcriptie en redactie), in: Dordtse Bronnen V, p99-100 (f105v-106).
- 11 dit huis was in 1580 nog steeds in eigendom van *Neeltgen Goodschalcken*. Ze betaalde toen 8 gld als 50^e penning.
- 12 we kijken opnieuw in het kohier van 1556/57 voor de eigenaars en huurders, hun beroep, de huurwaarde van hun huizen, en de verschuldigde belasting. Komend vanuit de Breesstraat in de Lombardstraat (aan de rechterhand): 1 zouthuis van *Renert Lubbertsoen*, eigenaar, 10 gld, 20 st; 2 wed. *Ariaen Geritsz*, schrijnwerker, eigenares, 10 gld, 20 st; 3 *Willem Heijricksz de Boos*, (scheepstimmerman 1561), eigenaar, 13 gld, 26 st; 4 *Jacop Dircksz*, ketelboeter [ketellapper], 13 gld, 26 st; 5 *Cornelis Pietersoens* (van Schoerlaecken 1561), eigenaar, 15 gld, 30 st; 6 *Ariaen de Ghijselaer*, huurder, 16 gld, 32 st; 7 *Pieter den Rochstecker*, timmerman, huurder, 12 gld, 24 st; bovenaan de Lombardstraat links omgekeerd (en opnieuw aan de rechterhand): 1 *Baltasar Franssoen*, schipper, eigenaar, 10 gld, 20 st; 2 *Claes Heijmansoens*, (wolwever 1563), eigenaar, 12 gld, 24 st; 3 *Jan Dudijn*, schilder, huurder, 15 gld, 30 st; 4 *Lijntgen Nijsen*, brouwster, eigenares, 15 gld, 30 st; 5 *Jan Willemssoen*, hellebaardier (glasmaker 1563), eigenaar, 14 gld, 28 st; 6 *Aert Gielisoen*, brouwer, eigenaar, 14 gld, 28 st; 7 *Cornelis Dircksz*, huistimmerman, eigenaar, 14 gld, 28 st; 8 heer *Joost de kapelaan*, eigenaar, 14.5 gld, 28 st; 9 zouthuis van *Heijrick van Stapel*, eigenaar, 10 gld, 20 st; 10 *Ariaen Willemsz*, leidekker (metselaar 1561), eigenaar, 12 gld, 24 st; weer uitkomend bij de Breesstraat. Sigmond, K., *Kobier van de tiende penning van Dordrecht in 1556* (transcriptie en redactie), in: Dordtse Bronnen V, p130-1 (f140-1). Jan Doudijn was een bekende portretschilder uit Dordrecht. Hij maakte ook het schilderij 'De brand van de Nieuwkerk te Dordrecht in 1568'. Volgens het Dordrechts Museum was hij van 1560-85 in Dordrecht werkzaam. Zoals nu blijkt was dat al vanaf (minstens) 1556 het geval.
- 13 *Cornelis Jacobsz Bom* bezat bij de 10^e penning van 1553-61 een huis met brouwerij tegenover het huis van *Pieter Rochstecker* aan de Voorstraat. Brouwers waren vaak bemiddeld. Voor de bedrijfsvoering en het voorfinancieren van klanten had men behoorlijk wat geld nodig.
- 14 *Cornelis Jacobs Bom* was getrouwd met *Neeltje Godschalcks*. Ze woonden in een huis met brouwerij aan de Voorstraat. Ook geruime tijd later was *Neeltje* als weduwe nog eigenares van dit pand. Dit blijkt uit een akte van 1585. Hierin verkocht *Cornelia de Jode Goetschalckxdr* als weduwe van *Cornelis Jacobs Bom* een losrente op een huis met brouwerij staande op de *Cleijne Vischmarck* (tussen de huizen van bakker *Jan Ariens* en *Jogghen Pieters*). Gerecht van Dordrecht (ORA), inv.1574, 15 jun 1585, f189r-v, s191-2. *Cornelia* (ofte wel *Neeltje*) was de dochter van *Godschalk de Jode Adriaensz* en *Cornelia van Beaumont Adriaensdr*. (En wellicht geboren tussen 1526 en 29, EW). Sigmond, C., *De oudere generaties van het geslacht De Jode (De Jende, Duijck de Jode) te Dordrecht*, in: Gens Nostra 64, 2009, p270-1. Haar broer heette *Adriaen* (waard in *De Griffioen* aan de Wijnstraat in 1561, ovl 1585?). En haar oom was heer *Dirck de Jode* (kanunnik wonend aan de Voorstraat naast het *Doldiefsbuis*, ovl 1576). Dit is af te leiden uit het transport van het huis van haar oom in 1576. *Neeltgen de Jode Goodtschalckxdr* trad toen op als weduwe van *Cornelis Jacobsz Bom*. Gerecht van Dordrecht (ORA), inv.1568, 13 feb 1576, f79, s82. NB: de akte was gedateerd op 13 feb 1575 *stilo curie Hollandiae*. In Dordrecht hanteerde men tot 1577 de zgn. *Paasstijl*. Het nieuwe jaar begon dan op de dag vóór Pasen (*Stille Zaterdag*). In de huidige jaarstijl begint het jaar op 1 jan (*Besnijdenis van Christus*). Dat betekent dat 13 feb 1575 in de *Paasstijl* volgens onze huidige jaarstijl in 1576 ligt.
- 15 *Neeltje* was in 1556 de eigenares van het huis waar *Pieter Rochstecker* gewoond had (zie noot 10).
- 16 *Revert Lubbertsoen* was in 1548, 49, 52 en 53 raad van Dordrecht. Balen, M., *Beschryvinge der stad Dordrecht*, 1677, p315-7. Voor het zouthuis in de Lombardstraat zie noot 12, en gildehuis *de Salm* zie noot 17 en 22. Zijn weduwe woonde in 1563 nog in het daarnaast gelegen huis aan de Voorstraat (genaamd *de Helm*).
- 17 het gildehuis van de viskopers bevond zich (volgens de literatuur) in huis *de Crimpert Salm* aan de Visstraat. André den Haan heeft echter duidelijk aangetoond, dat het gilde (in die tijd) in huis *de Salm* aan de Voorstraat was gevestigd. Balm, A., Boezeman, J.W., *De Crimpert Salm is niet het Gildehuis van de Viskopers!*, in: Dordrecht Monumenteel 59, 2016, p83-4.
- 18 we kijken een laatste keer in het kohier van 1556/57 voor de eigenaars en huurders, hun beroep, de huurwaarde van hun huizen, en de verschuldigde belasting. Nabij de Visbrug steken we bij 't *heijlich sacraments gasthuijs* (vrijgesteld van belasting) de Visstraat over, en vervolgen op de Voorstraat (aan de linkerhand): 1 *Herman Ruelofsoen*, eigenaar, 51 gld, 5 gld 2 st; 2 *Cornelis Lambertsoen*, eigenaar, 42 gld, 4 gld 4 st; 3 *Huijbert Tomassoens*, lakenkoper, eigenaar, 30 gld, 3 gld; 4 *Lubbert Renertsz*, huurder [gildehuis viskopers], 24 gld, 2 gld 8 st; 5 *Renert Lubbertsz*, eigenaar, 30 gld, 3 gld; 6 wed. *Ariaen*, schoenmaker, eigenares, 20 gld, 2 gld; 7 *Jan Tomassoens*, zeepzieder, eigenaar, 36 gld, 3 gld 12 st; 8 *Cornelis Jacobssoen Bom*, huis met brouwerij (die leg staat), eigenaar, 54 gld, 5 gld 8 st; 9 [*Claes Cornelisz*] *Mon*, viskoper, eigenaar, 18 gld, 36 st; 10 *Adriaen Botb*, eigenaar, 33 gld, 3 gld 6 st; 11 *Cornelis Claessoen*, brouwer, eigenaar, 15 gld, 30 st; etc. richting de Lombardstraat. Sigmond, K., *Kobier van de tiende penning van Dordrecht in 1556* (transcriptie en redactie), in: Dordtse Bronnen V, p112-3 (f120v-1v).
- 19 het onderscheid tussen de 'kleine vismarkt' voor particulieren, en de 'grote vismarkt' voor de professionele handelaars (van het viskopersgilde) komt voor onze rekening. In het nabij gelegen Geertruidenberg konden particulieren wel op de professionele visafslag terecht. Zie Martens, P., *Visserij en visbandel, de zalm van het Bergse Veld*, in: VIS, stillevens van Hollandse en Vlaamse meesters 1550-1700, 2004, p135.
- 20 de grote vismarkt vond plaats op de kruising van de Voorstraat en Visstraat. De visbanken stonden in de Visstraat naast de Maria Magdalenakapel van het (Heilig) Sacramentsgasthuis. Deze markt was 600 jaar lang (vóór 1284-1868) de centrale plaats voor de handel in zeevis in Dordrecht. De Magdalenakapel kwam in 1635 ter beschikking van de Waalse gereformeerden, en werd vanaf toen de Waalse kerk genoemd.
- 21 in die tijd kon het zoute zeewater afhankelijk van de getijdenwerking en de toevoer van rivierwater tot ver voorbij Dordrecht komen.
- 22 voor een zgn. boeren- of riviervismarkt konden de inwoners (in de loop der tijd) op andere plaatsen terecht. Zoals bij de Boom, achter de Palingstraat, bij de Puttoxtoren aan de Kuipershaven, en aan de Taankade.
- 23 huismamen met hun eerste vermeldingen (voor zover bekend). *B de Paling* in 1553. *C de Haring* in 1553. Dit huis met brouwerij lag aan de Voorstraat tussen de Grote Spuistraat en Lombardstraat. In 1553 had men aan deze zijde nog geen toegang tot de Haringstraat, die toen het *Pickelstraetgen* (= pekelstraatje) werd genoemd. Het was een doodlopende steeg die alleen vanuit de Breesstraat bereikbaar was. Op de kaart van Blaeu (1649) had de Haringstraat ook aan de Voorstraat een ingang gekregen. *F de Salm* i.i.g. in 1563, en i.i.g. in 1561 het gildehuis van de viskopers. *Revert Lubbertsz* huurde dit huis van (vóór) 1543 tot (na) 1553. In 1556 werd *de Salm* gehuurd door (waarschijnlijk zijn zoon) *Lubbert Renertsz*. *G de Meermin* i.i.g. in 1563. Dit huis werd in 1580 en 83 *de Grote Meermin*, en in 1584 *de Gulden Meermin* genoemd. *H de Steur* i.i.g. van 1543-78. In de 19^e eeuw heette dit huis *de Dolfijn*. Te zien op een tekening van J. Rutten (1860) plus gevelsteen met naam en afbeelding. *I de Crimpert Salm* kreeg deze naam pas in de jaren 1650. Daarvoor heette dit huis *het Crombout*. Huis *de Crimpert Salm* bevat een gevelsteen met naam, afbeelding en jaartal 1608. *J* Het latere huis *de Steur* bevat een gevelsteen met naam, afbeelding en jaartal 1643. *K de Bruinvis* i.i.g. in 1563. Bronnen RAD: 10^e penning 1543, 53, 56 en 61; pandpondboek Heilig Sacramentsgasthuis 1563; gerecht van Dordrecht (ORA), inv.1570, 27 aug 1578, f104, s108 (mbt *de Steur*).
- 24 zie SteekSpel 9, p32. Door de getuigenis uit Goes stellen we de bovengrens bij van 1610 naar 1605.
- 25 zie SteekSpel 2, p3,7.
- 26 in de huwelijksakte werd ze voluit *Anneken Wilbem Lambertsdochter* genoemd. Maar in alle andere akten heette ze *Anneken Willems*. Ondertrouw op 17 sep en huwelijk op 8 okt 1598. Regionaal archief Nijmegen, huwelijksregister Nederduits-gereformeerde gemeente (1592-1811), inv.1172, f38.
- 27 in de huwelijksakte staat dat *Jan van Minnen* trouwde met *Anneken Wilms*, de weduwe van *Peter Hendricks*. Ondertrouw op 27 jan en huwelijk op 13 feb 1605. Regionaal archief Nijmegen, huwelijksregister Nederduits-gereformeerde gemeente (1592-1811), inv.1172, f121. Bij zijn huwelijk diende Jan als ruiter in een compagnie onder ritmeester Godert van Balen. Zijn achternaam werd op verschillende manieren gespeld. Zowel *van Minnen* als *van Minden* kwamen voor. Meestal werd hij voluit *Jan Pijper* (of *Pijper*) *van Minden* genoemd. Mogelijk hoorde Pijper dat vóór zijn geboorte tot de familienaam. Zo niet, dan kan dit deel zijn toegevoegd omdat Jan behalve als ruiter ook als pijper (fluitist) bekend stond.
- 28 mogelijk ging het om het ouderlijk huis van Steven en Peter Hendrix. Het werd overgedragen aan *Meus Huybersz* uit *St. Cornelis munster* (= Kornelimumster bij Aken). Jan was in 1620 korporaal in de compagnie van de 'heer van Poteles'. Oftewel Stephan baron van Podlitz, een Duitse ritmeester in Staatse dienst. Transportakte van 4 feb 1620. Regionaal archief Nijmegen, schepenprotocollen stadsgerichten Nijmegen, inv.1876, f7v.
- 29 de omgeving van de Zeigelbaan is bij het bombardement door de geallieerden in feb 1944 verwoest. Het gebied werd bij de wederopbouw opnieuw ingericht. De Zeigelbaan keerde als doorgaande weg niet meer terug en werd vervangen door woningen aan de Zeigelhof.

- 30 Hendrick van Holt had een schuld van 636 gld aan Jan van Poelwick (gehuwd met Grietgen van de Walde). Als onderpand verstrekte hij zijn huis dat aan de Hezelstraat op de hoek met de Pijkestraat lag. Verder was hij 300 gld schuldig aan Peter, en 300 gld aan zijn eigen zoon Huybert 'voor zijn moeders goed'. Blijkbaar was Hendricks vrouw al vóór 1626 overleden. Schuldkakte van 20 januari 1626. Regionaal archief Nijmegen, schepenprotocollen stadsgerichten Nijmegen, inv.1878, f41v.
- 31 citaat: kwartiermeester *Jan Piper van Minnen* is daarom van zijn wapens gedegradeerd en uit de Geünieerde Provinciën verbannen, 17 okt 1621. Feltmann, G., *Aenmerkingen over den Articul-brief, ofte Ordonnantie op de discipline militaire*, 2e druk, 1690, p215.
- 32 Jan werd in de akte als *ritmeester* bestempeld. Bewust of onbewust een verkeerde voorstelling van zaken. Een *ritmeester* stond bij de cavalerie in rang gelijk aan een *kapitein* bij de infanterie. Hij voerde het bevel over een compagnie. In werkelijkheid was Jan kwartiermeester binnen de compagnie van Podlitz. Een functie die net boven een korporaal stond. Verkopers van *de Gulden Craen* waren *mr. Nicolaes Servaes en Jenneken Stock*. Aan de ene zijde woonde de weduwe van *Hendrick Verbolt*. En aan de andere zijde *Heijlgen Hooijmacker* en kapitein *Godefroij Holcroff* (vgl. Jeffri Holtcracht huw Nijm 1610). Transportakte van 7 feb 1624. Regionaal archief Nijmegen, schepenprotocollen stadsgerichten Nijmegen, inv.1877, f7v.
- 33 het echtpaar Van Minden-Willems was erg actief op de huizenmarkt in Nijmegen. Zoals blijkt uit 9 andere akten uit de schepenprotocollen (1624-28): 1 Transport van 3 apr 1624, inv.1877, f18v. 2 Schuldbekentenis van 3 apr 1624, inv.1877, f18v. 3 Als buurman bij een transport van 17 sep 1624, inv.1877, f60. 4 Als buurman bij een transport van 22 apr 1626, inv.1878, f24. 5 Schuldbekentenis van 7 mei 1626, inv.1878, f73. 6 Verkoop van 14 nov 1626, inv.1878, f103. 7 Transport van 6 mei 1628, inv.1880, f24v. 8 Schuldbekentenis van 6 mei 1628, inv.1880, f24v. 9 Transport van 14 jun 1628, inv.1880, f37v.
- 34 behalve *Baertman(s)* kwam ook de naam *Bartemans* voor. En behalve *Bultman(s)* ook de namen *Bulterman* en *Belterman*. Claes Baertman stond in 1627 op een *Cedul* (lijst) van de uitzetting (verdeling) van de kosten van de sauvegarde onder de inwoners. Gemeentearchief Aalten, inv.169. Voor de voogdij over Johan Bultman, zie: Gelders archief Arnhem, ORA Bredevoort, Volontaire protocollen 1630, 25 aug 1630, f52v.
- 35 in plaats van vak stond er *hantwerck*. Een daler (of daalder) had een waarde van 30 stuivers (oftewel anderhalve gulden). Gelders archief Arnhem, ORA Bredevoort, Volontaire protocollen 1630, 25 aug 1630, f53.
- 36 we weten niet zeker of Claes Baertman uit 1627 en 30 identiek was aan Claes Baertman uit 1640 en daarna. Het lijkt ons wel erg aannemelijk. De vermelde doop in aug 1640 was trouwens van Margrieta, dochter van Caspar Jorrijens (soldaat onder kapitein Dassel) en zijn vrouw Trijne. Nederduits gereformeerde gemeente Bredevoort, Doopboek 1638-1650.
- 37 getuigen bij de doop van de tweeling Gerrit en Anneken in feb 1642 waren: 1 (sergeant) *Sweer van Utrecht*; 2 *Hendrick ten Hage* (mgl. identiek aan Henrick ten Hage gehuwd met Engeltjen Lobebeck, comijs, en in 1665 proviandmeester); 3 (mr.) *Hans Almeijer* (gehuwd met Anneken Berntsen Bultmans, mgl. chirurgijn); 4 *Wendele ten Ham* (gehuwd met *mr. Hans Elgershuijsen*, chirurgijn in de compagnie van Georg Ernst van Limburg Stirum); 5 *Anneken* (Jacobsz gehuwd met *Frans Jacobs*, vaandrig in de compagnie van Gerard Ploos van Amstel). Getuigen bij de doop van Laurens in jul 1644 waren: *Lubbert Schoemaeker*, *Derck ten Hage* en *Driesken Raesvelt*. Nederduits gereformeerde gemeente Bredevoort, Doopboek 1638-1650.
- 38 we weten niet wanneer Claes en Geertruijt zijn getrouwd en of ze nog meer kinderen hadden. De doop- en trouwboeken van Bredevoort gaan terug tot 1638 resp. 39. Oudere boeken zijn niet bewaard gebleven.
- 39 Gerard Ploos van Amstel (1617-1695) was heer van Oude Gein en 't Gein (bij Utrecht). In 1640 werd hij op 23-jarige leeftijd benoemd tot kapitein van een compagnie infanterie met garnizoen in Bredevoort. Hij was de opvolger van kapitein Maximiliaan Clinger, die in 1639 was overleden. Ploos van Amstel, J.J.A., *Gerard Ploos van Amstel (1617-1695), een Stichtse officier in bet Staatse leger*, in: Jaarboek Oud-Utrecht 1984, p77-8. Over Clinger werd al in 1632 gezegd dat hij oud en ongeschikt was. Hij was toen al 84 jaar, zodat hij kennelijk tot op 91-jarige leeftijd als kapitein in dienst is gebleven. Worp, J.A., *Briefwisseling Constantijn Huygens d1 1608-1634*, 1911, brief 656, 4 feb 1632, p341.
- 40 zijn compagnie bestond in 1644 uit 120 man. De kapitein had toen een (jaar)budget van 14.400 gulden. Als kapitein ontving hij een gage van 1300 gld. De luitenant 400 gld, de vaandrig 350 gld, twee sergeants 200 gld, drie korporaals 140 gld, en ruim honderd piekeniers en musketiers 95-140 gld per persoon. Ploos van Amstel (1984), p78-9. Een van beide sergeants was trouwens Stoffel Stoffelse (ovl vóór 1647). Hij was de vader van Hendrickje Stoffels (1626/27-1663), de dienstmeid en later geliefde van Rembrandt. Zoals eerder gemeld woonden zij vanaf 1658 aan de Rozengracht 184 in de Jordaan, pal tegenover de Nieuwe Doolhof waar tot begin jaren 1660 een voorstelling van de Rogstekers was te zien. Zie SteekSpel 7, p14.
- 41 Frederik Hendrik (1584-1647), prins van Oranje en graaf van Nassau.
- 42 Ploos van Amstel (1984), p79.
- 43 Jan te Kreijl was kuiper van beroep en afkomstig uit Winterswijk. Nederduits gereformeerde gemeente Bredevoort, Trouwboek 1639-1681. In 1646 was hij ziek en maakte zijn testament. Als hij kwam te overlijden kreeg zijn vrouw Gertruidt 200 Hollandse daler, een koe, en verder al zijn kuipersgereedschap en het hout dat hij in bezit had. Gelders archief Arnhem, ORA Bredevoort, Volontaire protocollen 1646-1647, 5 jun 1646, f19v-20.
- 44 deze dochters waren Elsen (1647) en Rebecca (apr 1650). Na het overlijden van Geertruijt trouwde Jan in mrt 1651 met Geertjen Sijbinck. Zij kregen samen nog eens 5 kinderen: Jan (1652), Trijntjen (1654), Willem (1656), Geertruijt (1660) en Elsen (1664).
- 45 de Langstraat ligt grofweg tussen Heusden en Geertruidenberg in Noord-Brabant. Maar het gebied hoorde vanaf eind 13e eeuw tot 1814 bij Holland.
- 46 het hooi werd o.a. als paardenvoer in de Hollandse steden verkocht.
- 47 de Maas liep in de 17e eeuw vanaf Heusden een stuk noordelijker, en verenigde zich bij Gorkum met de Waal. De Bergse Maas (naar Geertruidenberg) werd pas c.1900 gegraven, en was bedoeld om het water van de Maas en Waal te scheiden. In de 17e eeuw liep een turfvaart vanuit dorpen als Waspik en Capelle naar het zgn. Oude Maasje. Dit was min of meer een getijdengeul die niet (meer) in verbinding stond met de Maas, maar zelf rechtstreeks op de Hollandse delta afwaterde. En zo kon men via Dordrecht toch op de Nieuwe Maas komen.
- 48 Capelle in de Langstraat. Samen met buurdorp Sprang vormde het in 1923 de gemeente Sprang-Capelle (die op zijn beurt inmiddels bij Waalwijk is gevoegd).
- 49 een pleetschip was een smal vrachtschip van ongeveer 16 voet breed en 60 voet lang (c.4.5 x 17 m). Het werd hoofdzakelijk voor de binnenvaart gebruikt.
- 50 Stadsarchief Breda, vestbrieven 1647-1650, inv.534, 26 jan 1647, f8-8v.
- 51 de terugbetaling was als volgt geregeld. De eerste acht jaar telkens 300 gld op 26 jan. En het negende en laatste jaar 250 gld. De vier andere mannen waren Marcus Janssen en Anthonis Janssen (beide uit Capelle), (zijn zwager) Wouter Willems Kop (uit 's-Gravenmoer), en Adriaen (Janssen) de Ruijter (notaris in Waspik).
- 52 in de vestbrief stond niet van wie Anthon het schip had gekocht. In theorie kan dit Hendrick Janssen Rogsteker zelf zijn geweest. (Maar dit zou men toch vast wel vermeld hebben). Ook kan sprake zijn van andere banden of verplichtingen tussen Hendrick en Anthon.
- 53 als getuigen traden op Sr. Jacob Franssen Brouwers (koopman), en Thomas Paulier (schipper en koopman). West-Brabants archief, notariële archieven Bergen op Zoom, inv.73, notaris Govaert Stempel, minuutakten 1649, 24 okt 1649, akte 176, scans 335-6.
- 54 notaris Stempel spelde *Rochstecker*, terwijl Hendrick zijn eigen naam als *Rogsteker* schreef.
- 55 ondertrouw op 25 jan en huwelijk op 9 feb 1659. Volgens de trouwakte was de bruidegom afkomstig uit *Zaphelen* (Saefelen) dat 8 km ten NO van Sittard in Duitsland ligt. Roosendaal trouwregister Nederduits gereformeerde gemeente 1613-1699, inv.46. In de kwartierstaat van Barel staat de bruid vermeld (op plek 331) als *Elisabeth Hendriks Rochstecker, geb. Roosendaal*. Haar ouders ontbreken in deze kwartierstaat (op de plekken 662 en 663). Barel wist dus niet wie dit waren. Toch wist hij dat haar achternaam *Rochstecker* was. Waar hij deze informatie vandaan haalde, weten we niet. Barel, G.A., *Kwartierstaat van Gerrit Arie Barel*, in: Brabantse Leeuw, 1977, p89.
- 56 de vier dochters heetten *Janneken* (1662), *Henriette* (1666), *Jacomijntje* (1668) en *Pieternelleken* (1676). En ze waren alle vier in Roosendaal geboren. Oma *Janneken Claessen Wijngaert* was doopheffer bij haar oudste kleindochter (in 1662). En (haar zus?) *Maeijken Claessen Wijngaerts* bij de jongste (in 1676). Roosendaal doopregister Nederduits gereformeerde gemeente 1610-1810, inv.37.
- 57 moeder en dochter werden in een aantekening (van 18 feb 1664) op de oorspronkelijke vestbrief (uit 1647) vermeld als *Janneken Claess Wijngaerts, weduwe van wijlen Henrick Janssen Rogsteker* en *Elisabeth Henricx Rogsteekers*. Haar achternaam was hier dus op ambtelijke wijze afgeleid van de naam van haar vader. Stadsarchief Breda, vestbrieven 1647-1650, inv.534, 26 jan 1647, f8.
- 58 Jonkhout, L.J., *Schepenen van de vrijheid Roosendaal*, in: Schout, schepenen en gemeentemannen van Roosendaal en Nispen, 1997, p19. Een *vrijheid*

of (*markt*)*vele* was een plaats zonder volledige stadsrechten en zonder omwalling. De *vrijheid Roosendaal* hoorde bij het *Land van Breda*, en lag als een exclave grenzend aan het *Land van Bergen op Zoom*.

- 59 Lijsbet werd (zonder haar eigen naam) in de kerkrekening vermeld als de *vrouw van Hendrick van der Burgt*, die op 21 sep 1694 'in de kerk' was begraven. Administratief-bestuurlijk archief Roosendaal en Nispen, Roosendaal Kerkrekeningen inz. begraven 1692-1695, inv.639. Negen jaar later werd ook haar man Hendrick van den Burgt op 3 apr 1703 'in de kerk' begraven. Administratief-bestuurlijk archief Roosendaal en Nispen, Roosendaal Kerkrekeningen inz. begraven 1703, inv.646.

Bijlage 1 De familie Goris

- 1 Kinschot, C.Ph.L. van, *Het regeringsgeslacht Goris te Venlo, Zalt-Bommel en Nijmegen*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.31 nr.12, 1913, k354-63, en jrg.32 nr.1, 1914, k3-8. Verzijl, J., *Genealogieën van Venlose schepenfamilies*, XVIII *Goris*, *Ned. Hervormde tak*, in: De Limburgse Leeuw, jrg.4 nr.4, 1956, p77-9. Hanssen, J.H., *De gereformeedgezinde magistraat van Venlo 1634-1637*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.110, 1992, p536. GenWiki Limburg, op: <https://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Goris>. Over de relatie tussen Venlo en Zaltbommel: Leemans, W.F., *Handel en migratie te Zaltbommel in de 16e en 17e eeuw*, in: Bijdragen en mededelingen, Gelre d70, 1979, p79-95.
- 2 bij de beeldenstorm op 5 okt 1566 traden Jan en Jacob Goris 'in harnas' op. Anneke Munstermans woonde naast het klooster en getuigde dat Jacob Goris een van de 'principalen' was geweest. Kleijntjens, J.C.J. (jezuïet), *Stukken betreffende ketterij en beeldenstorm te Venlo*, in: Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap (Utrecht), d56, 1935, p6,43-4,58. Klooster *Trans-Cedron* (lett.: over de beek) lag ten zuiden van de Grote Beekstraat in Venlo. Het complex werd in 1944 door een bombardement van de geallieerden volledig verwoest.

Bijlage 2 Een monument voor de graaf van Horn

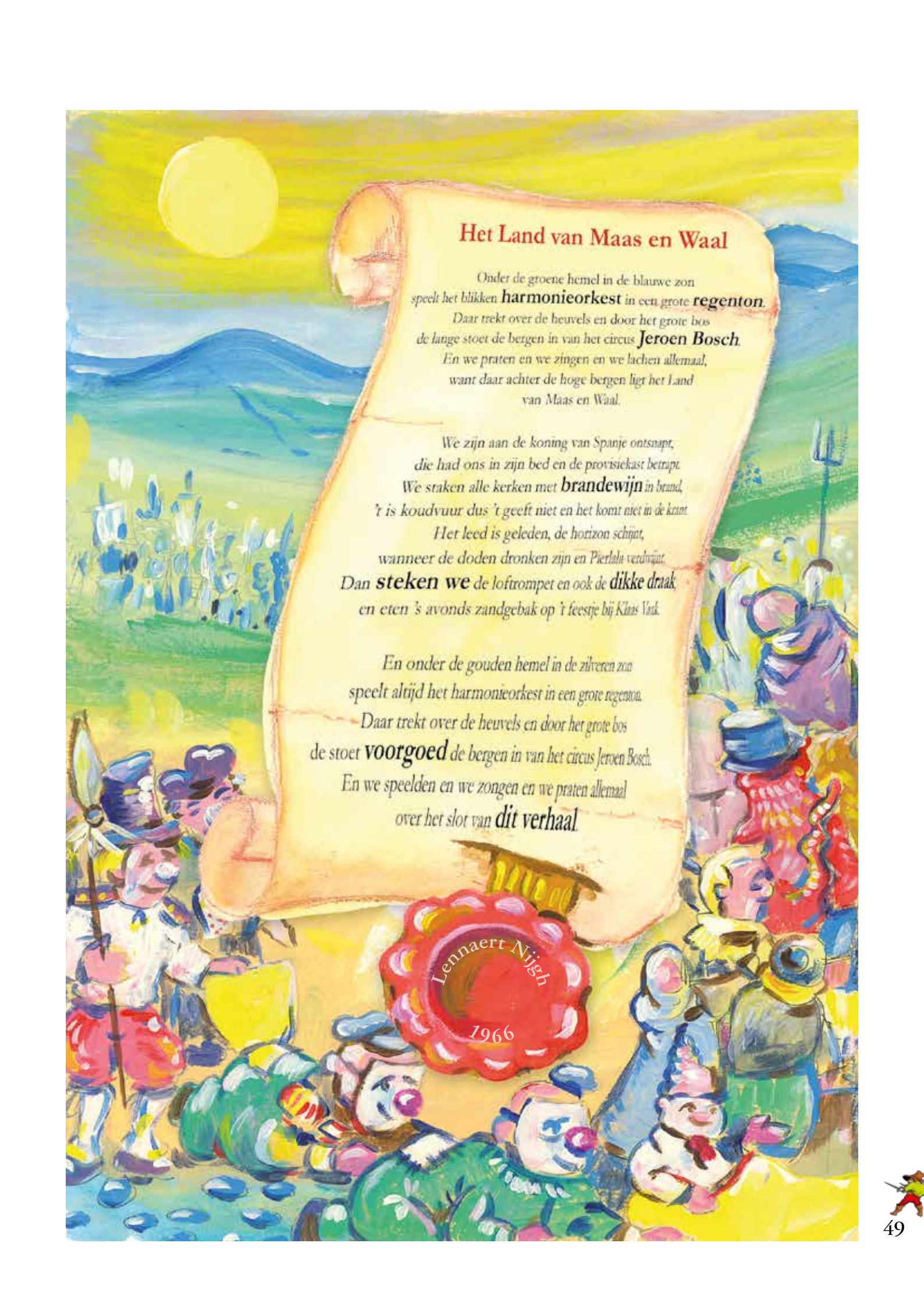
- 1 het stadje Batenburg ligt op ruim 15 km ten westen van Nijmegen in het Land van Maas en Waal.
- 2 Justinus van Nassau (1559-1631) was een natuurlijke zoon van Willem van Oranje, die door hem werd erkend. Hij had een hoge functie in het Staatse leger, en werd daarna gouverneur van Breda. Zijn zoon Willem Maurits (1603-1638) was de vader van Anna Justina (1638-1721). Zij trouwde met Willem Adriaan (1633/34-1694).
- 3 hun dochters waren gravin Isabella Justina van Horn-Batenburg (1661-1734), gravin Amelia Louisa van Horn (1665-1728), en gravin Johanna Sidonia van Horn (c.1670-1752). Ook van deze jongste dochter en twee schoonzons hangen nog steeds rouwborden in de Oude Sint-Victorkerk.
- 4 N.D. en F.R., *Chronyke van Vlaenderen, en Brabant* d4, 1725, hfdstk 35, p839-40.
- 5 Goethals, F.V., *Histoire généalogique de la maison de Hornes* (1848), p355-6. In vertaling: 'In 1693 had hij het bevel over de plaats Veurne, bezet door Nederlanders en Engelsen, toen de markies de Boufflers deze kwam belegeren. Een misverstand tussen de *baron van Bostel* [sic] en de commandant van Nieuwpoort leidde tot de overgave van de plaats Veurne. Hij vertrok van daar naar Namen en onderscheidde zich bij het beleg van deze stad, die in de strategische annalen zo beroemd is. Hij raakte dodelijk gewond en overleed op 4 maart 1694.' Mogelijk heeft Goethals hier de twee graven van Horn verwisseld. Want het was niet Willem Adriaan, maar zijn broer Johan Belgicus die zich behalve graaf van Horn ook *baron van Bostel* noemde. Zie kader 'De graaf van Horn' op p12-3.
- 6 Namen werd in de Negenjarige Oorlog tweemaal belegerd. Het eerste beleg vond plaats in jun 1692 (door de Fransen). En het tweede in jul-aug 1695 (door de Nederlanders). In jul 1693 vond ten zuidoosten van Tienen nog de Slag bij Neerwinden plaats, met veel doden en gewonden. Misschien is de graaf hier gewond geraakt, en nooit goed hersteld.
- 7 Batenburg kwam via zijn moeder Johanna van Bronckhorst-Batenburg (1602-1676) in handen van Willem Adriaan van Horn. Om na de dood van zijn vrouw naar hun oudste dochter en schoonzoon over te gaan. Dit echtpaar woonde op slot Burgsteinfurt (D), waar ook de kanonnen met de lijfspreuk terecht kwamen. (Sinds 2003 staan twee replica's van deze kanonnen in Batenburg op de dijk langs de Maas). Schulte, A.G., *Gewapend 'in vrede'. De rouwborden in de Hervormde St.-Victorskerk te Batenburg*, z.j., p44 n48.

Bijlage 3 Rogsteker als beroep

- 1 we vonden zeven kinderen: Grietje (1731), Jacob Geurt (1733), Geurt (1734), Japikje (1738), Gerretje (1740), en de tweeling Jacob en Gerretje (1743) in het doopregister van Nijkerk. Alleen de herhaling van hun

voornaam suggereert al dat een aantal van deze kinderen op jonge leeftijd was overleden. Hun vader werd vermeld als Jochem Geurtse (maar ook Geurtze, en in 1738 als *Jochem Geurze de Jager*). Hun moeder stond vermeld als Hendrikje Jacobse (en soms als Hendrikje Japiks of Japikze).

- 2 N.N., *Lyst of Cedulle van 't Ampt van Nijkerk vervattende de buysen, personen &c. daar in sig bevindende, opgemaakt agtervolgens en op den voet van het Placaat des Quartiers van Veluwen, in dato den 1749 gearresteert*. Voor een transcript van deze lijst zie: Timmers, D., *Lijst van huizen en inwoners van het ambt Nijkerk in 1749*, 2009. Voor een minuut van deze lijst zie: Burgerlijke Stand, GA Nijkerk, inv.0. Voor een net exemplaar zie: Archief van de Staten van het Kwartier van de Veluwe, inv.270, Gelders Archief Arnhem.
- 3 minuut van de *Lyst* (1749), f33v-34. Het gezin stond vermeld als *Jochem Geurtsen* en *uxor* (echtgenote), plus twee kinderen zonder naam. Let op: we veronderstellen dat *Jochem Geurtsen* uit deze *Lyst* en *Jochem Geurtse* uit het huwelijks- en doopregister identiek zijn.
- 4 het aantal *beerdsteden* had fiscale gevolgen. Hoe meer haarden men had des te meer belasting moest worden betaald. Hun huishouden telde twee kinderen. Eén kind was tussen 5-10 jaar en het ander tussen 10-15 jaar oud. De vijfde persoon huurde wellicht een kamer (of was een knecht of dienstmeid die tot hetzelfde huishouden behoorde).
- 5 de *vijf speciën* was een fiscaal verzamelbegrip. Hiermee werden vijf accijnssoorten bedoeld. En wel de accijns op het *gemaal*, het *bestiaal*, *zoutgeld*, *boorngeld* en *bezaaide landen*. Het *gemaal* was een accijns op alle granen, bonen en boekweit die gemalen werden om brood van te bakken. Het *bestiaal* was een accijns op het vlees van ossen, koeien, kalveren, schapen, lammeren en varkens dat binnen het Kwartier van de Veluwe werd geconsumeerd of in tonnen uitgevoerd. Tegelijk met het *bestiaal* moest het *zoutgeld* worden betaald voor het zout dat voor het conserveren van het vlees werd gebruikt. Tot slot waren het *boorngeld* en *bezaaide landen* alleen van toepassing als men rundvee hield en bouwland in gebruik had. Slicher van Bath, B.H., *Studien betreffende de agrarische geschiedenis van de Veluwe in de Middeleeuwen*, 1964, bijlage 9, p147-8.
- 6 minuut van de *Lyst* (1749), f33v. In de minuut (in Nijkerk) werd de beroepsnaam als *rogsteker* vermeld. En in het net exemplaar (in Arnhem) als *rogsteeker*.
- 7 minuut van de *Lyst* (1749), f33v-34.
- 8 minuut van de *Lyst* (1749), f33v. In de minuut (in Nijkerk) werd de beroepsnaam als *rogsteker* vermeld. En in het net exemplaar (in Arnhem) als *rogsteeker*.
- 9 een *cedulle* (of *cedele*) was een officiële administratieve lijst waarvan de gegevens als bewijs konden dienen. Denk hierbij ook aan een *doopceel*.
- 10 minuut van de *Lyst* (1749), f1-82.
- 11 da's logisch, want het is net zo verslavend als wanneer het gerookt wordt. In tegenstelling tot hun historische vakgenoten weten de mensen die het in 2021 produceren en verkopen alles over de gezondheidsrisico's. Ze parasiteren op de verslaving van anderen.
- 12 deze drie kinderen bleven hun hele leven de naam van hun moeder houden. Jan Mulder (1812-1897), Hendrik Mulder (1815-1901) en Geertruida Mulder (1818-1822).
- 13 Gerritje Mulder kreeg vóór haar eerste huwelijk drie kinderen. Dit waren Jan (1812), Hendrik (1815) en Geertruida (mrt 1818). In aug 1818 trouwde ze met Jan Hendriks (ook: Johan Andries Hendriksen). Tijdens hun huwelijk kregen ze drie kinderen: Geurt (1820), en de tweeling Cornelis en Geertruij (1823). Haar man Jan overleed in 1827. In mei 1828 trouwde ze met Willem (van) Veen. Ook tijdens dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Geertrui Catharina (nov 1828), Petronella (1830) en Vennetje (1833). Willem overleed in 1833. Tot slot trouwde ze in 1840 met Barend Ruijtenberg die in 1846 overleed (toen Gerritje 56 was).
- 14 Jan Mulder en Johanna Lavoer kregen vier kinderen: Jan (1838), Rijk (1839), Gerrit (1842) en Johanna Bigaël (1850). Johanna overleed in 1854. In 1857 trouwde Jan met Elisabeth Langendijk. Ook zij kregen vier kinderen: Pieter (1857), Johannes (1860), Elisabeth (1864) en Hendrik (1867).
- 15 volgens de legger in het bevolkingsregister van Amersfoort c.1850 woonde Jan met zijn gezin aan het Kleine Spui 577. Zijn oom Hendrik en opa Jan Mulder woonden aan het Kleine Spui 570.
- 16 voor het testament van Hendrik Mulder zie: Archief Eemland, inv.83 notarissen te Amersfoort, 1604-1925, inv.59 Johannes de Louter, minuten AT 055j013, rep 1625, testament op 08-07-1850. Na het overlijden van Hendrik volgt in dezelfde minuten, rep 1640, de inventaris en boedscheiding op 30-07-1850. In dit stuk werd Jan Mulder rogsteker en wever genoemd.
- 17 in 1853 gaf Jan Mulder wever en rogsteker als beroepen op. Zie: Archief Eemland, inv.83 notarissen te Amersfoort, 1604-1925, inv.59 Johannes de Louter, minuten AT 055j018, rep 2213 en 2220, obligaties met hypotheek.

Het Land van Maas en Waal

Onder de groene hemel in de blauwe zon
speelt het blikken **harmonieorkest** in een grote **regenton**.

Daar trekt over de heuvels en door het grote bos
de lange stoet de bergen in van het circus **Jeroen Bosch**.

En we praten en we zingen en we lachen allemaal,
want daar achter de hoge bergen ligt het Land
van Maas en Waal.

We zijn aan de koning van Spanje ontsnapt,
die had ons in zijn bed en de provisiekast betrappt.

We staken alle kerken met **brandewijn** in brand,
't is koudvuur dus 't geeft niet en het komt niet in de kraant.

Het leed is geleden, de horizon schijnt,
wanneer de doden dronken zijn en Pierlala verdwaant.
Dan **steken we** de loftrumpet en ook de **dikke draak**,
en eten 's avonds zandgebak op 't feestje bij **Klaas Vask**.

En onder de gouden hemel in de zilveren zon
speelt altijd het harmonieorkest in een grote regenton.

Daar trekt over de heuvels en door het grote bos
de stoet **voorgoed** de bergen in van het circus Jeroen Bosch.

En we speelden en we zongen en we praten allemaal
over het slot van **dit verhaal**.

Lennaert Nijgh

1966

Steekspel¹²

Het mysterie van de Rogstekers

Dit is een jubileum uitgave van het reeds eerder verschenen Steekspel nr.12. Een zoektocht naar de herkomst van het verhaal over de Rogstekers van Weert. Een spotverhaal zo simpel van opzet dat er ogenschijnlijk niets achter kan zitten. Maar niets blijkt minder waar. Veel plezier bij het lezen over dit mysterie. En als u zelf nieuwe informatie vindt, dan houden we ons van harte aanbevolen.

*Een uitgave van initiatiefnemer Erik Werps
in samenwerking met Bullseye Publishing.
Bezoek ook onze website: www.steekspel.eu*

Ontwerp omslag: Art-is communicatie in Weert.